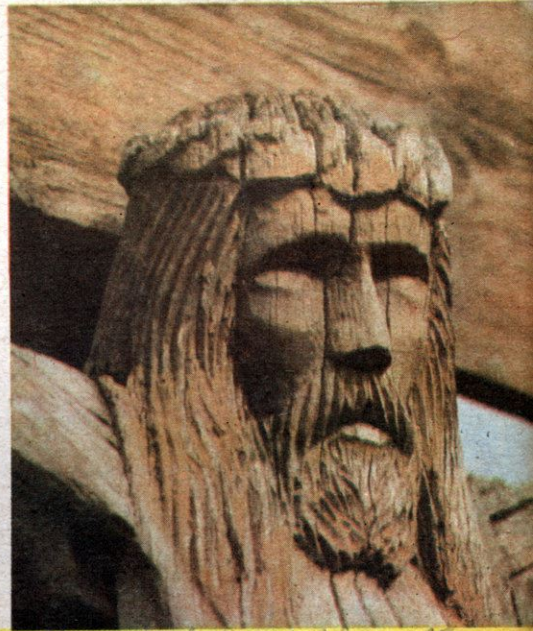
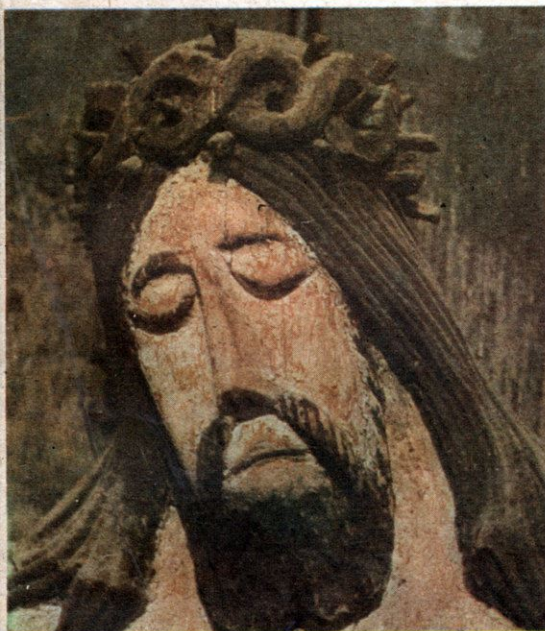
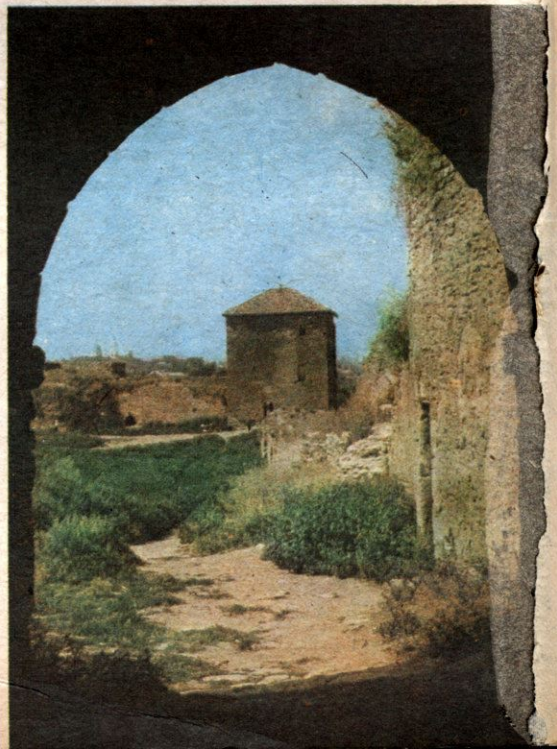

101 *Lugare Ștefan M. Rotaru 33 ap 38*
magazin istoric

SERIE NOUĂ — MARTIE 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică

Anul XXV — nr. 3 (288)

martie 1991

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, Intrarea Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, In-
terloare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David (responsabil
de număr), Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă,
Dorin Matei, Marian Ștefan

Tehnoredactor: Anton Tănase

Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Liberă, director ing.
Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la Combinatul
Poligrafic București în secțiile fotocule-
gere, offset și legătorie

S U M A R

D. Cantemir: Hotarele Moldovei	2
Chișinău: 27 martie 1918. Documente și mărturiile memorialistice: Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Alexandru Boldur, Ion Inculeț	3
Florentina Dolghin în dialog cu Kornel F. Șașlilo la Moscova	24
Din vremea cînd se pregătea Marea Unire (VI): G.T. Kirileanu	26
Gheorghe I. Brătianu — Enigma morții sale: Maria G. Brătianu	33
Cazul von Bolschwing (II): Eugen Preda	37
1941-1944. Ministrul Elveției la București transmite... (XII): Andrei Șiperco	41
Cu avionul, stînga-mprejur! Ion Țărălungă, Cristian Grăciunoiu	47
1930-1940. Întîmplări și oameni din Serviciul Secret (III): N.D. Stănescu	49
Istorie și diplomatie românească în zorii evului modern: Dan Berindei	52
În culisele Palatului Bourbon (III): Dumitru Hîncu	57
Voința continuității: Virgil Cîndea	61
1990. Brîncuși la New York — un triumf istoric: Cristian Popișteanu	62
Istoria creștinismului primar (III): Remus Rus	65
Regatul Frisiei — inima comercială a Europei de Nord: Stephane Lebecq	69
Un vechi drum din Asia Centrală: Gérard Fussman	72
Falsificator de documente: Marcel-Dumitru Ciucă	77
Nume uitate — contraamiralul Vanstabel: Jacques de Launay	80
Țigani (II): Ioana Ursu, Valeriu Buduru	86
În București, acum 50 ani	90
• Cărți sosite la redacție	64 • Rebus istoric
• Dialog cu cititorii	94

D. CANTEMIR; HOTARELE MOLDOVEI

Moldova n-a avut aceleași hotare în toate vremurile, căci întinderea ei este cînd mai mare, cînd mai mică, după starea de înălțare sau de cădere a țării. Voievodul Ștefan, zis cel Mare, a pus-o în hotarele pe care le avem astăzi.

Spre miazăzi s-a întins în toate vremurile pînă la Dunăre, cea mai mare apă din Europa, și mai departe, pînă la gura acesteia, prin care se varsă în Marea Neagră lîngă Chilia, numită în vechime Lycostom. Spre răsărit se întindea din vremuri străvechi pînă la Marea Neagră; iar în vremile mai noi, cînd turcii au cucerit cu armele Basarabia și Benderul, s-a strîmțat în această parte. Și, după cum se vede limpede din hartă, astăzi hotarul Moldovei este pe Prut, de la gura lui pînă la satul Traian, iar de acolo pînă la valul lui Traian, peste riul Botna, și, în linie dreaptă, pînă la gura riului Bîcul, care se varsă în Nistru.

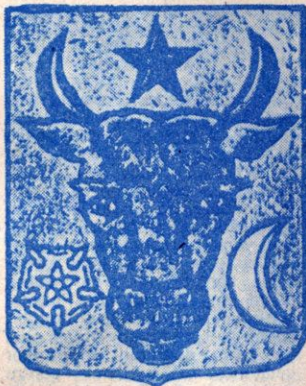
Spre miazănoapte, Nistrul, numit de turci Turla, desparte Moldova de Lehia și de tătarii din Ociacov. Malul acestuia se află sub stăpînirea Moldovei numită pînă la Hotin, de acolo o linie dreaptă, pe Prut și Ceremuș, făcea hotarul acestui ținut; apoi, prin vitejia lui Ștefan cel Mare, a fost luată și provincia de lîngă Podolia pînă la gura riului Serafinet, trecînd în stăpînirea moldovenească; și așa, apele Nistrului, Serafinetului, Colacinului și Ceremușului adunate laolaltă fac astăzi hotarul de miază-noapte al Moldovei, unde se află Cîmpulungul Rustean (*Campus longus ruthenus*)...

Înlauntrul acestor hotare, Moldova are o întindere de 237 ceasuri de mers sau 711 mile italienești. Înainte de ocuparea Basarabiei de către oastea turcească și tătarască, avea o întindere de 247 ceasuri de mers sau 822 mile italienești.

Vecinii Moldovei sînt: spre apus, transilvănenii și valahii, spre miază-noapte leșii, iar spre răsărit și miazăzi, turcii.

(Dimitrie Cantemir: fragmente din
Descrierea Moldovei, 1714-1716)

ZIUA ÎNTÂI A MARII UNIRI

La începutul anului 1917, după 105 ani de la silnica sa înglobare în hotarele împărăției țariste, și după doi ani și jumătate de la declanșarea primului război mondial, Basarabia reprezenta una din cele 101 gubernii ale Rusiei. Un imperiu urlaș pîrlă din toate incheieturile. Doar aparent paradoxal, în anii războiului, tot mai multe voci din rîndul noroadelor sugrumate în acest angrenaj al „temniței popoarelor”, cum era denumit imperiul, împărțeau părerea că o Rusie înfrîntă pe cîmpurile de bătălie nu putea fi decît un pas spre propria lor libertate. Părere întărită și, pînă la un punct, confirmată de evenimentele declanșate prin revoluția din februarie 1917, urmată de aceea din octombrie același an, a căror izbucnire fusese în mare măsură provocată și grăbită de înfrîngerile suferite de armatele țariste pe diferitele fronturi. Prăbușirea țarismului — prima verigă din lanțul imperiilor dispărute în urma primei conflagrații mondiale — german, austro-ungar și otoman — a fost semnalul unor evenimente care au schimbat hotărîtor geografia politică a lumii, avînd implicații și în viața multor popoare, între care și poporul român.

În deplin acord sufletesc cu frații lor din toate provinciile istorice locuite de acest popor, românii dintre Prut și Nistru au dovedit nu numai curaj, ci și o deosebită capacitate de a turna în calapod propriu național marile drepturi și libertăți proclamate de revoluție, înfăptuind în numai cîteva luni drumul de la gubernie la autonomie, de la autonomie la independență și de la independență la unirea cu patria mamă. Accelerînd mersul istoriei în conformitate cu aspirațiile lor, cu legile după care decurge însăși viața popoarelor, românii basarabeni au făcutul la 27 martie 1918 prima etapă a procesului ce avea să se încheie prin Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Cum bine se știe, vitregiile istoriei, atît de brutal exprimate de pactul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 (Magazin istoric, nr. 12/1989), au făcut ca această unire să nu dureze decît 22 de ani, pînă în

Iunie 1940, cînd ultimatumul sovietic a impus cedarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei (Magazin istoric, nr. 6/1990). Noile reglementări internaționale survenite la sfîrșitul celui de al doilea război mondial au perpetuat această situație, configurația politică a Europei postbelice fiind statuată la Conferința de pace de la Paris din 1946-1947, iar inviolabilitatea frontierelor statelor europene regăsindu-se ca punct central în Actul final de la Hel-

sinki al celor 34 de state europene, Statelor Unite ale Americii și Canadei, ca și în întreaga desfășurare a procesului conferințelor de securitate și cooperare în Europa (Belgrad, Madrid, Stockholm, Viena) pînă la Carta pentru noua Europă de la Paris din 21 noiembrie 1990, conferință la care s-a dat consacrare internațională și reunificării Germaniei.

Transformată în subiect tabu, istoria acestor pînturi românești nu s-a bucurat de o prezentare istoriografică adevărată. Pentru generațiile tinere, dar și pentru marile publice cititor al revistelor noastre, acum, la împlinirea a 73 ani de la evenimentele, o rememorare a istoriei unirii Basarabiei cu patria mamă este cu atît mai binevenită, cu cît ea reprezintă o necesitate din punct de vedere al unei istoriografii științifice. Am optat pentru formula unei cronologii documentare, pentru că sîntem convinși că nimic nu poate înlocui forța evocatoare a documentului în-suși, așa cum a fost gîndit și conceput de făuritorii lui în focul evenimentelor, mai ales că unele dintre acestea au rămas pînă în prezent inedite. Este, totodată, și un act de încredere și preluare față de cititorii noștri, care, ne-au dovedit-o de atîtea ori, știu singuri a înțelege informațiile istorice publicate în paginile revistelor noastre!

¹ Acest amplu documentar istoric vine să întregască eforturile mai noi (Magazin istoric, nr. 6, 11 și 12/1990) și mai vechi (nr. 2/1976) ale redacției de a da o imagine cît mai completă luptei românilor pentru desăvîrșirea unității lor naționale și politice. El va putea fi cu folos alăturat celor două numere ale revistei (11 și 12/1978), și, astfel, *Cronica Marii Uniri* publicată atunci își va lua dimensiunile sale reale, pe care echipa noastră redacțională le și realizase, dar care nu au putut căpăta pînă în decembrie 1989 materializarea textului tipărit.

I. De la gubernie la autonomie

1917

8 martie: ziarul *Cuvînt moldovenesc*, care apare din 1913, vestește cu mare întârziere cititorilor săi schimbarea regimului politic din Rusia, ca urmare a izbucnirii, la 27 februarie, a revoluției burghezo-democratice: „Din numărul de față veți afla că noi de-acum nu mai suntem robii stăpînirii vechi, care ani de-a rândul și-a bătut joc de noi în chipul cel mai grozav. Ocîrmuirea veche s-a prăbușit și pe dărmăturile ei se clădește o viață nouă... Și acum, scumpi cititori, deo Domnul ca felul nou de ocîrmuire în împărăție să ne fie și nouă moldovenilor spre înnoire a vieții și spre despteparea din somnul de moarte în care ne-a ținut stăpînirea veche! Fie ca soarele ce răsare asupra împărăției să ne deo o rază minuitoare de lumină și de slobozenie și nouă moldovenilor, care am fost robii nevinovați mai bine de o sută de ani!”

26 martie: gruparea din jurul ziarului *Cuvînt moldovenesc* lansează mai multe apeluri, chemînd la unirea forțelor, așa cum fac și alte naționalități și popoare din Rusia. În timp scurt, moldovenii din Basarabia și din alte centre ale Rusiei (soldați, studenți, țărani, învățători) încep să se organizeze în cercuri naționale, asociații, comitete etc. La Chișinău se constituie Societatea moldovenilor, care adresează o telegramă guvernului provizoriu rus: „Obștea moldovenilor, adunîndu-se în sedință pentru a dezbate nevoile moldovenilor din Basarabia, salută stăpînirea vremelnică și-i arată deplină încredere. Nădăjduiește că, fiind rînduiei noi și schimbîndu-se împrejurările vieții în Rusia, moldovenii din Basarabia se vor bucura de toate drepturile cetățenești și naționale.”

Și alte „obști” ale moldovenilor din Basarabia și ale celor aflați în alte orașe ale Rusiei trimit astfel de telegrame.

Sfîrșitul lui martie: în urma mai multor constatări care au loc la

Chișinău, la redacția ziarului *Cuvînt moldovenesc*, se constituie Partidul Național Moldovenesc (P.N.M.), al cărui președinte este ales Vasile Stroescu. Din programul noului partid: „În fața stărilor noi de viață în Rusia, aduse prin căderea vechii stăpîniri și prin venirea unei stăpîniri democratice, care chează lăstărele slobozenia fiecărui om și a fiecărui neam din această țară, Partidul Național Moldovenesc, alcătuit acum, se simte dator a pași și el pe calea dobîndirii drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru”.

P.N.M. se angajează să lupte „alături de celelalte popoare ale Rusiei pentru slobozeniile naționale ale tuturor, pentru împlinirea votului (glăsurii) obștesc, pentru libertatea cuvîntului și a întrunirilor, pentru libertatea tiparului și a credinței; se precizează cererea celei „mai largi autonomii” administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice, precizîndu-se că, pe mai departe, chiar dacă rămînea legată de Rusia, „Basarabia va avea să-și ocîrmuiască singură viața ei dinlăuntru” și pentru aceasta, toate legile privind viața proprie urmau să fie elaborate de o Dietă provincială (Sfatul Țării). Programul specifica, de asemenea, necesitatea ca funcționarii administrativi locali să fie dintre moldoveni, iar justiția să se facă de către moldoveni și în limba lor, în școli și biserici să fie folosită limba națională; se cerea, totodată, oprirea colonizărilor cu străini în Basarabia și împroprietărirea celor cu pămînt puțin sau fără pămînt.

În scurt timp, numeroase organizații și societăți, comitete și asociații (Uniunea cooperativelor din Basarabia — 6-7 aprilie; Adunarea moldovenilor de la Bolgrad — 11 aprilie; Adunarea moldovenilor de la Odessa — 18 aprilie și altele) își însușesc programul P.N.M. și își orientează activitatea în conformitate cu punctele cuprinse în el.

25-28 mar: Congresul corpului

didactic primar hotărăște, în urma unor ample și vii discuții, naționalizarea treptată a școlilor moldovenesti de toate gradele, introducerea alfabetului latin și a limbii moldovenesti, cursuri de limba română, de istorie și geografie națională.

4 iunie: în Piața „Slobozeniei” (Libertății) din Chișinău soldații moldoveni din garnizoana orașului organizează un miting, în timpul căruia se întonează *Pe-al nostru steag e scris unire*.

6 iunie: *Cuvînt moldovenesc* publică articolul *Moldoveni și români*: „Sîntem români, strănepoți de ai lui Traian! O spunem cu mîndrie, cu încredere! De o sută de ani ne-au fost astupate gurile noastre ca să nu putem grați cu frații noștri... Nu vă rușinați și nu vă temeți să spuneți deschis oriunde și oricui că sînteți români, frați buni cu românii de peste Prut și de peste Carpați”.

1 iulie: în cursul acestei luni, la Chișinău se constituie Comitetul central al deputaților soldați și ofițeri moldoveni compus din reprezentanți ai comitetelor (sovietelor) „deputaților ofițeri și soldați moldoveni” din Odessa, Ecaterinoslav, Tighina, Bolgrad, Sevastopol, Cherson, Iași și al celor de pe frontul românesc. Aceste comitete desfășoară o intensă propagandă în vederea cîștigării autonomiei Basarabiei.

13 iulie: reprezentanți ai mai multor organizații ale moldovenilor basarabeni protestează împotriva telegramei Radei Centrale a Ucrainei (recunoscută la 3 iulie de către guvernul provizoriu rus ca autoritate superioară în Ucraina) către comisarul gubernial al Basarabiei, solicitat să se prezinte la o consfătuire ce urma să se țină la Kiev cu participarea tuturor comisarilor guberniilor din componența Ucrainei. „Din citirea telegramei, adunarea [reprezentanților organizațiilor moldovene] a văzut că ucrainenii ar dori ca Basarabia să facă parte din viitoarea Ucraină autonomă”. Adunarea alege o comisie formată din 7 persoane care stabilește că Sfatul Țării trebuie să fie organismul menit a conduce Basarabia autonomă. În numeroase localități din Basarabia se țin întruniri în care participanții adoptă rezoluții și telegrame de protest care sînt trimise pe adresa guvernului provizoriu rus. La intervenția acestuia, Rada Centrală din Kiev trimite o nouă telegramă prin care anulează textul celei precedente. Intervenția guvernului provizoriu rus poate fi interpretată ca o recunoaștere de către acesta a autonomiei Basarabiei.

Evenimentele provocate de te-

legrama Radei Centrale din Kiev intensifică lupta pentru obținerea autonomiei. Dintr-un manifest al P.N.M. lansat la Bolgrad: „În timpul de față cea mai acută și importantă chestiune, pe care trebuie s-o rezolve toată Basarabia, indiferent de clasă socială și situație, indiferent de naționalitate și de confesiune a popoarelor care o locuiesc, este chestiunea organizării autonome a regiunii noastre... A sosit ceasul când absolut toate elementele conștiinței și cinstite ale Basarabiei, în special acele care se socot băștinașe, trebuie provizoriu să uite de chestiunile și interesele personale și să se gîndească numai la viitorul scump, frumoaselor și profund nefericitei Basarabii. Multe straturi ale populației basarabene, prin cei mai buni reprezentanți ai lor (adunările, congresul învățătorilor, țăranilor, clerului, cooperativelor etc.) s-au pronunțat deja pentru necesitatea organizării autonome a Basarabiei. Și mai bine de 16 000 de ostași moldoveni organizați, de toate armele, care se găsesc pe fronturi și în dosul lui (Odessa, Cherson, Ecaterinoslav, Sevastopol, Nicolaev, Tighina etc.) și unite prin Sfatul central de deputați din soldați și ofițeri moldoveni din Chișinău, au jurat că vor muri pentru autonomia Basarabiei... Și iată că acum a sosit momentul când toată populația Basarabiei va trebui să dea un răspuns pozitiv unanim, ca toți basarabenii să se pronunțe pentru autonomie și să contribuie la organizarea cât mai urgentă a statului superior al țării”.

27 august: la Chișinău se desfășoară al II-lea Congres al delegaților țărani. Pe lângă reformele radicale în problema țărănească și în chestiunile de natură socială, formațiunile politice prezente la acest congres promit tot sprijinul lor în obținerea autonomiei Basarabiei în cadrele Republicii federative ruse.

8-14 septembrie: la Kiev se desfășoară lucrările Congresului popoarelor din Rusia, moment important în lupta pentru cîștigarea autonomiei diferitelor unități teritoriale-naționale din sinul fostului Imperiu rus. La acest congres participă și 6 delegați moldoveni, doi dintre ei fiind aleși în Statul popoarelor din Rusia.

25 septembrie: în proclamația sa, noul guvern provizoriu rus condus de A.F. Kerenski recunoaște dreptul popoarelor la autodeterminare, ceea ce în multe cazuri nu reprezintă decît consfințirea unei stări de fapt.

20 octombrie: în prezența a 500 delegați (reprezentînd circa 250 000 soldați și ofițeri moldo-

veni), la Chișinău se deschid lucrările Congresului militarilor moldoveni. „Ostași moldoveni! Mari sint nădejile ce le pune nația noastră în voi și mare este răspunderea voastră în fața istoriei neamului — citim în *Cuvînt moldovenesc*. Țara s-a trezit din somnul ei de robie și-și caută drumul spre slobozenie și dreptate. Se hotărăște soarta noroadelor de mai multă vreme și voi, floarea neamului moldovenesc, sinței! chemați să hotărîți drepturile și interesele lui”.

24 octombrie: congresul proclamă autonomia politică și provincială a Basarabiei și hotărăște ca, „pentru ocîrmuirea Basarabiei, în cel mai scurt timp, să se alcătuiască Sfatul Țării”. Referindu-se la rosturile organismului ce urma a fi creat, rezoluția adoptată de congres preciza: „Sfatul Țării va fi vremelnic și va fiînța numai pînă la alcătuirea adunării întemeietoare basarabene [Adunarea Constituantă]. Toate așezămintele administrative din Basarabia se supun pe deplin Sfatului Țării, toate comitetele din Basarabia capătă un caracter curat profesional și n-au dreptul de a se amesteca în trebile politice”.

Rezoluția *Despre naționalizarea oștirilor moldovenesti* exprima hotărîrea congresului de a se începe „cît mai degrabă alcătuirea oștirilor moldovenesti de tot felul de arme. Pentru formarea și ocîrmuirea lor să se alcătuiască în cel mai scurt timp comitetul general ostășesc moldovenesc în frunte cu un comisar pentru afacerile militare moldovenesti și cu un imputernicit [pe lângă] Stavcă [Marele Cartier General Rus]. Comitetele general va alcătui proiectul naționalizării oștirilor moldovenesti și va începe a introduce naționalizarea în viață”.

Congresul alege un Birou pentru organizarea Sfatului Țării sub președinția lui Vasile Tașcu.

17 noiembrie: Biroul pentru organizarea Sfatului Țării publică o circulară către toate organizațiile din Basarabia, cerîndu-le să-și desemneze deputații pentru Sfatul Țării și stabilește componența definitivă a noului organism: 150 deputați, dintre care 105 moldoveni.

21 noiembrie: la Chișinău, se deschid lucrările Sfatului Țării. „Creată de către revoluție, după principiile și sistemele revoluționare — aprecia istoricul basarabean Ștefan Ciobanu —, această instituție este expresiunea zbu-ciumului unui popor, pentru a-și găsi calea adevărată a vieții, în ea se concentrează ideile și formele naționale, frămîntările neamului românesc din anul 1917.

Instituție (revoluționară, alcătuită printr-un act revoluționar asemănător cu cele ale altor neamuri din Rusia, „Sfatul Țării” se impune și organizațiilor revoluționare ale minorităților din Basarabia. Aceste din urmă își trimit deputații lor în „Parlamentul” Basarabiei, mărind prin aceasta prestigiul lui. Prin faptul că ajutorul comisariatului gubernial, d. Inculeț, este ales ca președinte, iar comisarul gubernial, d. V. Cristi, intră în guvernul ales de către „Sfatul Țării” toată autoritatea se concentrează în minile acestei instituții. Cuvîntările rostite la ședința de deschidere..., precum și declarațiile reprezentanților minorităților și ai orașelor și județelor, dovedesc că înfăptuirea ideii „Sfatului Țării” a fost o necesitate imperioasă a momentului”.

Din Procesul verbal nr. 1, Solemnitatea deschiderii Sfatului Țării: „Ședința se deschide la orele 12 ziua. Deasupra palatului Sfatului Țării filiiie drapelul Basarabiei. Înainte de a începe ședința, în capela care se găsește în același palat, în partea lui din stînga, a fost oficiat un Te-Deum solemn în limba moldovenească de către girantul eparhiei Basarabiei, Prea Sfințitul Gavril, episcopul Cetății Albe, care la urmă s-a adresat către asistență în moldovenește cu următoarele cuvinte: «Îi felicit pe moldoveni cu autonomie. Dumnezeu să ajute. Trăiască Sfatul Țării la mulți ani!». După aceasta, asistența a ieșit din biserică și s-a îndreptat spre sala ședinței, în care a fost introdus de către cîțiva soldați drapelul național al Regimentului moldovenesc. Acest drapel a fost sfințit de către Prea Sfințitul Gavril cu aghiazmă. Corul protoiereului Berezovski a executat imnul național *Deșteaptă-te, române* și *Pe-al nostru steag e scris uniire*. Asistența cu entuziasm strigă: «Ural Trăiască!».

...La orele 2 deputații și publicul ocupă locurile în sala mare destinată pentru deschiderea ședințelor Sfatului Țării... Cel mai mare ca vîrstă dintre deputați, N.N. Alexandri, ocupînd locul prezidențial, se adresează către

¹ Gubernia, unitate teritorial-administrativă locală instituită în anul 1708 printr-o reformă a lui Petru cel Mare, avea în fruntea ei un guvernator direct supus administrației centrale din capitala Rusiei; în urma victoriei revoluției din februarie, guvernul provizoriu înlocuiește guvernatorii cu comisarii guberniali, dar instituția și-a păstrat vechile atribuții. Prin alegerea celor doi înalți demnitari guberniali, Sfatul Țării devenea organul suprem al administrației locale în Basarabia, evitînd și pe această cale o eventuală dualitate a autorității.

asistență cu următoarele cuvinte: Domnilor deputați! Declar se-dința Statului Țării deschisă! (Ovații, aplauze, entuziasm, se cîntă din nou *Deșteaptă-te, române*)... Președintele (de vîrstă) propune Statului Țării să-și aleagă prin votare un președinte. Președintele Comitetului executiv gubernial basarabean al deputaților țărani și deputat în Statul Țării, P.V. Erhan îl propune ca președinte al Statului Țării pe I.C. Incuțel. Prin votare la care au luat parte 95 de deputați, după examinarea voturilor, se declară că deputatul Ivan Constantinovici Incuțel a fost ales președinte cu unanimitate de voturi... Președintele se adresează adunării cu următoarea cuvîntare dinții în limba moldovenească și pe urmă în cea rusească: «Cetățeni deputați! Vă mulțumesc pentru cîntea înaltă pe care mi-ați arătat-o alegîndu-mă în postul de președinte al celui dinții parlament basarabean... Republica rusească se găsește în mare pericol. Lipsa unei autorități la centru și anarhia care a cuprins țara amenință cu pieirea statului în-treg. Singura scăpare a Republicei [se află] în organizarea diferitelor ei părți pentru viitoarea mare federație... Basarabia trebuie să fie organizată și, cine știe, poate într-un viitor apropiat, în scopul de a stabili o ordine în stat și în numele principiului cucerit de către revoluția rusă — autodeterminării complete a popoarelor — Basarabia va trebui să devină republică democratică... În Basarabia trebuie să devie autoritate superioară Statul Țării, compus din reprezentanții organizațiilor democratice, din organele de autoadministrare, din partidele politice și reprezentanții naționalităților care ocupa teritoriul Basarabiei»...

Mai departe cuvîntul a fost dat reprezentantului Partidului Național Moldovenesc, P.N. Halippa, care a rostit următoarea cuvîntare: «Domnilor membri ai înaltei adunări! Asupra mea a căzut fericirea să fiu reprezentant al Partidului Național Moldovenesc în înalta adunare. În crearea acestui partid eu văd încununarea tuturor idealurilor naționale ale poporului moldovenesc (aplauze furtivoase). Domnilor deputați. Cînd 8 luni în urmă noi toți ne îndoiam, cînd noi toți eram răpiți de internaționalismul bolnăvicios creat de revoluția rusă, noi cei dinții am ridicat drapelul național, care este o stea călăuzitoare pentru ideea iubirii de patrie, adică a pămîntului nostru moldovenesc. Această idee noi am îmbrățișat-o cu căldură și imediat, cu credința în

succesul operei noastre, am început s-o răspîdim prin toate colțurile țării noastre de la Prut pînă la Nistru... Declar că Partidul Național reprezintă națiunea moldovenească (aplauze). Dar odată cu aceasta declar că noi sîntem departe de gîndul de a subjugă pe alții, dimpotrivă, dorim să lucrăm în Statul Țării pentru binele tuturor naționalităților din Basarabia, care au dreptul să trăiască pe pămîntul ei ospitalier. Cu acest gînd eu strig: Trăiască Statul Țării! Trăiască Basarabia liberă în Republica rusească democratică federalivă!»...

Președintele Comitetului gubernial din Basarabia al deputaților țărani, P.V. Erhan, spune următoarele: «În această clipă a marii fericiri, țăranii din Basarabia m-au însărcinat să salut Onorata Adunare... Țăranii și masele muncitorești suportă toate greutățile organizării Basarabiei. Țărănimia a dus această cruce din prima zi a revoluției și speră că numai republica democratică basarabeană în unire cu republica democratică federalivă rusească va aduce binele tuturor. Țăranii au credința că Statul Țării își va pune ca țintă — pace imediată, onorabilă, pe principii autodeterminării tuturor popoarelor... În acest parlament, țărani, ca un singur om, vor ieși și vor apăra interesele tuturor țărănilor și ale întregii Basarabii»...

În continuare, au rostit cuvînte de salut: T.B. Cotoros — reprezentant al Comitetului executiv gubernial unit din Basarabia al Sovietului deputaților soldați și muncitori, A.C. Smidt — primarul orașului Chișinău, *sublocotenentul Vasile Tanțu* — președintele Biroului de organizare a Statului Țării, *Dobrovolschi* — din partea Comitetului executiv gubernial al Sovietului deputaților soldați și muncitori, *dr. Luțenco* — în numele Radei militare din Odessa și al Radei Centrale din Kiev, *Luzghin* — președintele Tribunalului regional din Chișinău, *dr. Niselsohn* — din partea Comitetului executiv al Sovietului deputaților soldați și muncitori din Chișinău, *dr. E.V. Alistar* — reprezentanta Ligii femeilor moldovene, *sublocotenent G. Mare* — în numele soldaților moldoveni de pe frontul românesc, Pomorschi — reprezentant minorității poloneze, P.V. Si-nadino — reprezentantul minorității grecești, *Stern* — reprezentant al Partidului socialștilor poporani. În declarația sa, M.S. Stoianov, reprezentantul populației bulgaro-găgăuze, a spus: «S-a turburat marea fără de sfîrșit a poporului rus. Revoluția rusă a rupt toate lanțurile

autocrate și a eliberat toate corăbiile popoarelor dintr-un iernatec lung... În această zi, corabia noastră basarabeană a sosit istovită în portul Statul Țării. Sînt fericit de a saluta consiliul superior al țării — Statul Țării, — în numele poporului bulgaro-găgăuz».

Din partea Partidului Național Moldovenesc la cuvîntul I. Pelivan. El face o incursiune în istoria Basarabiei, precizînd: «Numai mulțumită limbii, noi am trăit și numai mulțumită ei noi vom putea trăi mai departe... Dacă noi nu ne vom putea învăța copiii noștri în limba moldovenească, zădărnice sînt toate principiile libertății... Nu uitați, domnilor, că poporul nostru pune toate speranțele în voi. De aceea mă adresez către voi din tot sufletul: nu vă certăți, ci lucrați în înțelegere. Așa cum ne învăța poetul nostru: «Unde-i unul, nu-l putere/ La nevoie și la durere/ Unde-s doi, puterea crește/ Și dușmanul nu sporește»...

Între vorbitori s-a aflat și Onișior Ghibu, redactor al ziarului *Ardealul*: «Cînd în acest moment eu am cîntea să vorbesc aici în Statul Țării al Basarabiei, ca reprezentant al unui ziar care poartă numele scumpei și mult încercate patriei mele, eu am convingerea că d-voastră simțiți ca și mine vocea puternică a acestor țări pe care n-au putut-o înăbuși nici suferințele de o mie de ani... D-voastră ați suferit o sută de ani și acum vedeți că idealurile d-voastră s-au împlinit. Noi am suferit o mie de ani și astăzi încă n-am auzit că a sosit ceasul dreptății... Mulțumită suferințelor noastre s-au creat acele cîntece celebre care au răsunat astăzi aici în sală; de la noi s-a auzit prima dată cîntecul *Deșteaptă-te, române* și *Pe-al nostru steag e scris unire*. Această ființă cu toate suferințele noastre noi am păstrat credința în sufletul nostru că, mai devreme sau mai tîrziu, și noi trebuie să fim liberi. Și astăzi, cînd vorbesc în Chișinău, în Statul Țării al Basarabiei, eu trec cu gîndul departe, peste Prut și peste Carpați, gîndul meu se îndreaptă spre capitala țării mele, spre Alba Iulia, unde va trebui să fie înfipt drapelul tricolor al întregului nostru popor. (Aplauze prelungite și voci: «Trăiască Ardealul, Trăiască Transilvania!») Ora dreptății pentru întregul nostru popor trebuie să sosească».

În continuare, au rostit saluturi reprezentanți ai soldaților de pe diferite fronturi, ai unor societăți culturale și profesionale, ai studenților și clerului etc. Sedința s-a închis la orele 20.15.

II. De la autonomie la independență

2 decembrie: Statul Țării proclamă Republica Democratică Moldovenească și se formează un Consiliu al directorilor generali (guvern) al Republicii Democratice Moldovenești.

3 decembrie: Statul Țării expediază o telegramă guvernului rus, precum și Radei Centrale ucrainene, Cercului Militar (Ociruirea cazacilor), Republicii de Urali și Republicii Musulmane: „Prin declarația de la 2 decembrie a Consiliului superior al țării, Statul Țării, Basarabia este proclamată Republică, poporana moldovenească, ca membru cu drepturi egale în Republica federativă democratică rusească. Republica Moldovenească aduce la cunoștință despre aceasta. Până la [data când se va alege] Adunarea Constituantă a Republicii Moldovenești, autoritatea superioară în Basarabia aparține Consiliului superior Statul Țării, care este singurul organ al puterii depline în Republica Moldovenească. Statul Țării este compus din reprezentanții soldaților, țăranilor, muncitorilor, din partidele socialiste și din organele administrației”.

Toate aceste evenimente se petrec pe fundalul unei situații extrem de grave pentru liniștea și ordinea publică, pentru siguranța vieții. Guvernul nou format trece urgent la transpunerea în practică a programului propus de Statul Țării: organizarea pe baze noi autonome a administrației, finanțelor, a armatei, naționalizarea învățământului de toate gradele, normalizarea și asigurarea transporturilor pe calea ferată, pregătirea unui proiect de reformă agrară. Anarhia și actele filhărești provocate de miile de soldați ruși bolșevizați, pe care comandamentul rus de la Iași, în frunte cu generalul Scerbacev, nu-i mai poate stăpâni, iau o tot mai mare amploare. Cetele de pradă împinzesc toată Basarabia, jefuind și terorizând populația. Pe adresa Statului Țării sosesc sute și sute de telegrame, prin care se cere ajutor și luarea unor măsuri contra acestor bande. Republica

are jandarmeria ei și chiar un început de armată, dar cu totul insuficiente pentru ca Statul Țării să poată domina situația. Pe de altă parte, încercările guvernului republicii de a introduce ordinea se lovesc de rezistența opusă de bolșevici. Front-otdelul (secția frontului bolșevic stabilită la Chișinău) acționează din plin, concentrându-și forțele în vederea preluării puterii.

8 decembrie: hotărât să pună stavila anarhiei, guvernul din Chișinău trimite o delegație la Iași, spre a solicita reprezentanților Antantei ajutor militar. Întrucât armata rusă este în plină descompunere (însuși cartierul generalului Scerbacev are paza asigurată de militari români), delegaților moldoveni li se promise că vor fi trimise în Basarabia o divizie de voluntari sirbi dislocată la Odessa și una de cehi și slovaci aflată la Kiev. Totul rămâne însă în fază de promisiune, în timp ce situația din republică se degradează vertiginos.

27 decembrie: neîntrezărind nici o altă soluție, guvernul Republicii Democratice Moldovenești expediază următoarea telegramă către ministrul de război al României: „Conform hotărârii Consiliului directorilor generali ai Republicii Moldovenești, vă rugăm să binevoiți a dispune trimiterea în Chișinău a unui regiment ardelenesc [compus din voluntari ardeleni și bucovineni foști prizonieri în Rusia și care așteaptă să fie aduși la Iași] cu posibila urgență. Totodată vă rugăm să ordonați ca acest regiment să stea la dispoziția directorului Republicii Moldovenești. Președintele Consiliului, P. Erhan; Directorul general de externe, I. Pelivan; Directorul general de interne, V. Cristii”.

31 decembrie: ministrul român la Petrograd, C. Diamandy, împreună cu personalul legăției, este arestat și internat la închisoarea Petropavlovsk; este eliberat la 2 ianuarie 1918, în urma protestului șefilor misiunilor diplomatice din Petrograd, și obligat să părăsească teritoriul Rusiei Sovietice.

6 ianuarie: în baza rezoluției pusă de ministrul de război al României pe telegrama guvernului Republicii Democratice Moldovenești („...Consiliul de Miniștri a aprobat cererea de față. Se va da ordin ca 1 000 ardeleni, cu arme și mitraliere, ce ne vin din Kiev, să se oprească la gara Chișinău, de unde se vor trimite pentru paza depozitelor de subzistență”) sosesc primele detașamente de ardeleni în gara Chișinău. Bolșevicii reacționează violent și trec la dezarmarea ostașilor români. Situația devine extrem de complicată. Ciocnirile dintre forțele ruse credincioase generalului Scerbacev și bolșevici iau amploare, bolșevicii amenințând să pună mina pe putere. Statul Țării și guvernul sînt direct amenințați și nu-și pot exercita prerogativele în deplină siguranță. În cadrul Statului Țării, în primul rînd deputații moldoveni, dar și mulți dintre cei ai minorităților, se declară de acord cu solicitarea intrării armatei române pe teritoriul republicii, pentru a restabili ordinea.

11 ianuarie: comisarul județului Cahul trimite următoarea telegramă guvernului din Chișinău: „Eri seara, la ședința Radei ucrainene [locale], la care au luat parte impuniticii tuturor organizațiilor obștești și comitetul revoluționar, s-a hotărât să se ceme, la împlinire [în caz] de nevoi, paza românească, care, după ce se va întocmi oastea locală, va trebui să părăsească orașul la cea dintîi cerere”.

I.I.C. Brătianu, primul ministru român, către generalul Coandă, reprezentantul guvernului și al comandamentului român la Kiev: „Noi am fost solicitați de către generalul Scerbacev să asigurăm securitatea liniei Chișinău-Ungheni. În consecință, noi am trimis un simplu detașament de infanterie să facă muncă de poliție. Aceste forțe de poliție militară au găsit Chișinăul ocupat de trupe rusești revoltate contra autorităților militare de pe front și care s-au făcut stăpîni prin forță pe membrii guvernului Republicii basarabene, la apelul cărui răspunsese generalul Scerbacev... Am aflat că la Chișinău domnește teroarea, detașamentele transilvănene trimise de la Kiev pentru a păzi depozitele au fost dezarmate și ultragiutate, ofițerii români în misiune pentru a face aprovizionări au fost arestați, printre aceștia de asemenea și reprezentantul nostru pe lînga Directoratul Republicii [guvernul basarabean].

În fața unei astfel de provocări simțim obligați să luăm noi dispoziții militare pentru care simțim solicitate de toată populația interesată în menținerea ordinii în republică și care trăiește sub teroarea bandelor devastatoare. Este inutil să se adauge că aceste măsuri de securitate pentru aprovizionările armatelor ruse și române și pentru țara însăși nu înțeleg să împiedice cu nimic autoritatea politică a guvernului Republicii Moldovenești. De îndată ce membrii acestui guvern, la ora actuală sub teroarea bolșevică, își vor fi reluat libertatea de acțiune, trupele noastre vor fi la dispoziția sa și se vor retrage cînd va putea asigura securitatea prin organizarea propriilor sale forțe¹.

12 ianuarie: Comitetul moldovenesc din Kiev către I.I.C. Brătianu, primul ministru al României: „Fiind informați de către reprezentantul Sfatului Țării despre situația critică a Basarabiei, creată prin retragerea armatei ruse, rugăm trimiteti imediat în Basarabia armata română pentru salvarea țării”.

13 ianuarie: Divizia 11 română, sub comanda generalului Broșteanu, intră în Chișinău. Este dat publicității manifestul generalului Prezan către locuitorii Basarabiei, din care reținem: „...În aceste clipe de grea cumpănă și nestatornicie, Sfatul Țării Moldovenești și-a adus aminte de noi și ne-a cerut, prin Comandamentul militar rus, să trecem Prutul: 1. Ca să aducem rînduială și liniște în satele și ținuturile voastre, punînd la adăpost viața și avutul întregului popor împotriva răufăcătorilor și 2. Ca să chezușluim transportul celor trebuincioase pentru traiul armatelor ruse și române, care fac paza la hotarele noastre, apărînd prin aceasta și hotarele țării voastre... Oastea română nu dorește altceva decît ca prin rînduială și liniște ce aduce, să vă dea puțința să vă statorniciți și să desăvîrșiți autonomia și slobozenile voastre, precum veți hotărî voi singuri. „Oastea română nu va obijdui pe nici un locuitor din Republica Moldovenească, oricare ar fi neamul și credința lui!”

Telegrama șefului de stat major al trupelor bolșevice din Chișinău către Sovietul soldaților și marinărilor din Odessa: „Situația este gravă. Românii așezați în formă de semicerc se găsesc la 20-25 verste de liniile Bender-Chișinău și Ungheni-Chișinău. Românii de la Strășeni au un dos de apărare slab. Sub influența propagandei Sfatului Țării, Comitetul moldovenesc a cerut evacuarea Front-otdelului

care luptă împotriva românilor... Sfatul Țării nu cedează¹. Ne gîdim să lichidăm astăzi-mine Sfatul Țării și Directoratul. Caminski [comandantul trupelor roșii din Chișinău] a părăsit comanda și, nepredînd-o nimănui, a plecat. Noi ne vom opune pînă la extrem și vom lua măsuri decisive. Depozitele cu averi le evacuem. În Bender lăsăm o comandă de mineri [geniști]. Plecînd, vom strica drumul de fier. Pentru apărarea Benderului, unde sînt concentrate forțe armate, vine din Odessa un batalion de cai ferate pe care se poate conta”.

Hotărîrea Consiliului comisarilor poporului din Petrograd adoptată la 13 ianuarie și difuzată la Radio Petrograd la 15 ianuarie: „Considerînd că măsura preventivă de arestare pentru scurtă vreme a ministrului plenipotențiar român [la Petrograd] n-a avut efect și că crimele își urmează cursul lor, Consiliul comisarilor poporului dispune: I. Toate relațiile diplomatice cu România sînt întrerupte. Consulatul român și în general toți agenții guvernului român sînt trimiși înapoi, pe drumul cel mai scurt, dincolo de frontieră. II. Fondul român de aur care se găsește la Moscova² este declarat

intangibil pentru oligarhia română. Guvernul Sovietelor își asumă răspunderea de a conserva acest fond și de a-l remite în minile poporului român. III. Scerbacev, revoltat contra revoluției și comandant suprem al frontului român [al trupelor ruse de pe acest front] e declarat dușman al poporului și în afara legii”.

15 ianuarie: trupele române aflate sub comanda generalului Broșteanu sînt salutate de Sfatul Țării. Din procesul-verbal al ședinței extraordinare: „Președintele Sfatului Țării, Incuțet spune: «D-lor deputați. Astăzi reprezentanții României ne-au făcut cîntărea să vie aici în Sfatul Țării. Salut, d-lor, cu toată căldura pe domnul general Broșteanu, reprezentantul oștilor României. D-lor deputați, d-voastră știți prin ce împrejurări grele am trecut și că altele și mai grele ne așteptau din cauza tulburărilor de prin orașe și de prin sate. Mulți, care au fost interesați, au făcut provocații împotriva trupelor române care au sosit la noi. D-stră însă știți că aici s-au dat lămuriri cu ce scop au venit trupele române: să păzească drumul de fier și pinea pe care au cumpărat-o [referire la siguranța transporturilor pe calea ferată, absolut necesară în condițiile în care imense depozite de bunuri materiale, muniții și alimente ale armatei române fuseseră retrase pe teritoriul Rusiei]. Scop politic nu au, nici n-au avut. Trebuie să înțelegem că deîndată ce bolșevicii au apucat drumul de fier, oștile române au fost puse în cea mai mare primejdie... Ne-au garantat împreună cu Franța că nu urmăresc nici un scop politic. D. Broșteanu mi-a spus, cînd l-am ieșit înainte la Strășeni, că ne garantează toate libertățile noastre... D. general Broșteanu mulțumesc pentru onoarea ce i se

talii de pe frontul Moldovei, ca o măsură de precauție, împotriva guvernelor române și rus și al Casei de Economii și Consemnațiuni din România au încheiat un protocol privind depunerea unor valori românești la Moscova, reprezentînd 7,5 miliarde lei, din care 574 523,57 lei stocî în aur al Bancii Naționale a României, iar restul reprezentat prin bunuri în posesia sau păstrarea B.N.R. și C.E.C.: titluri, efecte, depuneri, arhive, tablouri etc. La 5/18 august 1917, reprezentanții guvernelor române și rus au semnat la Moscova un proces-verbal prin care se confirma depozitarea tezaurului românesc la Kremlin (acum au fost transportate la Moscova și depozitate tablourile din Pinacoteca Statului și ale unor colecționari particulari, documente, cărți și acte ale Bibliotecii Academiei Române și ale Arhivelor Statului, obiecte de cult de la diverse mănăstiri etc.).

¹ Exercițiind o puternică teroare asupra autorităților basarabene, șeful statului major bolșevic din Chișinău, Caabac, semnatarul telegramelor din care am citat mai sus, inițiese o serie de măsuri extrem de dure împotriva Sfatului Țării și guvernului basarabean. La 6 ianuarie, el a chemat la sine întreg Consiliul directorilor. V. Cristi, N. Codrean, T. Iancu, I. Pelivan și St. Ciobanu s-au ascuns. (I. Pelivan, împreună cu deputații Buruiană, Crihan, Buzdugan, Gafencu, Tanțu și alții au reușit să se refugieze la Iași). Erhan și Incuțet au fost aduși la cartierul general al lui Caabac și sîliți să expedieze la Iași o telegramă cu următorul cuprins: „Guvernului român. Iași. Protestăm contra introducerii armatelor române pe teritoriul Republicii Moldovenești. Cerem în mod categoric oprirea imediată a trimerilor armatelor și rechemarea neîntîrziată a acelor armate care sînt deja introduse. Introducerea armatelor române în Basarabia amenință cu grozăviile războiului civil, care deja a început. Armatele ruse trebuiesc lăsate să treacă libere, fără nici o împiedicare”. Sub semnătura lui Incuțet și Erhan, președinții Sfatului Țării și, respectiv, Consiliului directorilor, în *Svobodnaia Basarabia* s-a dat publicității un comunicat privind demisiile lui Cristi, Pelivan și Codrean. Dar la apropierea trupelor române comandate de generalul Broșteanu, la 13 ianuarie detașamentele lui Caabac s-au retras din Chișinău. Incuțet și Erhan, rămași liberi, au plecat la Strășeni, în întîmpinarea trupelor române.

² Cum se știe, la 27 iulie/9 august 1917, înaintea declanșării marilor bă-

face și de primirea parlamentului moldovenesc, spune: „Mulți cetățeni ai Republicii sînt cuprînși de bănuiele și frică pentru libertățile lor. Trebuie să vă declar că România este într-o situație prea grea și că la conflicte și războaie de cucerire nu se poate gîndi. Ați hotărât să vă creați o republică, dar nu aveți puteri [de ordine și apărare] proprii. În fiecare ceas, pe teritoriul Republicii sînt petrec prădăciuni și omoruri și nu le puteți împiedica... Din momentul cînd armata română a intrat pe teritoriul Republicii Moldovenești, în toate punctele prin care am trecut, reprezentanții populației se prezentau și ne mulțumeau pentru noaptea liniștită petrecută. În Chișinău se petrece același lucru: populația ne mulțumește că poate trăi liniștit, sub paza armatelor române. Guvernul român pune la dispoziția d-voastră [a Sfatului Țării] aceste armate, care sînt aici pentru a veni în ajutorul d-voastră... Creați-vă viața d-stră cum credeți și nimeni nu se va amesteca în ea. În organizarea ei, noi nu vă vom împiedica...”

Nota ministrului Franței la Iași, Saint-Aulaire, către consulul Franței la Chișinău: „Legatia în România, Iași, 15 ianuarie 1918. Din partea ministrului Franței în România, domnului consul al Franței la Chișinău, Sarret... Toți colegii mei, miniștrii Puterilor Aliate, și eu însumi sîntem autorizați să vă declarăm oficial că intrarea trupelor române în Basarabia este o măsură pur militară, avînd ca obiectiv asigurarea funcționării normale a spatelui frontului ruso-român, conform regulilor stabilite pentru toate statele beligerante. În acest fel, intrarea trupelor române în Basarabia nu va avea nici o influență asupra situației politice actuale în Basarabia, nici asupra soartei acestei țări în viitor. Vă autorizez să comunicați oficial cele de mai sus Consiliului directorilor generali și, dacă ei doresc, să le remiteți o copie certificată conform cu această notă”. 22 ianuarie: din telegrama Parlamentului român reunit în sesiune la Iași către Sfatul Țării: „În vremile grele prin care trecem cu toții, este o mare mîngiere pentru poporul român că a putut să răspundă la chemarea Sfatului Țării și să puie ostile sale în slujba tinerei Republice Moldovenești pentru apărarea rînduiei în launtrul ei și a vișiei sale de republică nouă și neafîrnată. Nădăjduim că aceste legături de frățescă prietenie între două țări de aceeași viață vor ajuta să întărească din ce în ce mai mult legăturile sufletești, care nu au

încetat niciodată să fiînteze între noi. Președintele Senatului, Em. Porumbaru; președintele Adunării Deputaților, V. Moșun”. 23 ianuarie: din telegrama adresată de consulul Italiei la Odessa Legăției Italiei din Iași: „Rumcerod [Comitetul executiv reunit al Sovietelor de deputați ai soldaților, matrozilor, muncitorilor și țăranilor frontului român, fetei Mării Negre și Circumscripției militare Odessa, organism bolșevic creat în mai 1917] a adresat consuliilor aliați următoarea notă: «Prin prezenta, Comitetul executiv al Rumcerodului are onoare să vă aducă la cunoștință că el a adoptat următoarea rezoluție și vă roagă s-o examinați în ce privește fondul ei și de a-i comunica răspunsul. Cît privește reglementarea raporturilor româno-ruse, Comitetul central executiv a recunoscut indispensabil ca o comisiune mixtă constituită pe baza principiului parității delegaților Comitetului central executiv și a reprezentanților Consulatului român din Odessa și ai Misiunii militare române, cu participarea reprezentanților consulatelor neutre să se deplaseze, în aceste circumstanțe, la fața locului pentru a cerceta toate evenimentele ce s-au produs în ultima vreme în Basarabia și pe teritoriul frontului, rusec, după care reprezentanții Rumcerodului și cei ai consulatelor neutre vor trebui să se deplaseze la cartierul general al guvernului român pentru a-i comunica acestuia din urmă procesele-verbale ale numitei comisiuni și să negocieze oficial cu el referitor la ocuparea Basarabiei de către trupele române, precum și despre circumstanțele ce au însoțit această ocupație. În acest scop, Rumcerodul apreciază a fi necesar să roage Corpul consular din Odessa [al cărui decan de vîrstă era consulul italian] să garanteze inviolabilitatea numitei comisiuni precum și facultatea de a-și îndeplini sarcina fără nici o piedică. Rumcerodul roagă reprezentanții puterilor din Odessa să aducă la cunoștință legațiilor lor acreditate pe lângă guvernul român că Comitetul central executiv a primit și primește o mare mulțime de plîngeri privitoare la acțiunile ostile din partea trupelor și autorităților române față de populația pașnică a Basarabiei. Estimînd că ocuparea Basarabiei de către trupele române și împrejurările în care ea s-a produs constituie de fapt o ocupație militară, Rumcerodul consideră de datoria sa să aducă la cunoștință Corpului consular că el va fi obligat să ia măsurile necesare pentru salvagardarea intereselor

cetățenilor ruși și să tragă toate consecințele corespunzătoare». Data fiind gravitatea situației de la Odessa, îndeosebi pericolul pentru Consulatul României, consuliile subsemnați, prin intermediul decanului lor, roagă Legăția Italiei să binevoiască a comunica prezenta telegramă miniștrilor țărilor aliate de la Iași și să pună cît mai curînd posibil pe subsemnați în măsură să răspundă Rumcerodului. Semnat: Dévisart, consul general al Italiei, Greceanu, consul general român, Rapsambeli, consul general grec, Rey, consul general al Statelor Unite, Tserovici, consul general al Serbiei, Vautier, consul general francez, Laudon Gerat, consul general al Angliei”.

Din telegrama consulului român la Moscova către guvernul român: „Tezaurul ca și valorile ce se găsesc depuse la Kremlin au fost sechestrate. S-a făcut la fel cu tipografia Băncii Naționale, inclusiv totalitatea biletelor gata [tipărite] al căror total se ridică la aproximativ 40 000 000, precum și valorile și titlurile băncilor particulare și ale Casei de depuneri. Materialul și clișeele Băncii Naționale au fost de asemenea puse sub sechestru”.

24 ianuarie: zi cu adevîri rezonanță în conștiința națională a evocării românilor pentru că tutora Unirea Principatelor. Zi cu adevîri rezonanță pentru că Sfatul Țării, sub președinția lui Pan Halippa, hotărăște, cu unanimitate de voturi, proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești. Din Declarația adoptată cu acest prilej: „Marea revoluție rusească ne-a scos din întinerul de robie, în care am trăit atîta amar de vreme, la calea slobozeniei, dreptății și frăției! Prin jertfa și osteneala voastră a tutora, țara noastră, înfăptuindu-și dreptul dobîndit de revoluție, de a-și hotărî singură soarta, s-a declarat republică democratică sloboadă. Înfrățiți prin singele vărsat sub steagurile revoluției, noi ne-am arătat dorința neclintită să trăim în unire cu republicile ce s-au înființat pe pămîntul fostei împărății rusești, alcătuiind toți la un loc marea republică democratică federativă rusească. Dar vremurile sînt schimbătoare și împrejurările politice de azi împiedică cu desăvîrșire înfăptuirea acestei uniri. Republica Democratică a Ucrainei, vecina noastră de pe Nistru, s-a proclamat neafîrnată și noi astfel ne-am despărțit de Rusia și republicile alcătuite în vechile ei hotare. În astfel de împrejurări ei noi sîntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voiața nordu-

lui, Republică Democratică Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neafirmată, avînd ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor. Proclamarea neafirmării este o cerință politică a vremii, căci Republica Moldovenească nu mai poate aștepta de la nimeni orînduirea vieții sale și popoarele Republicii trebuie să înțeleagă că viitorul lor atîrnă numai de la dîneze și că acest viitor poate să fie înfăptuit numai prin așezămintul înalt de ocărîmire — Sfatul Țării și stăpînirea pusă de el — statul minștrilor. Republica Moldovenească neafirmată își pune ca scop pacea și înțelegerea prietenească în viața politică și economică cu toate țările îndepărtate și vecine, socotînd războiul ca cel mai vrăjmas dușman al noroadelor și țărilor. Deci, în politica sa din afară, Republica Moldovenească neafirmată va urmări încheierea cît mai degrabă a păcii obștești democratice în înțelegere cu toți întovărășiții. În politica sa lăuntrică, Republica Moldovenească neafirmată, chezăsluind drepturi depline tuturor națiilor, va urma mai departe cu întărirea slobozeniilor cîștigate prin revoluție și vestite prin declarația Statului Țării de la 2 decembrie anul 1917". După ce amintesc că primele măsuri ce vor fi luate țin de constituirea unei Adunări Consti-

tuante, aleasă „pe temeiul glăsurii obștești” pentru a hotărî organizarea internă a țării și legăturile ei externe, înfăptuirea unei reforme agrare, care „va trece [pămîntul] în mîinile plugarilor fără plată” și elaborarea unui întreg sistem de legi „care să îndestuleze nevoile de azi ale țării”, declarația precizează că „prin venirea oștilor frățești române pe pămîntul republicii noastre s-a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orînduită pe toate ogoarele vieții... Că oștile românești nu ne primejdiesc neafirmarea, slobozenia și drepturile cîștigate prin revoluție, chezășie ne sunt Franța, Anglia și America, cu măturile lor, precum și declarațiile împuterniciților României”. Documentul se încheie cu următoarele cuvinte: „Fîind încredințați că zidirea vieții noastre nu va fi atînsă de nimeni și că nimic nu primejdiesc neafirmarea și slobozeniile dobîndite prin revoluție, noi vă chemăm pe toți spre unire, spre munca pașnică și liniște, pentru binele și folosul tuturor noroadelor Republicii Democratice Moldovenesti, de acum și pururea neafirmate”.

Declarația Statului Țării este înfrîmînată cu deosebită însuflețire de întreaga populație.

acestei Români vom lucra, pentru înfăptuirea ei vom muri, dacă va fi nevoie. Chișinău, 24 ianuarie 1918. *Din Transilvania:* dr. Onisfor Ghibu, dr. Ioan Mateiu, Axente Banciu, dr. Sebastian Bornemisa, Iosif Șchiopul, Gheorghe Codrea, Nicolae Oană, cea, Nicolae Colan, Andrei Oțetea; *din Bucovina:* George Tofan, Dimitrie Logigan, Emanoil Iluț, dr. Ovidiu Topa; *din Basarabia:* Vasile Harea, Vladimir Cazacliu, Ioan Vlăduța, Alexandru Valeanu; *din România:* G. Murgoci, G. Munteanu-Râmnic, Petre V. Haneș, V. Tempeanu; *din Macedonia:* Constantin Noe și Epaminonda Balamace; *din Serbia:* dr. Atanasie Popovici”.

25 ianuarie: raport al Direcției centrale a mîntuitorilor către I.I.C. Brătianu, prezentînd relațiile încordate dintre trupele române și cele bolșevice, în perioada 7-21 ianuarie, timp în care numeroși militari, civili, diplomați și demnitari români aflați la Odessa au fost arestați.

27 ianuarie: la Brest-Litovsk, Puțerile Centrale încheie pace cu Ucraina.

28 ianuarie: din telegrama de răspuns a ministrului Italiei la Iași către consulul italian la Odessa: „Binevoii a comunica Rumcerodului, în numele miniștrilor aliați, că propunerile sale sînt acceptate în principiu. Guvernul român admite ca trei delegați ai Rumcerodului, care vor avea bineînțelese întreaga garanție dorită, să fie desemnați pentru a forma, împreună cu trei delegați ai nămitului guvern și trei delegați numiți de către ministrii aliați, o comisiune de anchetă privitoare la reclamațiile relative la faptele ce s-au produs pe teritoriul român. Cît despre faptele survenite în Basarabia, o comisiune mixtă însărcinată să le examineze, hotărînd deja de acord cu Sfatul Țării din Basarabia, este pe punctul de a funcționa. Aceasta ultimă comisie își va avea sediul la Chișinău, unde se pot deja adresa reclamațiile. Ministrii aliați nu se îndoiesc că autoritățile de la Odessa, precum și Rumcerodul, vor lua toate măsurile necesare a garanta drepturile românilor de la Odessa. Fasciotti, ministrul Italiei”.

31 ianuarie: din chemarea scriitorilor din România, Ardeal și Bucovina adresată locuitorilor din Basarabia: „...A venit, fraților, vremea ca neamul moldovenesc să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui, pentru limba noastră cea dulce. Cultura, limba și școala noastră de-acum trebuie să se unească pe veci și nedespărțiți vom rămîne pînă la sfîrșit-

III. De la independență la unirea cu patria mamă

Atmosfera de entuziasm a populației republicii față de Declarația Statului Țării își pune amprenta și pe Declarația unui grup de români locuitori din toate teritoriile românești aflătoare la Chișinău și pe care o publică ziarul *România nouă* din 24 ianuarie: „Începînd cu ziua de astăzi, în care toți românii trebuie să serbeze amintirea celei dintîi uniri, săvîrșită la 1859 între două țări românești, noi cei mai jos iscăliți, potrivit punctului nostru de plecare, nu ne mai socotim ca pînă acum: ardeleni, basarabeni,

bucovenini ș.a.m.d., și nu ne mai socotim nici numai ca fiii aceluiaș popor, ci ca cetățenii (grajdanii) aceluiaș stat unitar românesc, ca cetățeni ai României nouă a tuturor românilor, cu aceleași datorii față de fiecare parte a ei și cu aceleași drepturi. De astăzi înainte noi vom fi todată oști ai acestei Români, pentru faurirea și întărirea căreia vom să luptăm cu orice armă va trebui. ...Fiecare să-și dea seama că mîntuirea noastră este numai într-o Românie nouă, a tuturor românilor. Pentru înfăptuirea

...tut sfârșitului..." (Printre semnatari: M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu, G. Ranetti, Corneliu Moldovanu, N.N. Beldiceanu, A. Cazaban, I. Minulescu, Radu D. Rosetti, I. Petrovici, Mihail Codreanu, Izabela Sadoveanu, Alexandru Stamatiad, Mircea Radulescu, Ion Pilat, I.U. Soricu, N. Dunăreanu, C. Giurescu, D. Marmeliuc, Mihail Sorbul, Nichifor Crainic, A. Mindru, D. Tomescu, Ludovic Dauș ș.a.).

Februarie: radiograma guvernului Republicii Democratice Moldovenești către guvernul Republicii ucrainene: „După informațiile primite, guvernul Republicii ucrainene ia asupra sa reprezentarea intereselor Republicii Moldovenești la Conferința de pace de la București [între Puterile Centrale și România], care dorește să aibă la Conferință... delegați ai săi, împuterniciți de a lua parte la rezolvarea chestiunilor care intră în competența exclusivă a Republicii Moldovenești independente. ...Guvernul Republicii Moldovenești socotește că numai el singur, fără nici un amestec din afară, are dreptul de a reprezenta și apăra interesele de stat ale republicii neatințate a Moldovei...”

2 februarie: nota ultimativă adresată de Sovietul din Kiev guvernului român: „V-am telegrafiat cifrat cu nr. 977 cuprinsul convorbirii avute ieri cu colonelul Muraviev; mă îndoiesc că l-ați fi primit, Odessa neavînd legături cu Iași. Astăzi primesc următorul ultimatum. Pentru confirmarea celor ce v-am spus la întrevvedere cu d-voastră la 14 februarie [stil nou], vă propun cele ce urmează: „1) A informa îndată guvernul de la Iași de luarea Kievului și de restabilirea puterii Sovietului în Ucraina. 2) A propune imediat guvernului de la Iași să dea un ordin categoric trupelor române care au ocupat teritoriul Republicii federative ruse să se retragă în granițele României fără a aștepta din partea noastră înlocuirea trupelor cari păzește depozitele d-voastră. 3) Numai după retragerea imediată a trupelor, relațiile normale între armata română și armata revoluționară a Republicii federative ruse vor putea fi restabilite. 4) Poporul român, dar nu guvernul, poate totdeauna să conteze pe ajutorul frătesc al Rusiei în chestiunile de aprovizionări, precum și pentru conservarea depozitelor române ce se găsesc pe teritoriul rus ca avere publică a națiunii române. 5) Acord 48 de ore din momentul primirii de către d-voastră a prezentei cereri pentru răspunsul guvernului de la

Iași cu privire la retragerea trupelor în garnizoanele d-voastră. Neprimirea unui răspuns afirmativ din partea guvernului d-voastră va atrage deschiderea imediată a unei acțiuni militare viguroase din partea armatei revoluționare ruse. Comandantul suprem Muraviev; șef de stat major, Smirnov”. Transmite general Coanda”

nevoie pentru salvagardarea marilor noastre interese...”

7 februarie: consulul general român din Odessa, Greceanu, către Ministerul de externe român: „În toată graba, în ajunul plecării mele în Suedia, cu personalul meu, precum și cu Trifu și Guranescu, primul venit în calitate de curier. Această dispoziție [de expulzare] emana de la Rakovski.

Palatul Sfatului Ţării

3 februarie: președintele Republicii Moldovenești către primul ministru român: „Am onoare a vă face cunoscut că azi 3 februarie a sosit la Chișinău generalul Weber, din partea generalului Scerbacev, cu însărcinarea de a forma pe teritoriul republicii noastre armate rusești [antibolșevice] și de a rechiziționa depozitele de toate categoriile ce armatele rusești în retragerea lor le-au lăsat pe teritoriul nostru; prezența generalilor ruși, precum și intențiunile lor fiind dăunătoare intereselor superioare și siguranței Republicii Moldovenești, Consiliul de Miniștri [al Basarabiei], printr-o hotărâre anterioară, a dispus ca toate depozitele rusești ce se găsesc pe teritoriul național să rămână proprietatea republicii și a oprit provizoriu formarea de trupe rusești pe teritoriul ei. În numele guvernului Republicii Moldovenești vă rog pe Excelența Voastră să ne informeze dacă are cunoștință asupra acestor chestiuni și să ordone comandamentul trupelor române din Chișinău ca să ne dea concursul în caz de

sosit aici de la Petrograd cu puteri depline din partea guvernului [bolșevic] pentru a statua [hotărâri] asupra soartei românilor. El este astăzi stăpînul situației. Eu am petrecut zile teribile, permanent amenințat de moarte. Consulatul general a fost devalizat în mai multe rânduri. Toți românii au fost arestați”.

8 februarie: primul ministru român către generalul Coandă, la Kiev: „Ca răspuns la telegrama dv. nr. 798 din 15 februarie [stil nou], vezi textul acesteia de mai sus], vă rog să aduceți la cunoștința comandantului suprem Muraviev cele ce urmează: 1. Trupele române au intrat în Basarabia la cererea formală a guvernului Republicii Moldovenești. 2. Scopul trimerii trupelor românești este exclusiv de a garanta securitatea depozitelor militare pe care le avem în Basarabia destinate trupelor române ca și celor rusești ce se mai găsesc încă în România, și de a asigura în același timp circulația normală pe căile ferate din Basarabia. Guvernul Republicii Moldovenești este în imposibilitatea de a

lua aceste măsuri din lipsa de forțe militare organizate. 3. Atitudinea agresivă a autorităților superioare din Kiev cu privire la România n-ar putea fi decît justificată. 4. Insistați pentru a obține autorizarea de a reveni la Iași, în scopul că prin explicații complete să puneți guvernul în situația de a înlătura neînțelegerile ivite.

Ministrul Italiei la Iași, Fasciotti, către consulul general al Italiei la Odessa (9 telegrame cu conținut identic, cite un exemplar pentru fiecare dintre consulii aliați din Odessa): „Ministrii aliați au avut cunoștință de ultimatumul adresat de către Rumcerod guvernului român. Noi trebuie să protestăm în mod energic contra atitudinii adoptate de Rumcerod, care nu ține deloc seama de starea convorbirilor pe care le-am întreprins, la cererea Rumcerodului însuși, nici de propunerile concrete între prorii lor delegați și delegații aliați. Protestăm în mod deosebit contra arestării românilor și tratamentului inuman la care au fost supuși. Comunicind cele de mai sus Rumcerodului, vă rugăm să insistați cu cea mai mare fermitate pentru punerea în libertate a românilor și reluarea convorbirilor, conform regulilor în vigoare între popoarele democratice și civilizate, între delegații aliați români și Rumcerod. Noi contăm că fiecare dintre consuli noștri se va asocia cu întreaga sa personalitate, în ceea ce privește Basarabia, veți reaminti că intervenția trupelor române este o operațiune militară fără nici un caracter politic, întreprinsă în deplin acord cu Aliații și autoritățile basarabene, în scopul evident umanitar și pentru a asigura aprovizionarea trupelor ruse și române, precum și a populației civile”.

17 februarie: notă a guvernului Republicii Democratice Moldovenești către șeful guvernului român: „Excelență, am onoarea a vă înainta aci alăturat Declarația din 24 ianuarie 1918 a Sfatului Țării prin care republica noastră a rupt orice raporturi de dependență cu Rusia și s-a declarat cu totul neatrântă... Acest act istoric s-a făcut cu votul unanim al deputaților din Sfatul Țării și cu asentimentul entuziast al întregului popor din Republica Moldovenească. Profităm de această ocazie, Excelență, spre a vă asigura că guvernul Republicii, reprezentînd un popor liber pe destinele sale, va stabili cît mai curînd cu putință raporturi strîns și frățești cu Regatul Român de care sîntem legați aît

prin interesele vecinătății cît și prin comunitatea rasei...”.

18 februarie: la Brest-Litovsk, Rusia Sovietică încheie pace cu Puterile Centrale; România rămîne complet izolată și, în imposibilitate de a continua singură războiul, acceptă condițiile puse de Puterile Centrale ca bază pentru începerea negocierilor de pace.

20 februarie: guvernul român semnează tratatul preliminar de pace de la Buftea pe următoarele baze: cedarea Dobrogei; rectificări ale frontierei cu Austro-Ungaria; obligații economice oneroase impuse României; demobilizarea a cel puțin 8 divizii din armata română; accesul trupelor Puterilor Centrale spre Ucraina; licențierea misiunilor militare aliate.

1 martie: Sfatul Țării către guvernul român din Iași: „Guvernul Republicii Moldovenești, revenind asupra telegramii sale din urmă, roagă guvernul regal român să dea ordine armatei sale din Basarabia de a nu permite crearea de corpuri armate rusești pe teritoriul Republicii, deoarece neorînduiele și nesupunerea au reînceput numai cît s-a știut de permisiunea acordată generalului Scerbacev de a forma unități militare ruse”.

3 martie: rezoluția Zemstvei din județul Bălți: „Adunarea generală a Zemstvei din districtul Bălți, născută din alegerile regionale ce au avut loc în decembrie 1917 și convocată în ziua de 1 martie 1918 pentru votarea bugetelor și altor măsuri necesare bunului mers al administrației și vieții economice în această regiune, terminînd lucrările sale, înainte de a închide sesiunea, a discutat și votat în unanimitate următoarea moțiune depusă pe biroul adunării de către membrii Zemstvei: „Rezemat pe principiile proclamate de marea revoluțiune a popoarelor fostului mare imperiu al tuturor rușilor, care în primul rînd, odată cu libertatea și egalitatea tuturor indivizilor în fața legilor, a proclamat libertatea naționalităților de a dispune singure de soarta și așezămîntele

lor prezente și viitoare, poporul moldovenească, așezat de acum 20 de veacuri de către străbunii noștri romani între Nistru și Prut, a proclamat în ziua de 2 decembrie 1917 Basarabia Republică Moldovenească independentă și de sine stătătoare. Ținînd seama că viața și propășirea economică a unui popor este în raport cu forța vie și aptitudinile pe care Dumnezeu le-a hărăzit, că în unire stă puterea și că undes- doi puterea crește; ținînd seama că, în timp de 14 veacuri, Basarabia a fost totdeauna un trup cu Moldova de pe dreapta Prutului și că soarta ei a fost de-a pururea legată de aceea a Principatelor dunărene, cu care a gustat aceleași suferințe și aceleași bucurii; ținînd seama că în anul 1812, în urma frământărilor singeroase ale tuturor popoarelor europene, Basarabia a fost smulșă fără consimțămîntul ei de la trunchiul ei etnografic al națiunii sale de origine, și ținînd seama de pilda splendide pe care înăruî Regat al României a dat-o în scurtul timp de cînd a fost recunoscut stat independent, atrăgîndu-și astăzi admirația și iubirea tuturor popoarelor din lume și chiar respectul dușmanului comun; proclamăm astăzi în mod solemn, în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi, că cerem unirea Basarabiei cu Regatul României sub al cărui regim constituțional și sub ocrotirea legilor ei de monarhie democratică vedem siguranța existenței noastre naționale și a propășirii economice și culturale”. Facem apel la toate adunările din întreaga Basarabie de la Hotin pînă la Ismail să se unească prin votul lor la moțiunea noastră și să ceară Sfatului Țării la Chișinău să trimească o delegațiune cu reprezentanți din toate adunările regionale și de proprietari la Iași pentru a depune la picioarele Tronului României omagiile noastre de devotament și credință către regele Ferdinand I, rege al tuturor românilor!” (Urmează 102 iscălituri, iar textul moțiunii Zemstvei din județul Bălți a fost publicat în paginile ziarelor România nouă și Cuvînt moldovenească din 17 și, respectiv, 22 martie, bucurîndu-se de largă adheziune a populației Republicii Moldovenești.)

8 martie: ziarul Sfatul Țării publică un interviu cu Gh. Ciugu-reanu, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Moldovenești, șeful delegației basarabene desemnată să participe la tratativele de pace de la București între Puterile Centrale și România (delegația se întorseră de la Iași, fără a putea ajunge la

¹ Adunare locală formată din reprezentanții diferitelor stări sociale și care lua hotărîri în problemele administrației locale. Instituția de guvern tarist în guberniile europene prin program de reforme de la mijlocul secolului trecut, sub presiunea mișcărilor revoluționare democrat-burgeze, instituția a fost menținută și după revoluția din februarie, cînd guvernul provizoriu a introdus-o și în alte regiuni ale Rusiei. În timpul revoluției, în unele regiuni zemstvele au devenit instrumente eficiente pentru înlăturarea structurilor de stat autocratice.

București, din pricina „crizei mini-
steriale românești” — demisia
guvernului Averescu — și pentru
că „noi putem lua parte la în-
cheierea păcii numai alături de
România”. Despre modul în
care delegația a fost primită de
oficialitățile românești de la Iași:
„A doua zi după sosirea noastră
la Iași, noi am fost primiți de
rege și într-o lungă convorbire
i-am spus de toate nevoile și do-
rințele neamului nostru. Mălesta-
ta Sa hotărât a spus că recuno-
aște dreptul nostru de a ne
ocîrmi singuri și a ne face acele
reforme sociale de care avem
nevoie. Regele împărtășește pe
deplin principiile noastre în pri-
vința dreptului țaranului de a că-
păta pământul pe care-l mun-
cește, dar firește nu împărtășește
acele păreri sociale extreme care
își fac loc în frământările noastre.
Regele socotea că pământul în
țara noastră moldovenească,
după obiceiurile și datinile noas-
tre vechi, trebuie să treacă în
mina țăranilor ca proprietate. Re-
gele a amintit mai departe că
chiar și România e în ajunul unei
mari reforme agrare, principiile
căreia sunt de-acum votate de
Constituantă...”

13 martie: adunarea generală a Zemstvei din județul Soroca votează o moțiune similară celei adoptată de Adunarea generală a Zemstvei județului Bălți, reînnoind apelul către celelalte adunări de pe întreg cuprinsul Republicii Democratice Moldovenești.

16 martie: Statul Țării discută conținutul telegramelor prin care guvernul Republicii Ucraina solicitase Puterilor Centrale să-i României ca o delegație a sa să fie admisă la tratativele de pace de la București, motivându-și solicitarea prin faptul că „este adînc interesat de soarta unei regiuni limitrofe a Republicii Ucrainene, de Basarabia”, care „din punct de vedere etnografic, economic și politic formează o unitate indivizibilă cu teritoriul Ucrainei”. Este redactată o notă de protest și se desemnează o delegație care urmează a se deplasa la Kiev pentru a clarifica relațiile dintre cele două republici. Iată instrucțiunile primite de delegația desemnată de Statul Țării: „1. Delegația trebuie să ceară recunoașterea și garantarea independenței complete a Republicii Moldovenești în hotarele fostei gubernii a Basarabiei între Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră și granița veche a Austro-Ungariei. 2. Teritoriul Republicii Moldovenești în hotarele fostei gubernii a Basarabiei este nedespărțit și nici o parte din Republica Moldovenească nu

[illegible]

poate fi ruptă în folosul altui stat.
3. Întrucât Republica Moldova-
nească acordă pe teritoriul său
naționalității ucrainene și celor-
lalte naționalități autonomie na-
țional-culturală personală, mol-
dovenilor de peste Nistru trebuie
să li se acorde aceleași drepturi
în Republica ucraineană. 4. Pînă
la adunarea poporului, guvernul
Republicii poporane Moldove-
nesti se bazează în întregime pe
platforma anunțată în Declarația
Statului Țării din 2 decembrie
1917 și 24 ianuarie 1918".

26 martie: în dimineața zilei
primul ministru român Al. Marghi-
lo-man, ministrul de război gene-
ral C. Hirjeu, I. Mitilneu — se-
cretar general al Ministerului de in-
terne, C. Garofilid — secretar ge-
neral al Ministerului domeniilor,
A. Coteanu — secretarul gene-
ral al Ministerului finanțelor, ge-
neralul Mircescu și alți numeroși
funcționari superiori români sînt

primii în capitala Basarabiei de către preşedintele Sfatului Ţării şi de către membrii guvernului Republicii Moldoveneşti. Vizita înalţilor demnitari români fusese precedată de contacte şi întâlniri anterioare între cele două părţi. La 26 februarie, I. Inculeţ şi dr. Ciugureanu au făcut o vizită la Iaşi, purtând convorbiri cu oficialităţi române şi reprezentanţi diplomatici ai Antantei la Iaşi asupra situaţiei din Basarabia şi posibilităţile de unire a acesteia cu România. La 20 martie, cei doi frunţaşii basarabeni au repetat vizita în capitala de atunci a României. Consiliul de Miniştri român, în urma şedinţei din 23 martie, a recomandat reprezentanţilor Basarabiei ca problema unirii cu România să fie supusă deliberărilor Sfatului Ţării. Cu această hotărâre, dr. Ciugureanu, I. Inculeţ şi C. Stere, venit de la Bucureşti, au plecat la Chişinău.

27 martie: Sfatul Țării din Chișinău proclamă unirea Basarabiei cu România. Din *Procesul-verbal al ședinței Sfatului Țării*: „Ședința se deschide la orele 4 și 15 min. p.m. sub președinția lui I.C. Inculeț, în prezența următorilor membri ai Prezidiului: P.N. Halippa, B.M. Epuș, C.P. Misircov, I.A. Buzdugan. În sală sunt prezenți: toți membrii cabinetului [guvernului] Republicii Moldovenești, primul ministru al cabinetului român d. Marghiloman, d. Stere, ministrul de război Hırjeu, anturajul primului ministru și alți mulți reprezentanți ai guvernului român. Președintele [Sfatului Țării]: «Salut în numele parlamentului nostru pe capul guvernului român, d. Marghiloman (aplauze). Ședința de astăzi, domnilor deputați, va fi o ședință istorică pentru națiunea noastră, pentru poporul nostru. Noi trebuie să depunem toate silințele ca să ieșim cu cinstire în acest moment istoric. Dați-mi voie să acord cuvântul primului ministru d. Marghiloman, pentru a face declarație cu ce scop a venit la noi». (Voci: «Rugăm, rugăm»). La tribuna se urcă primul ministru Marghiloman, întâmpinat cu aplauze furtunoase. Când acei prezenți în sală s-au liniștit, primul ministru s-a adresat către ei în limba românească cu o cuvântare, în care a declarat: «Marea și sfânta problemă, de care s-a călăuzit un întreg partid politic în România — problema unirii Basarabiei la sinul patriei mame, a României, a fost pusă pentru prima dată la ordinea zilei în toate dimensiunile ei în ziua proclamării independenței Republicii Moldovenești; iar în timpurile de față această problemă este scoasă la iveală și mai pronunțat mulțumită mersului istoric al lucrurilor și însuși Sfatul Țării, în vremurile de restrîns ale Republicii Moldovenești, cînd tînărul guvern s-a adresat României după ajutor, ea, ca mamă iubitoare, care a auzit vocea cunoscută a copilului său, n-a întîrziat să vină în ajutorul ei. Toate clasele sociale, toate partidele, ca unul s-au grăbit să vină acolo unde-i chema datoria și vocea singelui. Și iată ca astăzi noi cu legem roadele muncii domniilor voastre — fii adevărați ai poporului — și patrioților care au muncit pentru folosul și mărirea poporului nostru și a întregii Româнії. Cu o atenție încordată cercurile politice ale României urmăreau ce se face pe partea cealaltă a Prutului, și, cînd s-a ivit pericolul care amenința integritatea Republicii, România intrudită s-a grăbit cu ajutorul, ca

să garanteze integritatea și nedespărțirea acestei țări. La Conferința de pace din București am lămurit condițiunile prin cari s-ar putea păstra integritatea și nedespărțirea Basarabiei și eu m-am grăbit să vin aci, în mijlocul domniilor voastre. Din constatările și tratativele cu reprezentanții diferitelor fracțiuni și partide ale Parlamentului [din Basarabia] eu am înțeles dorințele și cerințele dictate de vremuri și împrejurări, pe cari noi să le îndeplinim în conformitate cu obiceiurile locale, moravurile, libertățile și drepturile cîștigate de domniile voastre și cari nu sunt în contradicție cu interesele marelui unitii și nedespărțirii României. Unirea Basarabiei cu România trebuie să se facă cu condițiunea păstrării particularităților locale ale acestei țări. Dar să trec din domeniul dorințelor la fapte ceva mai reale, să-mi dați voie să dau citire Declarației guvernului român — termină cuvîntarea sa primul ministru și trece, la citirea în limba românească a declarației: Sfatul Țării de astăzi va rămîne spre rezolvirea chestiunii agrare potrivit cu nevoile poporului. Guvernul va prezenta Adunării Constituante, la care vor lua parte și reprezentanții aleși ai Basarabiei, normele stabilite de Sfatul Țării, care vor rămîne [în vigoare] pînă la rezolvarea acestei chestiuni de către Adunarea Constituantă. Basarabia își păstrează autonomia provincială, avînd Sfatul său provincial (Dieta), ales în viitor pe baza votului universal, direct, secret, cu organul său executiv și cu administrația proprie. Acest Sfat provincial (Dieta) votează bugetul local și controlează organele autoadministrării orașenești și a Zemstvei. Organul lui executiv numește funcționarii instituțiilor administrative locale. Funcționarii locali se numesc de către guvern. Recrutarea armatei se face pe aceleași baze ca și în întregul Regat, teritorial. Legile existente și autoadministrarea locală (orașenească și a Zemstvei) vor rămîne și nu vor putea fi schimbate de către Parlamentul român, pînă cînd la lucrările lui nu vor lua parte și reprezentanții Basarabiei. Drepturile cîștigate de către minoritățile din Basarabia se vor păstra. Guvernul propune ca în Consiliul de Miniștri al României să intre și doi reprezentanți ai Basarabiei aleși de Sfatul Țării existent. Basarabia trimite în Parlamentul țării un număr de reprezentanți, proporțional cu numărul populației. Ei vor fi aleși în Camera potrivit legii generale electorale; în Se-

nat, potrivit regulilor cari vor fi stabilite de către Adunarea Constituantă. Votul universal, egal, direct și secret va servi ca bază pentru alegerile din Basarabia în volostei (plăși), sate, orașe și zemstve. Libertatea individuală, libertatea cuvîntului, a presei, cugutului și adunărilor și toate libertățile cetățenești se garantează de către Constituție pentru Basarabia, ca și pentru întreaga țară. Toate infracțiunile savîrsite pînă acum împotriva legilor din motive politice în timpurile turburi ale transformărilor vor fi amnistiate. După unirea Basarabiei, ca a unei fiice, cu patria mamă România, Parlamentul va hotărî convocarea neîntîrziată a Adunării Constituante, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși pe baza dreptului general electoral pentru a introduce în Constituție de comun acord principiile și garanțiile arătate mai sus». După ce a terminat citirea, primul ministru a declarat ca el ar dori ca Parlamentul [Sfatul Țării] să poată discuta cu toată libertatea propunerea guvernului român și de aceea el cu reprezentanții săi părăsește sala».

Dupa ce în sală au rămas numai membrii Sfatului Țării, președintele acestuia da cuvîntul deputatului Cijevski, din partea blocului moldovenesc, care propune ca C. Stere să fie ales ca deputat în Sfatul Țării, propunere primită cu vii aplauze. Mulțumind pentru încrederea acordată, C. Stere adresează o înflăcărată chemare către toți deputații spre a se lăsa lămuinați în hotărîrea lor de „conștiința proprie a domniilor voastre”. la cuvîntul din nou președintele Sfatului Țării: „Domnilor deputați, dați-mi voie să stabilim următoarea ordine de zi a ședinței noastre: dîntîi să ascultăm declarațiile reprezentanților diferitelor grupări și pe urmă rezoluțiile propuse să le punem la vot. (Adunarea se unește cu propunerea.) Atunci are cuvîntul deputatul Buzdugan, reprezentantul blocului moldovenesc”. Deputatul Buzdugan, înaintea citirii declarației, blocului moldovenesc, spune: „În numele blocului moldovenesc, care întotdeauna a fost straja intereselor poporului moldovenesc, aparînd cu rivăla drepturile lui de orice tentative venite de oriunde, în numele blocului moldovenesc, care de astăzi înainte va fi blocul românesc, care va apăra drepturile întregului neam românesc, am marea cînstă, ca în această ședință

istorică a Sfatului Țării să dau o tire următoarei declarații". Mai departe citește declarația blocului moldovenesc (aplauze prelungite). Aceeași declarație citește în limba rusă deputatul Cijevski (tot în numele blocului moldovenesc).

Rezoluția blocului moldovenesc în chestiunea unirii Basarabiei cu România: (fiind votată în întregime, ea reprezintă Declarația Sfatului Țării din Chișinău de unire a Basarabiei cu România): „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mamă-sa România. Trăiască Unirea Basarabiei cu România de-a pururi și totdeauna! Președintele Sfatului Țării: ION INCULET Vice-Președinte PAN. HALIPPA. Secretarul Sfatului Țării I. BUZDUGAN.

2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, avind un sfat al țării (dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie. 3. Competința Sfatului Țării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt înțăriți de guvern. 4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale. 5. Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămân în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul român numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei. 6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia. 7. Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în Consiliul de Miniștri român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sinul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul român. 8. Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret. 9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct. 10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvintului, a credinței, a adunărilor

ACTUL UNIRII
VOTAT DE SFATUL ȚĂRII
LA 27 MARTIE ST. V. 1918:
ÎN NUMELE POPORULUI BASARABIEI, SFATUL ȚĂRII DECLARĂ:
Republica Democratică Moldovenească (Basarabia)
ÎN HOTARELE EI DINTRE PRUT, NISTRU, DUNĂREA, MAREA
NEAGRĂ ȘI VECHILE GRANIȚE CU AUSTRIA, RUPTĂ DE
RUSIA ACUM O SUTĂ ȘI MAI BINE DE ANI DIN TRUPUL
VECHII MOLDOVE, ÎN PUTEREA DREPTULUI ISTORIC ȘI
DREPTULUI DE NEAM, PE BAZA PRINCIPIULUI CĂ NOROA-
DELE SINGURE SĂ-ȘI HOTĂRĂSCĂ SOARTA LOR, DE AZI
ÎNAINTE ȘI PENTRU TOTDEAUNA, SE UNEȘTE
CU MAMĂ SA ROMÂNIA.
TRĂIASCĂ UNIREA BASARABIEI
CU ROMÂNIA
DE-A PURURI ȘI TOTDEAUNA!
PREȘEDINTELE SFATULUI ȚĂRII:
ION INCULET
VICE-PREȘEDINTE
PAN. HALIPPA.
SECRETARUL SFATULUI ȚĂRII
I. BUZDUGAN.

Actul Unirii din 27 martie 1918

și toate libertățile obștești vor fi garantate prin Constituție. 11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt amnistiate. Basarabia uniindu-se ca fiică cu mamă-sa România, Parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și garanțiilor de mai sus. Trăiască unirea Basarabiei cu România de-a pururea și totdeauna!

„Dep. Tiganco: „Eu mă voi margini la rezoluția pe care a scos-o fracțiunea țărănească [din Sfatul Țării]. Fracțiunea țărănească, recunoscând toată importanța chestiunii unirii Republicii neatințate Moldovenești cu Regatul Român, în această clipă de o importanță politică extraordinară în fața istoriei scumpului sau popor și neavind imputernicirea acestui popor pentru rezol-

virea acestei chestiuni, crede necesar a o preda la hotărîrea votului întregului popor (referendum) sau a Adunării Constituante, ca exponentul voinței suverane a poporului, cu condițiunea că această voință va fi liberă în Republica Moldovenească liberă și neatințată. Fracțiunea țărănească, care singură exprimă dorințele poporului și care reprezintă majoritatea adevărată a populației, declară că ea, apărînd neatințarea Republicii Moldovenești, în același timp socotea posibilă formula unirii popoarelor înfrățite moldovenești și românești într-o alianță federativă strînsă” (aplauze pe unele banci).

În numele populației germane din Republica Moldovenească, deputatul von Lesch (declara: „În calitate de reprezentant al tuturor germanilor din Republica Moldovenească, care se ridică la mai bine de 75 000, în numele fracțiunii mele declar că populația germană nu ne-a imputernicit să hotărîm în chestiunea alipirii Republicii Moldove-

nesti ori unde ar fi; la aceasta chestiune poate da răspuns congresul tuturor germanilor din Republica Moldovenească. De aceea noi ne abținem de la vot».

În numele bulgaro-găgăuzilor, deputatul Misircov declară: «Frațiunea bulgaro-găgăuzilor m-a imputernicit să declar că ea în nici un caz nu se socotea în drept, fără imputernicirea populației găgăuze și bulgare din Basarabia, să discute și să hotărască chestiunea alipirii Basarabiei la orice stat vecin. Chestiunea înțelegerii cu statele străine, care ar limita drepturile politice și neatințarea Basarabiei, după părerea fracțiunii, poate fi pusă în discuție și rezolvată numai de către Adunarea Constituțională a Republicii Moldovenești, aleasă liber de către tot poporul. De aceea, fracțiunea bulgaro-găgăuză în chestiunea unirii Basarabiei la România, în orice condițiuni, se abține de la vot».

Reprezentantul populației ucrainene, deputatul A.D. Osmolovschi declară: «Cînd ucrainenii ne-au trimis pe noi în Sfatul Țării, ne-au dat mandat, ca fi credincioși ai republicii tinere, s-o păzim și s-o întărim. Chestiunea alipirii ei oriunde ar fi nici nu s-a ridicat. Și de aceea noi, neavînd imputernicire pentru acest scop, nu ne socotim în drept de a hotărî o chestiune de importanță atât de mare; după părerea noastră, ea poate fi rezolvată numai prin voința întregului popor al Republicii Moldovenești exprimată prin Adunarea Constituțională».

În numele polonezilor iese deputatul Dudchivicz: «Regret foarte mult că în această zi solemnă pentru populația moldovenească eu trebuie să vorbesc în limba rusă, care a fost simbolul împărțirii atît a națiunii moldovenești cît și a celei poloneze: limba moldovenească n-o cunosc, iar pe cea polonă nu o vor putea înțelege moldovenii. În această zi măreată, eu salut călduros nefericitul și în același timp fericitul popor moldovenesc înfrățit, care în sfîrșit poate să se unească cu poporul românesc legat prin sînge. În numele poporului polonez susțin în întregime unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc moldovenii, locuitorii băștinași ai acestei țări».

Din partea Ligii culturale ruse iese deputatul A.F. Greulov: «Chestiunea unirii Basarabiei, astăzi în ordinea urgentă, sub nici un motiv nu poate fi rezolvată; ea poate să fie rezolvată numai de către Adunarea Constituțională moldovenească».

Deputatul Țiganco: în numele

fracțiunii țărănești, roagă să se întrerupă ședința pentru a discuta chestiunea dacă fracțiunea va putea vota propunerea blocului [moldovenesc]. **Președintele suspendă ședința pentru zece minute. După redeschiderea ședinței, deputatul Bărcă (Teodosie) dă citire declarației unei părți a fracțiunii țărănești, care s-a separat de acea fracțiune:** «Noi mai jos iscăliți deputați moldoveni ne-am hotărît astăzi, în această zi măreată și sfîntă pentru națiunea noastră, să ne unim cu toți moldovenii din Sfatul Țării pentru înfăptuirea unirii noastre cu frații de sînge din România (aplauze). Eu cred că din cei ce împărtășesc părerea noastră sunt încă mulți».

...În numele muncitorilor [ruși], deputatul Crivorucov, declară: «Avînd în vedere seriozitatea momentului, cînd Sfatul Țării, sub influența unei politici fără răspundere a unei grupări mici, este chemat să săvîrșască un act de o importanță istorică mare și recunoscînd că Sfatul Țării nu este imputernicit pentru aceasta de către poporul Republicii, eu ca reprezentant al clasei muncitorești, țin de datoria mea să arăt că clasa muncitorească își declină răspunderea pentru actul care se înfăptuiește în spatele lui și refuză de a lua parte la votare».

Președintele, adresîndu-se adunării, întreabă cum să se facă votarea rezoluției blocului și al altor rezoluții. Dep. Cițevschi, în numele blocului moldovenesc, cere ca votarea să se facă nominal și deschis. Dep. Țiganco, în numele fracțiunii țărănești, cere vot secret...

[Cele două propuneri sînt supuse la vot: pentru votul deschis se pronunță 82 deputați, 27 contra și 16 se abțin.]

„Președintele [Sfatului Țării]: «Pun rezoluția blocului moldovenesc la vot deschis nominal». Se votează și după aceea președintele și vicepreședintele numără voturile. **Președintele I.C. Inuleț:** «Cu adîncă emoțiune vă aduc la cunoștință rezultatul votării... Pentru rezoluția blocului moldovenesc au votat optzeci și șase (86) deputați, împotriva — trei (3); s-au abținut treizeci și șase (36); absenți treisprezece (13). Cu majoritate de optzeci și șase (86) voturi împotriva trei (3), rezoluția pentru unirea Basarabiei cu România a blocului moldovenesc este primită (aplauze furtunoase). **Trăiască unirea cu România mamă!...**»

¹ Conform statisticii din 1910, în toată Basarabia lucrau 8 600 muncitori (0,15% din totalul populației) — n.r.

[Sînt invitați în sală primul ministru român și celelalte persoane oficiale care-l însoțesc].

„Președintele comunică capului guvernului român, d. Marghiloman, rezultatul votului Parlamentului. O nouă explozie de aplauze și strigăte: «Vivat!, Trăiască România!». După propunerea președintelui, secretarul Sfatului Țării, **deputatul Buzdugan**, dă citire declarației primite de către Sfatul Țării, în limba moldovenească, care este ascultată în picioare de toată asistența. La tribună se urcă d. Marghiloman, primul ministru al României, și declară: «**În numele poporului român și al regelui Ferdinand I, iau act de unirea Basarabiei cu România de aici înainte și în veci! Trăiască România Mare!**», termină el (aplauze furtunoase și strigăte: «Vivat!, Ural!, Trăiască România Mare!, Trăiască unirea în veci!»). Din public se aruncă flori deputaților).

Președintele Sfatului Țării I.C. Inuleț pune întrebarea primului ministru d. Marghiloman [dacă] primește guvernul român condițiile unirii, citite de către secretarul Buzdugan, din rezoluția blocului moldovenesc, primite de către Parlament ca declarație a Sfatului Țării? Primul ministru d. Marghiloman se urcă din nou la tribună și declară că guvernul român primește în întregime atît litera cît și sensul condițiilor unirii Basarabiei cu România pe bazele arătate în rezoluția blocului moldovenesc, primite ca declarație a Sfatului Țării (aplauze furtunoase și strigăte: «Ural!, Trăiască unirea!, Trăiască România Mare nouă!»). Deputații și publicul ovăionează pe președintele I.C. Inuleț, primul ministru Ciugureanu și ministrul Pelivan. Președintele, la orele 7 și 20 seara, declară închisă ședința Sfatului Țării».

Decret regal pentru promulgarea unirii Basarabiei cu România

A.
Sire,
Sfatul Țării din Basarabia votînd în ședința de la 27 martie (9 aprilie) 1918 unirea Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România, subsemnatul are onoare a ruga respectuos pe Maiestatea Voastră să binevoiască a semna alăturatul proiect de decret pentru promulgarea votului în chestiune și a declarațiunii făcute cu acest prilej de subsemnatul în numele poporului român și al Maiestății Voastre. Sunt cu cel mai profund

(Continuare în p. 23)

CRONICARI AI UNIRII

Fondurile arhivistice, de stat și particulare, conțin o mare cantitate de material documentar nevalorificat încă de cercetarea istorică. Chiar de la primele sale numere, Magazin istoric a urmărit cu consecvență punerea în circuit public a celor mai importante surse menite a sluji la o mai adâncă cunoaștere a momentelor importante din istoria poporului nostru. Cronologia documentară închinată unirii Basarabiei cu patria, pe care o publicăm în acest număr, am însoțit-o cu un grupaj de extrase din lucrările memorialistice ale unora din principalii fruntași politici ai românilor din Basarabia — Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Alexandru Boldur și Ion Inculeț — participanți nemijlociți la evenimentele din acel timp. Cu excepția textului datorat lui I. Inculeț (publicat în 1928, dar foarte important pentru detaliile și lămuririle pe care le cuprinde), toate celelalte sînt inedite și întregesc în mod fericit documentarul nostru.

PANTELIMON

HALIPPA:

„Sus inima,
omule și române!”

„Te-am cunoscut în 1913, cînd erai student la Iași; știu meritele tale și rolul important care l-ai jucat în istoria neamului nostru.

Atît cît viața poate oferi unui om, ținînd seama că ea nu permite aproape niciodată o satisfacere completă a idealurilor pe care și le făurește omul în tinerețea lui, ținînd seama apoi că ea este foarte inegală de la om la om, adesea foarte aspră și nedreaptă cu foarte mulți; atît cît viața, privită sub acest unghi realist, poate oferi unui om, d-ta, dragă prietene, te poți considera un om fericit,

aș putea spune chiar foarte fericit! Și aceasta pentru mai multe motive.

Mai întîi, Dumnezeu te-a ajutat să supraviețuiești unei generații de eroi cu care d-ta ți-ai împletit viața pe terenul luptelor naționale mai bine de 60 de ani. Și în această supraviețuire Dumnezeu te-a ajutat, la anii, mulțșori, de 85, să-ți păstrezi toate facultățile fizice și spirituale, pentru ca să te poți bucura de viață și să poți continua a fi mai departe util neamului nostru!

Mă refer la opera importantă pe care d-ta o îndeplinești în momentul de față: scrierea de memorii. Am citit șapte voluminoase caiete din memorii și-aștept cu mare nerăbdare să citesc continuarea lor. Ca istoric, eu îmi dau seama mai bine ca alții de ce importanță sunt ele pentru istoricii care se vor ocupa de studierea celor două mari perioade din istoria neamului nostru: *făurirea României Mari și consolidarea ei politică și spirituală!*

Istoriografia românească duce o mare lipsă în această privință. Oameni de seamă, care au jucat roluri atît de importante în trecutul nostru mai îndepărtat sau mai apropiat, n-au scris memorii, ducînd cu ei în mormînt taina atîtor evenimente însemnate, așa de greu de explicat și de reconstituit de către istoricii care se ocupă de ele! Gîndiți-vă că n-au scris memorii, lăsîndu-ne doar discursurile

lor, oameni ca Mihail Kogălniceanu, Brătienii, Petre Carp, Neculai Filipescu, Take Ionescu, ardelenii Iuliu Maniu, Alex. Vaida, Cicio Pop, Aurel Vlad, Mihai Popovici, bucovinenii ca Iancu Flondor, I. Nistor etc., regăteni ca dr. N. Lupu, Ion Mihalache, Gr. Iulian, basarabeni ca C. Stere, I. Inculeț, dr. Ciugureanu, Pantelimon Erhan și atîția și atîția oameni politici a căror viață este așa de strînsă de istoria politică a poporului nostru! Ei bine, dragă prietene, d-ta și din acest punct de vedere ești un om fericit: la 85 de ani ai o minte clară, o memorie bună și în plus și voința pe care colegii d-tale de luptă n-au avut-o, de-a te sustrage comodității vieții și ore întregi din zi să stai cu tocul în mină și să așterni pe hîrtie faptele mărețe la care ai participat...”

Pasajele citate mai sus le-am extras dintr-o cuvîntare rostită de I. Hudiță (1896-1982) la 1 august 1968. Istoric de prestanță, el însuși o premieră la Magazin istoric, I. Hudiță s-a remarcat ca un bun cunoscător al relațiilor româno-franceze și al epocii lui Cuza Vodă. Pe lîngă lucrările publicate, a fost un distins cadru didactic al universităților din Iași și București și o prezență activă în viața politică interbelică, deținînd importante funcții în cadrul conducerii Partidului Național-Tărănesc. Discursul din care am desprins pasajele citate ar fi putut prefața

memoriile lui Pantelimon Halippa. Dar cum de curînd (München, 1988) acestea au vazut lumina tiparului, ne-am oprit asupra unui alt text, *inedit*. Un document a cărui valoare istorică este dublată de una umană ale cărei ample rezonanțe se prelungesc în ciuda timpului scurs. Documentul este intitulat *Cuvîntul meu la magnetofonul Academiei în ziua de 6 martie 1973* și ne prilejuiește posibilitatea de a constata că, în ciuda vremurilor vitrege, au existat și momente cînd Academia a dovedit receptivitate și interes pentru asemenea inițiative. Cele două documente ne-au fct pus la dispoziție de către Teodora Ana Hudîță, căreia îi aducem calde mulțumiri.

Mihai Sorin RĂDULESCU

M-am născut în 1883, la 1 august, deci peste 5 luni împlinesc 90 de ani și îmi pare bine că mai sînt chemat la manifestațiuni de viață obștească.

M-am născut în satul Cubolta, din județul Soroca. Satul este așezat pe ambele maluri ale rîului Cubolta, un afluent al Rîutului, care se varsă în Nistru. Satul este pomenit cu seliștea lui de prin veacul XVIII...

Tatăl meu, Nicolae Halippa, a fost dascăl la biserica din sat. Învățase carte și psaltichia în mănăstirea Frumoasa din județul Orheiului. Mama, Paraschiva Halippa, era fiica popii din Vozdu, județul Soroca; nu știa carte. Învățase din copilărie numai Crezul și cele cîteva rugăciuni pentru dimineață și seară, pe care le rostea în fața icoanelor și pe care le-am învățat și noi, copiii, în limba moldovenească de la mama...

Învățătura la școală nu mi-a plăcut pentru că învățătorul lurcișin și preotul Xenofont Nicolaev ne învățau numai în limba rusească și noi copiii nu înțelegeam nimica. Memorizam cuvinte în ru-sește și rugăciuni în slavonește și eram mereu pedepșiți cu urecheli, cu bătaia la

palme cu linia și cu ingenu-chieri... Limba rusească am deprins-o mai bine în școala spirituală din Edineț, județul Hotinului, unde am învățat 5 ani, după care am intrat în Seminarul teologic din Chișinău... Eu, popă nu m-am făcut, deși am terminat seminarul cu note foarte bune. În anii petrecuți la Chișinău am avut contact cu tineretul intelectual, care se pregătea pentru alte slujbe și eu m-am ispitit să ies din tagma bisericească, deși ai mei și oame-nii din Cubolta mereu mă îndemnau să sfîrșesc mai degrabă seminarul și să vin popă în sat, ca să le slujesc în limba moldovenească, pentru că parohul bisericii, Xenofont Nicolaev, nu-i mulțumea cu ruseasca sau cu slavoneasca lui...

M-am înscris la Facultatea de științe naturale de la Dorpat, în Estonia. Dar studiile mele de la Dorpat au fost întrerupte de prima revoluție rusească din anul 1905. Eu am luat parte la mișcările studentești și după excluderea din Universitate m-am întors la Chișinău, unde în anii 1906 și 1907 am avut norocul să particip la prima gazetă moldovenească de la noi, *Basarabia*, pe care au întemeiat-o intelectualii moldoveni, în frunte cu Emanuil Gavrilă și la apariția căreia ne-a ajutat basarabeanul nostru, Constantin Stere, care a venit de la Iași. Secretar de redacție a fost întîi Ion Pelivan, unul din inițiatorii mișcării studentești de la Dorpat, unde el înființase și o bibliotecă secretă, cu cărți de istorie și de literatură din România. Ca student, am citit multe cărți din această bibliotecă și-mi aduc aminte cu plăcere de acest lucru. Al doilea secretar de redacție la gazeta *Basarabia* a fost poetul Sergiu Cujbă, fiul doctorului Victor Crășescu, cunoscut în literatura română sub numele de Ștefan Basarabeanu, care emigrase din Basarabia în România.

Sergiu Cujbă ne-a fost trimis de C. Stere, ca să ne deprindă mai temeinic cu limba românească literară, dar secretariatul său a fost de

scurtă durată, pentru că poliția rusească l-a dibuit și l-a expulzat din Basarabia. În locul lui S. Cujbă am ajuns secretar eu, căci ceilalți colaboratori ai gazetei erau ocupați în alte părți cu slujbele lor. Directorul responsabil al gazetei, Emanuil Gavrilă, era ocupat cu avocatura, Ion Pelivan cu magistratura, Nicolae Popovschi (Visterniceanu) cu profesoratul, Ion Incuțel plecase la Petersburg ca student la fizico-matematice, Iulian Friptu era ocupat cu preoția, Vasile Oatu și Gheorghe Codreanu erau învățători, Alexie Mateevici, Gheorghe Stircea și Toader Incuțel erau seminaristi și ocupați cu învățătura, iar Mihail Vintu a plecat la Iași și s-a înscris la chimie în toamna anului 1906.

Gazeta *Basarabia* a jucat un rol mare în trezirea conștiinței naționale a basarabenilor, dar totodată ea a învrăjbit și mai tare administrația țaristă împotriva mișcării noastre. Ca să ne combată, administrația a început să ne facă greutăți la expedierea gazetei, să ne-o confişte la poștă, să-i fugărească pe băietanii, vinzători ai gazetei pe stradă. Și ca să nu fim singura tipăritură moldovenească, adversarii noștri, cîțiva boieri, au început să scoată în 1907 ziarul *Moldovanul*, ca tipăritură favorabilă guvernului și administrației, angajîndu-l la redactarea gazetei pe Gheorghe Madan, emigrant basarabean, care ajunsese artist la Teatrul Național din București. Polemica între cele două gazete a mers pînă acolo, că *Basarabia* l-a obrazat pe Gheorghe Madan, publicînd și marșul național al lui Andrei Mureșanu *Deșteaptă-te, române!* Pentru acest lucru gazeta noastră a fost oprită să mai apară. Eu, în prealabil, mai fusesem arestat la Moscova, pentru că participasem la un congres țărănesc din întreaga Rusie, care congres încercase să se ție fără aprobarea guvernului...

În situația creată, eu am stăruit și am obținut pașaport și am plecat în străinătate. Dar m-am oprit la studii uni-

versitare la Iași, unde plecase și prietenul meu Mihail Vintu... La Iași eu m-am înscris la Facultatea de Litere, zicându-mi că voi avea nevoie de istorie, de literatură și de cultură generală românească, atunci când mă voi întoarce în Basarabia. Am avut profesori mari ca Alexandru Xenopol la istoria românilor, Alexandru Philippide la limba română, Ilie Bărbulescu la limbile slave, Garabet Ibrăileanu la literatură, Ion Petrovici la filosofie, Ion Simionescu la geografie, Petre Rîșcanu la istoria veche și Ion Ursu la istoria nouă. Conducătorii sufletești în studenția mea a fost Constantin Stere, care m-a introdus și la *Viața românească*, unde colaborez cu scriitori din Basarabia, pe care le semnam P. Culbotaeanu...

Am stat la Iași din 1908 până în 1912, dar am ținut să cunosc și alte centre românești. În Capitală am ținut să-l văd pe vechiul socialist revoluționar basarabean Zamfir Arbore. Despre activitatea sa revoluționară și scriitoricească știam de pe când eram la Dorpat, căci el ne trimitea cărți socialiste din străinătate și literatură românească... Dintre ardeleni am cunoscut pe vremea aceea pe Gheorghe Coșbuc și pe Octavian Goga, dintre bucovineni pe Iancu Flondor și Ion Nistor, iar dintre regăteni am cunoscut zeci și sute de tineri intelectuali și studenți...

După terminarea studiilor la Iași, eu m-am întors la Chișinău și din 1913 am început să scot revista *Cuvînt moldovenesc* și în 1914 și gazeta cu acest nume. Pe directorul responsabil al acestor publicațiuni, Nicolae Alexandri, eu mi-l căștigasem încă de pe vremea colaborării la *Basarabia* și îl convinsesem să vie la Iași, ca să se iscusească în literatură și cultura românească. Și vechea capitală a Moldovei a putut să vadă ceva neobișnuit, cum un bătrîn frumos, cu barbă albă, umbra la cursuri și la conferințe alături de un tînăr cu barbă neagră, care eram eu... N. Alexandri a fost un

admirabil administrator al publicațiilor *Cuvîntului moldovenesc* și mulțumită lui am avut și sprijinul material al marelui filantrop basarabean Vasile Stroescu, care încerca să facă școli moldovenești în Basarabia, dar administrația provinciei s-a opus din pricina politicii de rusificare a statului țarist. În situația creată de această politică, Vasile Stroescu și-a cheltuit milioanele lui cu întreținerea școlilor și bisericilor [românești] din Ardeal, iar noi am avut de la el un ajutor modest, dar sigur, pentru revista și gazeta *Cuvînt moldovenesc*.

Programul revistei *Cuvînt moldovenesc* era să obișnuiască pe moldovenii basarabeni cu limba literară românească și totodată să-i inițieze în problemele culturale, economice și sociale. La o gândire cit mai umană și mai progresistă. Revista a tipărit fragmente din opera lui Alexandru Donici, din Alecu Russo, din Vasile Alecsandri, din B.P. Hasdeu, Mihai Eminescu și alți scriitori din România. A tipărit studii și articole din istoria neamului, creînd un curent de conștiință românească în Basarabia și peste Nistru, printre moldovenii noștri... Ambele publicații se trăgeau în mii de exemplare și cînd s-a început revoluția, în martie 1917, redacția *Cuvîntului moldovenesc* a ajuns loc de înfrînire pentru sutele de moldoveni și mai ales de organizare a diferitelor asociații, comitete și comisii...

Pe lângă N. Alexandri, la înființarea programului *Cuvîntul moldovenesc* a jucat un frumos rol Simion Murafa, din Cotiugenii Mari, județul Soroca, avocat, cîntăreț și apoi ofițer pe frontul român, care ținea legătura între noi și România, intrată în război în 1916...

Am căutat să-mi fac date-ria. Pornisem bine de la început revoluției și participasem cu scrisul și cu vorba pusă la congresele preoților, învățătorilor, cooperatorilor, țăranilor, militarilor, la toate ședințele comitetelor de or-

ganizare a acestor congrese și a Partidului [Național] Moldovenesc. Reprezentam doleanțele moldovenilor la adunările județene, orașenești și ale provinciei întregi, adunări pe care le convocau organele de autoadministrație locală. Luam contact cu toate partidele politice socialiste și progresiste. Congresul provincial al Sfatului popular moldo-ma ales și deputat și m-a trimis la Petrograd la primul congres general al Sfatului. Participasem la manifestații ale moldovenilor la Chișinău, Odessa, Tiraspol; am ținut contact și cu mișcarea ucrainenilor și mă duceam la Petrograd încărcat cu mandate precise pentru organizarea generală a statului, învățămîntului în limba maternă, pentru îndrumarea Sfatului popular ale județelor, orașelor, satelor, potrivit cu interesele provinciei întregi și mai ales pentru reforma agrară și toate celelalte preocupări politice și economice.

În capitala Rusiei am luat contact cu guvernul Kerenski și i-am pus în trele alte probleme pregătirilor necesare pentru naționalizarea învățămîntului, pentru ca anul școlar 1917-1918 să-l facem în limba elevilor, nu în limba ru-sească, ca sub țar. Se cerea să ne pregătăm manuale și cadre didactice; dar lucrul acesta nu putea fi realizat în două-trei luni. Am cerut deci aprobarea guvernului să colaborăm cu România pe frontul cultural, cum colaboram pe cel militar. Kerenski s-a opus, spunînd că această chestiune se va putea soluționa numai în Constituanta Rusiei. Am încercat să-l lă-muresc că noi moldovenii nu putem aștepta ca Adunarea Constituanta [rusă] să ne dea școală moldovenească. Această școală trebuie să se facă deîndată, în 1917, cu puterile locale ale Moldovei noastre; iar dacă Petrogradul se opune, noi vom adînci revoluția, cum ne dictează conștiința națională și interesul politic. Și dacă n-am găsit o înțelegere din partea guvernului, am luat contact cu Troțki și Lenin și ei au dat

formula: procedați cum va dictează conștiința națională și interesul politic, dar hotărârea să fie luată prin Sfatul Țării.

Noi așa am și procedat și prin congresul țărănesc și militar ne-am organizat Sfatul Țării, în care au intrat reprezentanți de la toate organizațiile politice, administrative, economice și culturale, după principiul național, proporțional cu numărul, după statistica populației Basarabiei. Toată lumea socialistă și progresistă a primit acest principiu, afară de moșieri. Și Sfatul Țării s-a deschis la 21 noiembrie 1917. Ca președinte a fost ales Ion Incuțel, eu ca vicepreședinte, iar Ion Buzdugan ca prim secretar. La 2 decembrie 1917 Sfatul Țării a proclamat Basarabia ca republică autonomă moldovenească. La 24 ianuarie 1918 s-a proclamat independența republicii. Aceste hotărâri, precum și chemarea armatei române pentru apărarea Basarabiei de anarhie, s-au luat cu unanimitate de voturi, iar actul unirii de la 27 martie 1918 cu 86 voturi pentru și contra 3. Reforma agrară pregătită în timpul verii de Comisia agrară s-a votat la 27 noiembrie 1918...

La adunările [naționale] de la Cernăuți și Alba Iulia eu am participat ca delegat al Basarabiei și asta a fost cea mai mare bucurie din viața mea, căci am văzut cu ochii mei împlinirea visului poporului român de-a fi unit într-o Românie întregită, liberă și independentă. Din păcate, această bucurie n-a durat decât 22 de ani, până la 26 iunie 1940, când Stalin în înțelegere cu Hitler ne-a smuls Basarabia și Bucovina din marginea răsăriteană a țării noastre. Eu personal sint un învins de-atunci și până acum, dar trăiesc cu nădejdea că geniul neamului românesc va învinge odată și odată soarta nedreaptă pe care a avut-o sub domnia sclaviei, a iobăgiei și a libertății rău înțelese în trecutul omenirii prostite de ignoranță...

Este suficient că eu am

fost arestat și în 1950 și după o detenție de 2 ani la Sighet am fost predat Uniunii Sovietice, iar acolo un tribunal militar, care nu vorbea nici românește nici rusese, ci într-o limbă zice-se ucraineană, m-a condamnat la muncă silnică pe 25 de ani și am fost dus în Siberia. Asta s-a întâmplat pe vremea autocrației lui Stalin. Norocul meu a fost că Stalin a murit și eu am fost readus în țară după 3 ani de muncă grea... Din fiecare lagăr am făcut un memoriu adresat ambasadei noastre de la Moscova, cerind să mă lămurească de când Siberia a devenit o colonie a României, ca eu să fiu deținut în Siberia și nu la noi în țară.

Adus în țară, am mai stat la închisoarea de la Gherla 2 ani și ceva, dar n-am murit, cum s-a întâmplat cu alți miniștri, printre care și Ion Pelivan, marele român basarabean care a făcut pentru românism trei pușcării sub țarul Nicolae II și un exil la Polul Nordic, unde putea să înghețe, dar n-a înghețat, căci era un om și un român. Și românul nu pier!

Aceste spuse, oare n-am eu dreptul să-mi spun și mie: sus inima, omule și române!?

ION PELIVAN:

„Singura mea țință —

unirea cu Romania”

În seara de 20 noiembrie [1917], în consfătuirea ce-a

avut la blocul moldovenesc, am fost indicat ca președinte al Sfatului Țării, având cele mai multe voturi. Când m-am întors acasă, am petrecut toată noaptea gândind dacă fac bine să primesc, crezând că a doua zi, la alegere, voi avea contra mea elementul străin din Sfatul Țării, care forma minoritatea și care nu mi-ar fi dat votul, căci mă știau de mult ca un naționalist înfocat. Am hotărât să renunț și, la ziua, am sfătuit pe toți prietenii mei, care formau blocul moldovenesc, adică marea majoritate a Sfatului Țării, să renunțe a-mi da mie votul, găsind că nu este bine în actualele momente să nu fie unanimitate de voturi în alegerea președintelui; i-am sfătuit să dăm cu toții votul lui Ion Incuțel, care se bucură de încrederea și simpatia elementului străin [minorității] din Sfatul Țării. La 21 noiembrie s-a deschis oficial Sfatul Țării de către cel mai bătrîn deputat, Nicolae Alexandri, care a propus alegerea președintelui. A fost ales cu unanimitate de voturi Ion Incuțel...

La 21 noiembrie [1917] a fost ridicat steagul românesc peste clădirea Sfatului Țării. S-a făcut paradă; oștirea moldovenească a fost primită de către comisarul militar al Basarabiei, maiorul Cijevski. La aceasta a luat parte și un escadron de cavalerie ucraineană, care-a venit să salute deschiderea Sfatului Țării.

La 2 decembrie, Sfatul Țării proclamă *Republica Moldovenească Federalivă*, care se sărbătorește însă oficial la 6 decembrie, când s-a citit declarația guvernului nou ales. Tot în ziua de 2 decembrie fusese ales și guvernul Republicii Moldovene, numit *Consiliul de directori generali*, format din următorii: Erhan — președinte și director la agricultură, V. Cristi — la interne, I. Pelivan — la externe, T. Ioncu — la finanțe, N. Codreanu — lucrări publice, Savenco — la justiție, Grunberg — la industrie și comerț, Cojocar — la război. Am primit să intru în această formație de directori,

vînd să fiu tot timpul în curent cu tendințele lor și ca să pot lupta pentru singura mea țintă — unirea cu România.

Prin retragerea armatei ruse de pe frontul românesc, această armată demoralizată, dezorganizată prezenta o mare primejdie pentru viața și avutul populației basarabene. Consiliul de directori generali, ca primă grijă, a pus să se organizeze o forță militară care să se opună acestor bande soldatești. Fiindcă aveam prea puțină nădejde în puterea noastră militară, s-a hotărît să recurgem la ajutorul militar ucrainean sau anglo-francez, sîrbesc sau cehoslovac. Despre [pentru] a cere ajutorul armatei române erau contra Erhan și străinii [minoritarii] ce formau Consiliul de directori. Pentru îndeplinirea acestui scop a fost delegat Savenco la Odessa și Kiev, iar Cristi și cu mine la Iași. Savenco trebuia să intervină pe lângă guvernul Republicii ucrainene, iar eu cu Cristi pe lângă comandamentul trupelor franceze, generalul Berthelot și reprezentanții țărilor aliate. Ucraina, fiind ea singură în mare încurcătură și neavînd armată proprie suficientă pentru păstrarea ordinii în țară, apoi fiind și ea la începutul organizării militare [proprie], guvernul Republicii ucrainene i-a spus limpede lui Savenco că nu poate da nici un soldat pentru Republica Moldovenească.

Cristi și cu mine am stat o săptămînă la Iași, de la 8 la 17 decembrie 1917. Ne-am prezentat generalului Berthelot, lui Saint-Aulaire, lui Marinovici — ministrul Serbiei, lui Sir Barclay — ministrul Angliei, lui Fasciotti — ministrul Italiei. Acești reprezentanți ai țărilor aliate ne-au spus că totul depinde de generalul Berthelot. Adăugau multe cuvinte de simpatie și interes pentru noi basarabeni; generalul Berthelot ne-a spus că divizia sîrbă a plecat prin Arhanghelsk în Franța, ca să treacă la Salonic. Iar unitățile sîrbe ce se mai află la Odessa au fost dezarmate de către bolșevici. În ce privește

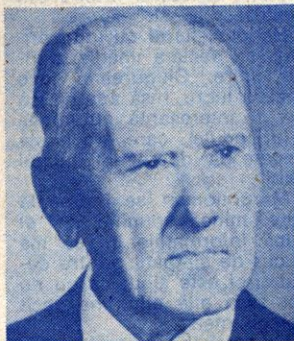
armata cehoslovacă, care se află la Kiev, trebuie să ne adresăm profesorului Masaryk, care se află tot la Kiev. Din toate reieșea că nu ni se dă nici o armată a Aliaților, după cum fusesem trimiși să cerem.

La Iași am fost și la guvernul român, la dl. prim-ministru Brătianu, căruia i-am explicat ce speram și că nu am nici o nemulțumire după cum merg lucrurile. Am rugat pe dl. Titulescu, pe atunci ministru de finanțe, să-mi trimită o persoană de încredere pe lângă mine, care poate face legătura secretă între mine și guvernul român... Mi s-a trimis dl. Iancovici, tînăr priceput, energic, căruia nu-i pot aduce decît cuvinte de laudă de felul cum și-a înțeles misiunea. M-am întors cu Cristi la Chișinău... (Amintiri, Biblioteca Academiei Române, Fond manuscrise, arhiva I. Pelivan).

ALEXANDRU

V. BOLDUR:

„Unirea s-a făcut de Statul Țării”

Problema unirii cu România se punea la ordinea zilei cu toată insistența. Țăranii, membri ai Zemstvei județene din Bălți, s-au adresat la 2 martie 1918 Adunării Zemstvei din acel județ cu rugămintea de a cere unirea Ba-

sarabiei cu România. Ei arată că „după ce Dumnezeu ne-a izbăvit de tirania rusească și eram să ne prăpădim de focul anarhiei bolșevice, România ne-a dat ajutor frățesc”. Totodată se exprimă „nădejdea că România ne va chezașul frăția deplină și drepturile cîștigate de norod prin revoluția din 1917”.

Adunarea Zemstvei ținutăle din Bălți, născută din alegerile regionale ce au avut loc în decembrie 1917, în unire cu adunarea generală a tuturor marilor proprietari, a discutat la 3 martie și a votat în unanimitate o moțiune care se referea întâi la dreptul naționalităților de a dispune de soarta lor, [drept] proclamat de revoluția rusă, apoi la faptul că Basarabia a fost totdeauna un trup cu Moldova de pe dreapta Prutului și soarta ei a fost de-a pururi legată de aceea a Principatelor dunărene, cu care a gustat aceleași suferințe și aceleași bucurii și în sfîrșit la faptul că Basarabia a fost smulsă fără consimțămîntul ei de la trunchiul ei etnic al naturii sale de origine.

După motivare citim în moțiune: „Proclamăm în mod solemn în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi că cerem unirea Basarabiei cu Regatul României sub al cărui regim constituțional și sub ocrotirea legilor ei de monarhie democratică vedem siguranța existenței noastre naționale și a propășirii economiei și culturii”.

La 13 martie 1918, o moțiune asemănătoare a fost semnată de Adunarea Zemstvei de la județul Soroca, împreună cu micii și marii proprietari ai districtului, cu membrii comunei Soroca, cu membrii clerului, cu membrii învățămîntului și cu toți cetățenii care au fost prezenți. Această moțiune este identică cu aceea din Bălți, cu acea deosebire că e ceva mai radicală: în loc de „cerem unirea Basarabiei cu Regatul României”, citim: „declaram unirea Basarabiei cu Regatul României”.

În afară de aceasta, numărul votanților este mai mare.

Au semnat moțiunea 165 de persoane; din ele 12 țărani neștiutori de carte au fost semnați de cei prezenți. E de remarcat faptul că zemstvele din acest timp nu mai erau cele vechi cenzitare, ci născute din alegerile regionale ce au avut loc în decembrie 1917, deci conform cu legile guvernelor revoluționare ruse.

Ambele aceste moțiuni porneau de la ideea că Sfatul Țării, ca organ suprem al Basarabiei, trebuie să întreprindă o acțiune generală cu cererea unirii.

Unirea cu România au cerut-o și proprietarii mari ai Basarabiei, organizații în Uniunea marilor proprietari de Pantelimon Sinadino, însă pornind de la premisa că tot ce s-a produs în Basarabia după declanșarea revoluției este ilegal și anarhic. În memoriul prezentat la Iași, proprietarii mari vorbesc de [un] „pretins” guvern al Basarabiei și [un] „pretins” Sfat al Țării. Ba, și mai mult, se spune că „o bandă de reprezentanți ai diferitelor organizații revoluționare, sub conducerea lui Erhan și Inculeț, s-au constituit în așa-numitul Sfat al Țării, care dă legi și dispozițiuni în duhul decretelor lui Lenin și Troțki, prin care se stipulează trecerea moșiilor, fără nici o despăgubire bănească, la țărani”.

Aici a fost punctul vulnerabil al proprietarilor protestatari: nu erau dispuși să piardă pământul în folosul țăranilor.

Memoriul a fost prezentat regelui Ferdinand I, la Iași, la 6 martie 1918, în frunte cu P. Sinadino.

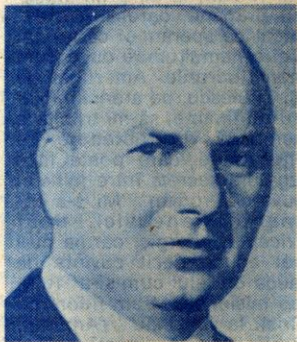
Iată deci că Sfatul Țării a ajuns să fie sub focul adversarilor din două părți: cei din extrema stângă îl învinuiau de a fi burghez și contrarevoluționar, iar cei din dreapta de maximalism și bolșevism.

Totuși unirea s-a făcut de Sfatul Țării... (Însemnări memorialistice, Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, Documente Seria C, Memorii (1917-1920), partea I, pp. 47-49).

ION C. INCULEȚ:

„În căutarea

răspunsului cuvenit”

Era în ziua de 23 martie 1918. La ora 11, am fost invitați la Consiliul de Miniștri în Iași. Prezida Marghiloman. De față toți miniștrii: Arion, generalul Hirjeu, Ghica-Comănești, Mitileneu, Garoflid, Meisner, Săulescu; din partea Republicii Moldovenești — Ciugureanu, Halippa și eu.

Imediat, pe neașteptate pentru noi, Marghiloman pune chestiunea unirii Basarabiei. Așteaptă răspunsul nostru.

Halippa, luând cuvântul primul, se declară imediat pentru unire. Ciugureanu face același lucru, însă adaugă că „va fi interesantă atitudinea d-lui Inculeț, care are multă trecere la deputații Sfatului Țării”.

Marghiloman se îndreaptă spre mine, spunând că și după informațiile lui eu mă bucur de simpatii printre deputați și este sigur că eu nu voi avea altă atitudine decât colegii mei.

Cu toată inima eram pentru unire. Cu vreo trei săptămâni înainte propusesem, împreună cu Ciugureanu, unirea, generalului Averescu, care însă de teamă să nu piardă Dobrogea în tratativele de la Buftea, ne sfătuisse să rămânem mai departe ca republică independentă, ca nu

cumva nemții să socotească Basarabia unită ca o „compensație” pentru Dobrogea ce o reclamau, bulgarii.

Situația însă se schimbă. Și în clipele acelea de tăcere s-au formulat în capul meu două rezerve: 1) Ce va fi când vor birui Aliații (noi credeam în biruința lor), cu unirea noastră făcută sub nemți, cu un guvern germanofil și 2) ce va fi cu reformele noastre democratice, introduse deja, cum erau votul universal și reforma agrară, dacă noi vom face unirea cu un guvern arhi-conservator, cum era considerat la noi guvernul Marghiloman? Pentru a răspunde am cerut răgaz.

Deziluzie la cei prezenți.

Trebuia să-mi lămuresc rezervele mele. Prima — cine putea să mi-o lămurească decât miniștrii aliați aflători în Iași?

I-am luat pe rând, înarmat cu toate documentele necesare și hărțile respective.

Am început cu ministrul Italiei, Fasciotti. I-am expus situația din Basarabia și l-am întrebat cum vor privi ei unirea noastră proiectată.

Dintru întâi m-a luat cu glume: „Se vede că eu sint încă om tânăr”, „probabil că eu am avut grijă să-mi transport toată familia în România”... Pe urmă, schimbând tonul cu totul în serios: „Cum credeți, mon jeune homme, că cu Rusia s-a isprăvit?” Și ce va fi cu noi, cu ăștia cari vrem să-i rupem Basarabia? Și pe urmă ei, Aliații, au prea mari interese în Rusia ca să se gîndească să ajute la dezmembrarea ei.

Am plecat de la dl. Fasciotti, puteți să vă închipuiți în ce stare.

Sir Barklay, ministrul Angliei, un moșneag înalt, cu sprîncene și mustață stufoase, cu ochelari ba pe nas, ba ridicați pe frunte, m-a primit amabil, m-a ascultat, mi se părea, cu atenție. Însă după vreun sfert de oră de ascultare mă întrerupe deodată:

— Dar, propriu zis, unde-i Basarabia asta?

Am început explicațiile din

nou, pe hartă.

Îmi răspunde: „O, Great Britain este un imperiu enorm. Basarabia e un nimic în comparație”. Dacă ne convine, n-avem decît să facem unirea. Marea Britanie va aproba-o.

Am plecat de la englez cu sufletul înălțat, îndreptîndu-mă către ministrul Americii, Vopicka.

Vioi, vesel, cu ochii lui și-reți și veșnic surizători, m-a asigurat că America ne va sprijini unirea în toate împrejurările. America sprijină eliberarea popoarelor. Ne va sprijini și pe noi.

Am exprimat adînci mulțumiri d-lui Vopicka. Îmi ușura sufletul, întîrîndu-mă în dorința mea ca rezervă de marea primă să fie spulberată.

Ultimul l-am văzut pe scumpul nostru prieten Saint-Aulaire.

Obosit, cu gîndurile zburcîmate ascunse după ochii

adînci. Era spre înserate. M-a interogat mult despre Rusia. I-am spus credința mea că Aliații ar face mai bine să sprijine formarea statelor mici pe corpul Rusiei, ca Ucraina, Georgia, Polonia etc. — state care vor fi devotate Franței... Pe fosta Rusie, cu toate interesele Aliaților și ale Franței îndeosebi, e greu s-o reintegrezi, și încă nu știi ce orientare va avea... M-a ascultat cu multă atenție. Am revenit la chestiunea Basarabiei. Și aici mi-a vorbit cu atîta dragoste, despre România și drepturile ei, că am rămas adînc emoționat. S-a emoționat și el, evocînd Franța, patria lui, care bate în unison cu aceeași inimă ca și România. Da, poporul român se va uni și va trăi. Și de aceea în ce privește poporul român din Basarabia: „Faites l'union le plus tôt possible”. Emoționați amîndoi în amurgul zilei, la o masă de scîn-

duri, goală, cu diferite tăieturi și inscripții, făcute de cine știe ce soldați, ne-am ridicat și ne-am îmbrățișat.

Nu mai aveam nici o rezervă în privința unirii din punct de vedere al Aliaților.

Tîrziu, seara, l-am vizitat pe Ionel Brătianu. I-am povestit toate. M-a aprobat pentru investigațiile făcute. Ne-a sfătuit să mergem cu curaj înainte.

Îmi mai rămînea a doua rezervă — reformele noastre înfăptuite în Basarabia. M-am hotărît să cer unire condiționată, adică reforma agrară și votul universal să fie respectate în Basarabia.

Primul-ministru, Marghiloman, căruia i-am comunicat și lui despre vizitele făcute la miniștrii aliați, a primit condițiunile.

Și, la 27 martie, Statul Țării a votat unirea Basarabiei cu patria mamă... (Universul, 30 aprilie 1928). ■

BASARABIA — ZIUA ÎNȚII A MARI UNIRI

(Urmare din p. 16)

respect, Sire, al Majestații Voastre, prea supus și prea plecat servitor, prezintă al Consiliului de Miniștri, A. Marghiloman. 9 aprilie, 1918. Nr. 68

B.
Ferdinand I.
Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României, la toți de față și viitori, sănătate:

Statul Țării din Basarabia, în sedința lui de la 27 martie (9 aprilie) 1918 votînd, prin 86 voturi pentru, contra 3, fiind și 36 abțineri, următoarea rezoluțiune: „În numele poporului basarabean, Statul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului is-

toric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România”

Și președintele Consiliului Nostru de Miniștri declarînd că: „În numele poporului român și al Regelui lui M.S. Ferdinand I al României act de acest vot quasi unanim și declara la rîndul lui Basarabia unită cu România de veci una și indivizibilă”.

Promulgăm acest vot și această declarație și ordonăm să fie investit cu sigiliul statului și publicat în Monitorul Oficial.

Dat în Iași la 9 aprilie 1918.
Ferdinand I.
Nr. 842
Președintele Consiliului de Miniștri, A. Marghiloman
Ministru de justiție, D. Dobrescu.

C.

Ferdinand I.
Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României, la toți de față și viitori, sănătate:
Asupra raportului președintelui Consiliului Nostru de Miniștri și ministru secretar de stat la Departamentul de interne nr. 70/918.

Am decretat și decretăm:

Art. I — Se înființează un consiliu de directori pentru administrarea provizorie provincială a Basarabiei.

Art. II — Sunt numiți membri ai acestui consiliu:

Doctor P. Cazacu ca preșident; D-nii Ion Costin, N.N. Codreanu, Ștefan Ciobanu, Vlad Chiorescu, Gheorghe Grosu, Emanoil Cătele, Isac Gherman și Arcadie Osmolovschi, ca membri.

Art. III — Jurămîntul președintelui se va depune înaintea ministrului nostru de interne, iar președintele este împuternicit să primească jurămîntul celorlalți membri.

Art. IV — Un regulament ulterior va determina repartitia lucrărilor, după ramurile de activitate administrativă corespunzătoare cu ministerele țării.

Art. V — Președintele Consiliului Nostru de Miniștri și secretar de stat la Departamentul de interne este însărcinat cu executarea acestui decret.

Dat la Iași, la 9 aprilie 1918.
FERDINAND I

Președintele Consiliului de Miniștri și ministru de interne, A. Marghiloman. ■

**Cronologie documentară de
Marian ȘTEFAN**

Kornei F. Șașillo (U.R.S.S.):

Pentru prima oară după 1917

istoricii se simt descătușați

În timpul unei recente călătorii de documentare efectuate la Moscova, la redacția revistei *Voprosi istorii*, am purtat o discuție cu redactorul ei șef, Kornei Feodorovici Șașillo, care a avut amabilitatea să acorde, pentru cititorii Magazinului istoric, *Interviu* ce urmează.

— Care ar fi explicația faptului că, în ultimii ani, în țara dv., istoria cunoaște o spectaculoasă revenire în prim planul atenției cititorilor?

— Într-adevăr, în anii perestroikăi, interesul societății noastre față de istorie a crescut foarte mult. Din două motive: în primul rând, pentru că acum s-a ivit posibilitatea de a pune în lumină acele „pete albe”, problemele care nici nu puteau fi amintite până nu demult (pierderile demografice în războiul civil, în colectivizare, în Marele război pentru apărarea patriei, însăși desfășurarea colectivizării, metodele prin care s-a introdus ea, rezultatele ei, bilanțurile îndeplinirii planurilor cincinale în anii '30-'70, politica externă a U.R.S.S. în 1939-1941 și în anii „războiului rece”, relațiile naționale reciproce — cele reale, nu cele înfrumusețate — din interiorul țărilor și în cadrul „lagărului socialist” ș.a.m.d.). În al doilea rând, acest interes se explică și prin faptul că oamenii vor să cunoască nu numai rezultatele palpabile ale unei vieți trecute, dar și rădăcinile lor adânci, legătura dintre ziua

de azi, cea de ieri și cea de mâine. De exemplu, pe oameni nu-i interesează pur și simplu critica cultului personalității lui Stalin și consecințele clare, vizibile ale acestuia sau numai desfășurarea Marelui război pentru apărarea patriei, ori ampla descriere a unor evenimente negative din timpul domniei lui Brejnev. Oamenii așteaptă să afle cum au fost posibile toate acestea? Ar fi putut fi și altfel, cu mai puține suferințe și pierderi umane? Ei vor să obțină de la istorici răspunsurile la aceste întrebări și la multe altele, or, din păcate, aceștia nu întotdeauna le pot oferi.

De ce? În primul rând pentru că istoria, prin caracterul ei, este o știință destul de conservatoare. Dacă istoricul este un cercetător, un om de știință adevărat, și nu un publicist prost, el nu poate azi să scrie una și mâine alta. Înainte să pună mâna pe condei, trebuie să cunoască bine problematica și să filtreze, „să treacă prin mîntea lui” materialul, documentele de arhivă. Abia după ce a găsit sensul, a pătruns tîlcul celor cercetate și studiate (or asta, evident, cere timp), istoricul are dreptul să se așeze la masă și să facă cunoscute lumii gândurile, îndoilele, convingerile sale.

O altă cauză obiectivă care îngreunează apariția unor lucrări de cercetare istorică adevărate: multe arhive departamentale sînt practic închise pînă în ziua de azi. La Sovietul Suprem al U.R.S.S. se află două proiecte alterna-

tive de lege privind trecerea, după un termen fix, a tuturor arhivelor departamentale în folosința generală. Deocamdată, din păcate, acestea sînt numai proiecte de lege. Nu putem decît să facem presupuneri cînd anume unul dintre ele va deveni lege și sub ce formă.

Acestor cauze li se adaugă o altă, subiectivă. Asupra fiecăruia dintre noi apasă o gândire tradițională, o oarecare prudență față de noul mod de a gândi, față de problemele științifice nou apărute. Nu toți dispun de curajul necesar pentru a supune unei analize propriile reprezentări anterioare, sedimentate de mulți-mulți ani, pentru a recunoaște caracterul greșit al unora dintre ele. Dar eu sînt prin natura mea optimist, iar în ceea ce privește istoriografia sovietică contemporană chiar un optimist la pîtrat. Niciodată știința istoriografică sovietică nu s-a aflat în asemenea condiții favorabile creării unor lucrări autentice științifice, serioase, fundamentale. Pentru prima oară după 1917 istoricilor li s-au scos cătușele, fiind puși în fața unei singure sarcini: să prezinte adevărul, tot adevărul și nimic altceva decît adevărul.

Cît privește lucrările mele personale, la începutul anului 1991, încep colaborarea cu Editura „Nauka” la monografia, pe care am scris-o deja, *Stat și monopoli în industria de război a Rusiei (sfîrșitul sec. XIX-1914)*. Cînd am proiectat-o, cu 10 ani în urmă, nimeni nu și-ar fi în-

chipuit — nici măcar eu — că ea se va raporta, în vreun fel, și la problemele zilei de astăzi. Dar am greșit. Sistemul administrativ de comandă din economie creat în timpul lui Stalin și care a înlocuit NEP-ul lui Lenin, nu a apărut pe un loc gol, ci a folosit multe dintre metodele economiei de stat semifeudale ale Rusiei țariste. Stalinismul a avut în spatele lui puncte de plecare social-economice existente în Rusia prer evoluționară. Tradițiile „supraînarmării” și influența lor negativă asupra întregii economii naționale n-au apărut nici ele în timpul lui Stalin, Hrușciov, Brejnev ci au rădăcini istorice adânci, în Rusia veche, prer evoluționară. De asemenea, s-a dovedit încă atunci că economia de cazarmă nu rezistă concurenței cu un capital financiar-monopolist elastic, energetic, mobil.

— Cum se poate adresa o revistă de cultură istorică, editată de specialiști, unui număr cit mai mare de cititori?

— Rolul revistelor de istorie în vremea noastră este extrem de mare. Cererea de istorie a ajuns până acolo, încât pentru a o satisface s-au apucat de treabă oameni deseori incompetenți, numai de dragul de a atrage atenția asupra lor. Ei scriu materiale de senzație, pur speculative, care nu fac altceva decât să-l deruteze pe cititor. Revistele de istorie trebuie nu numai să polemizeze cu asemenea articole, ci să abordeze subiecte dureroase, care îl interesează pe cititor. Clarificarea științifică argumentată a unor asemenea probleme acute, a „petelor albe” nu ar mai lăsa loc unor articole speculative semnate de ziaști de rea-credință, necinstiți, lipsiți de calificarea necesară.

— Există un monopol al adevărului istoric? Dacă da, atunci cum mai pot dialoga istoricii?

— În știință nu există nimic mai nociv decât monopolul convingerilor, credința că în

minile nu știu cui se află „etalonul adevărului”. Acest „nu știu cui” stabilește, apoi decretează că „etalonul meu este corect, iar al tău este greșit”. În știință, evident, sint și trebuie să fie autorități, dar fiecare cercetător trebuie să trăiască cu mintea sa proprie, nu cu opinii străine. Dacă această regulă obligatorie nu s-ar fi respectat, până în ziua de astăzi am fi știut că pământul se sprijină pe trei balene, l-am fi crezut pe Ptolemeu că Soarele se învîrtește în jurul Pământului, și nu pe necunoscutul Copernic, care afirma invers. Dialogul, discuția sint părți integrante ale științei. Ele îi sint absolut necesare acesteia, pentru că numai în debateră (mai precis, în meditațiile din timpul și de după ea) se naște cel mai adevărat. Orice monopol este un îngheț, care omoară știința.

— Ce momente din istoria românilor v-au reținut în mod special atenția? Și cum vedeți viitoarea colaborare a istoricilor din țările noastre?

— În domeniul preocupărilor mele științifice intră studiul istoriei a două revoluții ruse: cea din 1905-1907 și revoluția din februarie 1917. De ce s-au produs ele? Au avut alternativă? Aceste întrebări nu sint „pur rusești”, ele se pot aplica oricărei revoluții. Evident că o revoluție care se petrece sub ochii tăi te ajută să înțelegi mai adînc și evenimente istorice ale cărui maror n-ai putut fi. În acest sens, preistoria și istoria revoluției din decembrie 1989 din România reprezintă pentru mine și pentru colegii mei sovietici un fapt istoric de primă importanță. Pe experiența revoluției dumneavoastră, m-am convins încă o dată de justetea gîndului că există numai două forme ale progresului istoric: prin evoluție și prin revoluție. Pentru succesul primei forme este absolut necesar ca la timp, cu consecvență și fără ezitări în țară să fie adoptate reforme. Dacă liderii statului nu se înscriu pe acest drum, po-

porului nu-i rămîne altceva decît să realizeze prin forță a doua formă de progres, prin revoluție. Așa a fost în Rusia, așa s-a întîmplat și la dumneavoastră, în România. Presupun că acest eveniment de primă importanță are o mare semnificație și pentru relațiile reciproce dintre țările noastre, în sensul că va consolida colaborarea între istoricii români și sovietici. Eu văd această colaborare constînd într-un schimb de articole între revistele noastre, într-o informare reciprocă periodică despre viața științifică și evoluția studiului istoriei în țările noastre. Sint convins că aceasta ne va îmbogăți și pe unii și pe alții, ne va ajuta să ne cunoaștem mai bine nu numai trecutul, ci și prezentul.

Florentina DOLGHIN

Palace of Westminster la Leningrad

După ce vechiul Palace of Westminster a ars, la 16 octombrie 1834, arhitectul Charles Barry a cîștigat concursul organizat în vederea refacerii construcției. În anul 1844, țarul Nicolae I a vizitat Londra. Impresionat de palatul care se ridica, a solicitat planurile. Și i-au fost date! Ele au fost descoperite acum în arhivele sale păstrate la Leningrad, după cum aflăm din revista britanică *Observer*. Împreună cu ele au fost găsite și două acuarele, realizate de Thomas Albom, care prezentau palatul așa cum urma el să arate, potrivit planurilor lui Barry. Celebrul Big Ben ar fi trebuit să fie cu mult mai înalt, avînd proporții mai zvelte. Dar elementul cel mai curios îl reprezintă ceea ce Lady Wedgwood — arhivistă pe lângă Camera Lorzilor — a denumit „un turn central de proporții extraordinare, megalomane”.

El urma să vină așezat peste holul central. Rostul lui: să asigure ventilația clădirii, căci aerul din Westminster era foarte nesănătos.

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA

MAREA UNIRE (VI)

G.T. KIRILEANU

Prezentăm noi pagini din jurnalul inedit al cărturarului G.T. Kirileanu (1872—1960), din anii primului război mondial, document memorialistic păstrat în colecțiile cabinetului de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române.

Așa cum am văzut și din fragmentele publicate în numele precedente ale revistei (10—12/1990, 1,2/1991), G.T. Kirileanu consemnează în însemnările sale atît momente din viața de la Curtea regală (unde era șeful Bibliotecii), cît și unele ecouri ale frămîntărilor din opinia publică românească privind poziția României față de războiul declanșat în vara anului 1914. Cunoscîndu-i îndeaproape, fiind legat de el prin relații de colaborare sau chiar de prietenie, memorialistul notează în caietele sale gîndurile și faptele

marilor săi contemporani: regele Ferdinand, primul ministru I.I.C. Brătianu, istoricul Nicolae Iorga, ale altor oameni politici, de literatură și de artă etc. Reinvie în însemnările sale o lume aflată în preajma realizării marelui ideal al desăvîșirii unității naționale, prin unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu patria mamă.

La fel ca și la episoadele precedente, precizăm că în transcrierea jurnalului am păstrat unele particularități stilistice ale autorului, transcrierea făcînd-o însă conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar, în unele cazuri, doar pe „stilul nou”. Intervențiile explicative în paranteze drepte și notele de subsol ne aparțin.

Clădirea Consiliului de Miniștri și a Ministerului de Interne în primele decenii ale secolului nostru

30 ianuarie. Azi dimineată mă duc la d-l Iorga să văd de nu-i bolnav. L-am găsit bine, numai îmi spune că urina e foarte puțină, roșie și lăsând urme pe marginea vasului.

La Ligă [spune Iorga] au mers lucrurile mai bine decât își închipuia. Filipescu mă ruga să nu dau dezmințire, dar la urmă n-au avut ce face și au dat-o lui Misirlu¹ de la Adevărul, care venise pesemne cu Take Ionescu, dar l-am poftit frumos să părăsească sala comitetului, unde n-are ce căuta.

S-au luat hotărâri foarte cuminti: 1) o singură întrunire publică (nu ca de obicei 3 întruniri: una în Capitală, alta cu delegații din țară și a treia în stradă, contra guvernului, fără nici un caracter de ostilitate pentru guvern); 2) o broșură pentru popor scrisă de Iorga, Delavrancea și Goga.

Ranetti² era beat și Iorga a trebuit să-l puie la locul lui.

La librăria Suru, Iorga s-a întâlnit cu N. Bănescu³ și cu G. Lazăr și i-a îndemnat să nu mai scoată altă broșură în chestia școlii militare⁴ de la Mănăstirea Dealului. Întîia broșură e prea de ajuns. Asta ar însemna să te îngrijești cu iod de niște bube de suprafață, cînd ar fi nevoie de un

Fotografie dăruită de către regina Maria, la Sf. Nicolae 1916, istoricului N. Iorga

¹ Director politic al ziarului Adevărul la acea dată era Const. Mille. Misirlu era probabil secretar de redacție.

² George Ranetti (1875-1927), ziarist și scriitor, colaborator din clasa a 7-a de liceu la Adevărul literar. A lucrat cu Anton Bacalbașa la revista umoristică Moș Teacă, apoi la Mottul Român al lui Caragiale și a scos cu N. Tăranu revista Furnica. Este autorul piesei-parodie Romeo și Julieta la Mizil.

³ Nicolae Bănescu (1878-1971), profesor de bizantinologie la Universitatea din Cluj; membru al Academiei Române din 1936 și membru de onoare al Societății de studii bizantine din Atena (Magazin istoric, nr. 8/1988).

⁴ Este vorba de broșura intitulată Cazul de la liceul militar din Mănăstirea Dealului, apărută la București în 1915, în care N. Bănescu, în calitate de fost director de studii, și Gh. Lazăr, fost profesor de istorie, arată motivele pentru care profesorii civili de la acest liceu, înființat cu mare pompă de N. Filipescu, au fost concediați deoarece încercaseră să împiedice transformarea școlii într-o cazarmă „de elită”.

tratament serios al bolii cronice interne. Și i-a administrat o lecție bună lui N. Bănescu, bănuindu-i că l-au lăsat singur pe Iorga să se uzeze în lupte politice, în loc de a veni alături cu el. L-a îndemnat ca în loc să umble cu gânduri de ducă pe la arhivele din Constantinopol și Atena, să despoaie mai întâi întreaga comoară grecească de la Academie și de prin țară.

Cei de la Ministerul de externe s-au alarmat de spusele lui Iorga cu agentul nostru la Constantinopol care primea comanda turcilor deasupra armatei noastre la 1876. Le-a răspuns că el își culege informațiile din diferite izvoare nu numai din arhiva Ministerului de externe.

Îi pare rău că nu poate copia mai mult și e hotărât să publice seria de conferințe asupra regelui Carol și în franțuzește, căci această publicație va face mare zgomot.

31 ianuarie. Mă duc la otele Regal să văd pe d-l Iorga. Lipsind din odaie, îl aștept pe sală. Cînd vine zice: de ce n-ai intrat în odaie?

— Apoi noi țărani batem la ușă și dacă nu ni se răspunde nu intrăm.

— Ai dreptate, să nu faci ca Manolescu-Mladin, care mă așteaptă la miezul nopții ca o stafie în odaie. Această deosebire în firea de țaran și cea de orășan o observ și la concursul pentru catedra de la Academia de comerț (istoria comerțului). Unul dintre țigoveți e de o superficiali-

tate și de o îndrăzneală de speriat, vorbește ca o moară stricată. Îl prinzi că a spus un lucru neîntemeiat și el te minte de la ochi, tăgăduind cele ce spuse cu un moment mai înainte. Pe cînd candidatul fiu de țaran o la pe încetul, toate îi le înșiră limpede și răspicat și pe fața lui vezi procesul cînstit al unei inteligențe cînstite.

Îmi spune că Știrbei i-a vorbit mult bine despre mine. Se vede că lorga i-o fi spus din nemulțumirile mele. Zic: nu înțeleg cum poate vorbi bine de un om pe care nu-l cunoaște, ținîndu-l la distanță. Și Antipa i-a vorbit bine de mine. La sfîrșit recunoaște și lorga că toți vorbesc de bine, dar mă lasă să mucelesc într-o stare cu totul precară.

10 februarie. Azi la 4 d.a. a sosit la București generalul Pau¹. Tătaru îmi spune că de la moartea regelui Carol I n-a mai văzut atîta lume adunată la gară și pe toate străzile spre gară, deși vremea-i cam ploioasă.

Colonelul Baranga zice: toate-s bune și frumoase, dar eu chiar astăzi am avut ocazie a trage concluzie sigură că nici într-un chip nu vom merge în contra Austriei. În contra Rusiei nu vrea poporul și nici armata, iar în contra Austriei nu se vrea de altă parte. Așa încît vom rămîne neutri și cu buzele umflate, amenințați de o mare revoluție internă.

— Dar dacă se face o mișcare de aceștia care au fost împinși de simțiri adînci întru întîmpinarea generalului Pau?

— Au să-i ametească tot ca și pînă acum cu legi naționale, cu asigurări de patriotism și de încredere, pînă ne-om pomeni la pacea europeană.

Martie. Cică regele ar fi înțrebat pe părintele Lucaci în audiență ce i-a acordat, dacă președintele Ligii cunoaște situația românilor de peste munți. Părintele Lucaci a răspuns că o cunoaște foarte bine. Dar despre românii din Basarabia știți ceva? Aici părintele Lucaci a trebuit să tacă.

Comitele Armand Mikes a avut audiență la rege în ziua de 7 februarie 1915.

Regina Elisabeta a scris pe o fotografie mare a Regelui Carol, dăruită nu știu cui:

„Si ractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae.
1914”².

2 martie. D-l Basset cere numărul 2 din ziarul *Moldova* ca să citească articolul anunțat pe afișe (și în ziarul *Seara* cu data de mîine) *Neutralitatea*, de P.P. Carp. În ziar însă nu e iscălit decît cu o stea, iar cuprinsul lui nu cred să-i vie la socoteală d-lui Basset, deoarece Carp susține *intrarea în acțiune* alăturarea de Germania, pe cînd d-l Basset este pentru păstrarea cu orice chip a neutralității.

3 martie. Azi noapte a murit I. Seculici. D-l Basset ne spune că ieri după-amiază i-a făcut o vizită acasă la d-l Basset și au stat de vorbă două ceasuri *despre toate*. Era într-adevăr schimbat la față, care părea cenușie. A vorbit cu multă blîndețe și bunătate. I-a povestit ultima criză de inimă care l-a ținut acum 5 zile de la miezul nopții pînă la 4 în ziua — simțea o tulburare care se purta în tot pieptul și-i împiedica respirația. Ieri i-a venit rău în bae pe la 8 seara și scoțîndu-l din bae nu se putea ține pe picioare, încît a căzut lovindu-se la cap. Privea moartea în față cu cea mai deplină seninătate.

D-l Basset stătea dus pe gînduri...

4 martie. Bogdan-Duică îmi spune că acum avem 700 milioane de cartușe și că ne sim-lim a avea un miliard. Avem nevoie de cîteva sute de bu-cătării de campanie și în

schimbul lor vom da germa-nilor benzină și cereale.

Regele Ferdinand a zis nu-mai că merge și el unde vrea țara, dar dacă se întîmplă ca la urmă să mînce rușii bă-taie, cum rămînem noi în Transilvania? Pe de altă parte Vaida a zis că dacă-i vorba să se alipească la România numai Ardealul pînă-n Munții Apuseni, atunci mai bine să rămîie la un loc sub unguri toți românii de peste munți.

Îl împing pe Duică spunîndu-i că Virgil Arion³ al lui scrie acum la surata ziarului *Ziua (Moldova)*.

5 martie. D-l Butculescu nu crede că țara noastră ar mai putea da dovezi de energie. Sintem cu totul moleșiți și stăpîniți de interese sau de străini. Prințul Carol ar fi spus lui maică-sa că în el sînt 16 generații de Hohenzollerni peste care nu poate să calce. Numai sîrbii care au dinastie națională s-au ridicat ca un singur om; și d-l Basset se mai teme de revoluție și-și trimite toate hîrțile de va-loare la „Bank of Roumania Ltd”.

Sara, ducîndu-mă la familia Caradja, mi-au spus că domnișoarele sînt adeseori poftite la Palatul Cotroceni, că prin-cipesa Elisabeta⁴ le arată multă prietenie, căci răceala ei e numai aparentă și voită, firea ei fiind foarte vivoae și aprinsă. Ține mult la [Theo-dor] Bastaki, asta s-a văzut mai ales acum de cînd era vorba de duelul lui cu Răș-canu, din care cauză prin-cipesa Elisabeta era foarte îngrijată. E influențată mult de regina Elisabeta. Anturajul de la Cotroceni este foarte sus-pect. Acolo domnește un flir-

³ Virgil C. Arion, profesor universitar; a intrat de timpuriu în politică, fiind ales deputat în mai multe guverne conservatoare; a fondat ziarul *Patria și La Patrie*; director la Banca Națională, membru în Consiliul permanent al Instrucțiunii publice, al Societății Ateneului Român și vicepreședinte al comitetului central al Ligii Culturale.

⁴ Elisabeta (Charlotte — Iosefina — Victoria — Alexandra) principesa română, fiica regelui Ferdinand și a reginei Maria; s-a căsătorit la 27 februarie 1921 la București cu regele George II al Greciei de care a divorțat în 1934, stabilindu-și reședința la Banloc (pe atunci în județul Timiș - Torontal).

¹ Paul Marie César G rald Pau (1848-1932), general francez. Cu ocazia vizitei la București în 11 februarie 1915, Mișu Cantacuzino a oferit o recepție în onoarea sa; în capitala României a avut convorbiri cu Alex. Marghiloman, Take  onescu ș.a. Generalul Pau a spus atunci c a „războiul va fi foarte lung” (vezi Al. Marghiloman, *Note politice, 1897-1915*, vol. I, București, 1927, p. 404).

² „Dacă lumea s-ar prăbuși, ruinele l-ar lovi neînf cat. 1914”.

taj general: regele nu ştiu cu care doamnă, principesa Elisabeta cu Gafencu care-i mîngîie braţele în faţa tuturor (însă tot Bastaki rămîne cel serios), iar prinţul Carol este mereu cu d-na Filiti cea îndrăcită.

Uneori d-rele Caradja se vedeau silite să se ascundă pe după uşi, căci le era ruşine să se uite la privilegiile acestor flirtoare.

Prinţul Carol le-a vorbit foarte rău despre Iorga: că-i pretenţios, că ştie multe dar e superficial, că scrie cu totul încurcat. Să ştie Iorga de una ca asta!

Fetele mă îndeasă cu întrebări asupra politicii externe, după plecarea părinţilor din salon. Brătianu ar fi dat o notă ameninţătoare Greciei, să nu atace pe turci, deoarece s-ar tulbura echilibrul balcanic. Nu va face oare tot aşa Brătianu şi cu bulgarii cînd vor pleca împotriva turcilor precum se aude?

Col. Baranga zice că toată lumea ride de Carp şi de *Moldova* lui. El n-a cunoscut şi n-a simţit alătura cu ţara. Tripla înţelegere a propus Bulgariei să atace pe turci şi i se va da linia Enos-Midia precum şi atîta din Macedonia cît va vrea Serbia după stăruinţa Triplei înţelegeri. Bulgaria a cerut ca o satisfacţie morală: defilarea armatei bulgare în Constantinopol şi un *Te Deum* la Sf. Sofia, aşă încît în curînd bulgarii vor fi la Adrianopol. Austria a propus Italiei Trentinul cu condiţia să demobilizeze imediat. Italia nici n-a vrut să mai intre în vorbă şi la sfîrşitul lui april va declara război numai Austriei.

D-l Basset se arată foarte îngrijat de intrarea Bulgariei în acţiune contra Turciei, deoarece acest fapt va determina cu siguranţă plecarea României spre nord.

29 martie. Azi noapte la 2 a murit d-na Olga Mavrocordat la Curtea de Argeş.

Văd pe d-l Basset foarte supărat, alcătuiind o telegramă pentru regina Elisabeta. Îmi spune: Argeşul cere mereu jertfe, ca în timpul meşterului Manole şi-mi în-

şiră pe toţi cei duşi în aşa de scurt timp — Scelos, Bologh, d-na Bengescu, Kalinderu, Sturdza, Seculici. D-na Mavrocordat era plîndind şi trăia cu multe îngrijiri. Nici acum nu voia să plece la Curtea de Argeş — parcă avea o presimţire. Dar pofirea reginei era prea stăruitoare. De la Piteşti s-a dus în automobil deschis cu regina Elisabeta la cea la primul ministru la Florica. Şi de acolo tot în automobil deschis spre Curtea de Argeş. Pe drum a simţit că i-i frig şi oprindu-se automobilul s-a îmbrăcat mai gros — însă era prea tîrziu. Cum a ajuns la Curtea de Argeş s-a pus în pat. A venit s-o caute d-rul regimentului, pînă la sosirea d-rului Mamulea. A avut şi emoragie. Şi-a păstrat mîntea şi conştiinţa pînă la 2 ceasuri înainte de moarte.

Lumea zice că d-na Mavrocordat a murit din cauza răcelii în serviciu ca şi d-na Bengescu, regina fiind cu mult mai rezistentă.

Soţul d-nei Mavrocordat, Petru Mavrocordat, era născut în 1819 şi a murit la 1887. Ziarele spun că d-na Mavrocordat ar fi născută la 1837, deci ar fi fost cu 18 ani mai mică decît soţul ei.

31 martie. Ieri regele era foarte abătut, după cum îmi spune lt. col. Angelescu.

Azi dimineaţă d-l Basset întreabă foarte îngrijat pe d-nul Butculescu, dacă a citit reportajul diplomatic din ziarul oficios *Viitorul*, din care se înţelege că Bulgaria e gata să intre alături de Tripla înţelegere şi prin asta să fie silită şi România a lua o hotărîre războinică.

Herfurth spune subalternului său de la oficiul telegrafic din Palatul Regal: România are să fie bătută dacă intră în război, deoarece fiecare soldat român n-are mai mult de 20 cartuşe.

1 aprilie. D-l Basset îmi recomandă să citesc zisele ziarului englez *Daily News*, care vede lucrurile în chip obiectiv. Eram să-i zic: dacă o fi dat după Wolffbureauă mă tem să nu fie o redare minci-noasă. Si într-adevăr tele-

grama e de la Wolffbureau¹. Îmi mai spune că s-a liniştit acum în privinţa trecerii ruşilor peste Carpaţi. Germanii au trimis multe ajutoare.

4 aprilie. D-l Basset admiră pe l. Brătianu că-şi păstrează cumpătul cu toate că e inconjurat de atîta zvăpăiaţi care de-abia aşteaptă să aţîţे focul.

— Nu prea-i vād pe aceştia, zic eu. Nu-mi vine a crede că Emil Costinescu² ar fi aşa de aprins.

— Ba da, este fiul său care-l împinge mereu spre război şi-i de mirare că tocmai el, ministru de finanţe, nu-şi dă seama că un război nu se face cu punga goală şi fără muniţii, căci în arsenalul nostru nu se face decît un cartuş pe zi pentru fiecare soldat. (500 000).

Văzînd informaţia cu litere mari în ziarul *Moldova* asupra vagoanelor şi maşinilor vîndute Rusiei, d-l Basset a zis că acestea le-ar fi de trebuinţă în Galiţia unde au linii mai înguste decît cele din Rusia, iar d-na Basset vorbea de dreptul Germaniei la protestare.

— Mai ales că pe căile noastre ferate trec de la un timp încoace o mulţime de muniţii ruseşti pentru sîrbi, adăose d-l Basset.

— Au trecut destule muniţii şi din Germania pentru bulgari şi turci, zic eu, dar d-lor tăgăduiau cu îndîrjire. Dar nici eu nu m-am lăsat şi le-am spus că am informaţii sigure de la mai mulţi profesori din Giurgiu. Şi am adăugat că nu-i lucru de mirare deoarece guvernul nostru vrea să se strecoare şi el cum va putea între doi vecini pu-

¹ Wolff Agence, agenţie germană de informaţii, fondată în 1849 de Bernard Wolff; a devenit, în timp, agenţia oficială a guvernului şi a jucat în Germania acelaşi rol pe care l-a avut agenţia Havas în Franţa.

² Emil Costinescu, om de finanţe, colaborator al ziarului *Românul* de sub conducerea lui C.A. Rosetti. S-a distins ca raportor bugetar prin claritatea expunerilor sale financiare; a fost unul din fondatorii Băncii Naţionale, prim-directorul Băncii Generale din Bucureşti şi proprietarul unei mari fabrici de cherestea şi a unei fabrici de cuie lîngă Sinaia; ministru de finanţe din 1902 pînă în 1914, cu unele intreruperi.

ternici.

D-l lt. col. Angelescu ne dă iarăși asigurări că toate merg bine și că poate nici nu se încheie luna asta fără acțiunea României.

10 aprilie. Aseară, ducindu-mă la d-l Basset cu domnișoarele care fuseseră la cursul lui Iorga, d-l Basset îmi dă un articol de Romain Rolland din *Journal de Genève*, din 14 martie 1915, intitulat *Nôtre Prochain, l'Ennemi*, și-mi spune că-i cel mai frumos și cuminte articol ce a citit, care ar merita să fie tradus și în românește.

„Les combattants aux prises sont d'accord pour hair ceux qui refusent de hair... Qui ne veut point délier comme les autres est suspect... La passion passe. La raison reste. La raison et l'amour”.

Caută în țările noastre refugiu spiritului european. Arată societățile pentru ajutorul străinilor în Anglia și Germania. Se dă apelul unei societăți din Germania și-l dedică prietenilor din Franța — din Gutes Frankreich, din la Douce France.

Morandini, director general al vâmlor, a fost pus în concediu din oficiu pentru că a pus în pungă 1/2 milion spre a lăsa trecerea unor muniții. Amenințat cu destituirea, a răspuns și el cu amenințarea că va da pe față pe toți acei mari care au făcut ca și dînsul. Morandini a stat cu chirie la soția Marin și nu și-a plătit chiria și datoriile.

Aprilie (fără dată). P.V. Haneș² luase un interviu d-lui C. Meissner³ pentru *Epoca* și

¹ „Combătăntii în discuție sînt de acord să urască pe cei ce refuză să urască... Cine nu vrea să delireze ca ceilalți e suspect... Pasiunea trece. Rațiunea rămîne. Rațiunea și dragostea”.

² Petre V. Haneș (1879-1966), profesor, fost inspector școlar, membru în Consiliul permanent și secretar general la Ministerul Instrucțiunii publice.

³ Constantin Meissner, junimist, profesor de germană (1878) la Școala militară din Iași și de pedagogie (1881) la Școala normală de învățători din același oraș; inspector general al învățămîntului primar și normal-primar, ministru de industrie și comerț (martie-iunie 1918) în guvernul Marghiloman și ministru al lucrărilor publice (1926-1927) în guvernul Averescu; membru al „Junimii” și al Academiei Române (1934).

trimițîndu-i textul, d-l M. a făcut schimbări în declarațiile ce i se puneau în gură asupra situației externe. Haneș le-a arătat d-lui N. Filipescu spre a vedea dacă aprobă publicarea interviului în *Epoca* în această formă. Filipescu i-a dictat următorul răspuns pentru Meissner, în fața lui Em. Antonescu, Many, Giani, Crăciun și alții mai mărunti: „Politica nu e filosofie, ci acțiune. Și cine trebuie să facă acțiune nu se poate împăca cu toate nuanțele tezelor deosebite. Așa fiind, România, cu guvern și imensa majoritate a țării, și-a croit — și bine a făcut — un singur drum alături de Tripla Înțelegere, care va ieși biruitoare. Și aceasta nu e o părere, ci o certitudine, evident că pînă la încheierea păcii fiecare va susține că va învinge, nu se poate altminteri. Dar însemnează a nu fi în curent cu nimic, să-ți poți închipui că Germania și-a ales calea. În orice caz România și-a ales calea. În această direcție ne-am angajat. Avem deja o convenție cu Rusia, avem alta cu Anglia, în urma căreia ne-a făcut împrumutul și avem o a treia cu Franța, care ne dă muniții. Sîntem în Tripla Înțelegere pînă în gît. Toate măsurile militare sînt luate într-o singură direcție. Linia Focșani — Galați, singura noastră apărare înspre Rusia, nu mai există. Turelele de pe dînsa au fost transportate în Carpați. În asemenea condiții mai este iertat să mai creezi diversțiuni ori să oprești avîntul nostru prin indoliile? Pentru mine, cine e în curent cu împrejurările, e un criminal cînd înfăptuiește altfel. De aceea nu cunosc decît un singur germanofil onorabil, este d-l Carp, care are scuza de a fi omul ideilor fixe și care nu măsoară posibilitățile. Afară de Carp toți ceilalți sînt oameni față de care nu-i permis să aadăgă nici o circumstanță ușurătoare a buniei-credinței, începînd cu aghiotantul său, Virgil Arion, care a încercat întîi să vîndă regelui Carol Liga pentru un portofoliu și pe urmă s-a vîndut pe el însuși băncilor ger-

mane, care-i protestau politice. Îngăduința pentru asemenea indivizi nu pricep.

Mai e o categorie de oameni care n-au curajul opiniei, ba și care susțin aparent o politică și în fond alta. Cel mai ilustru reprezentant al acestor două politici e d-l Al. Marghiloman. El mă acuză de temeritate, pentru că am voit războiul alături de Tripla Înțelegere. El a fost însă tot atît de temerar vrînd să ne tirască în război alături de Germania.

În privința temerității, sîntem deopotrivă, dar, cu această imensă deosebire că el a greșit, iar eu nu. Și mai e deosebirea că dacă cineva crede încă că eu am greșit, îmi voi aplica insumi sancțiunea cuvenită unuia care incurcă politica cu păreri sale. Iar d-l Marghiloman, după ce a greșit, vrea să evolueze, vrînd numai să salveze persoana, pe cînd noi ne gîdim să scăpăm onoarea partidului, dus de dînsul din greșeală în greșeală, fie în chestia tramvaiului⁴, fie în cea externă. Și pentru că nu vrea să-și aplice el însuși sancțiunile, trebuie să i le aplicăm noi. De aceea sînt partizanul hotărît al izgonirii lui Marghiloman, cu ferma convingere că prin tranzacțiuni și prin-o așa-zisă disciplină ne micșorăm și unii și alții. Pe cînd, prin desfășurarea idealului nostru, partidul conservator se înalță din moșira în care ne bălăcim, spre cea mai mare strălucire. Acest eveniment trebuie să aibă răsunet glorios atît în țară cît și în toată Europa. Alungarea lui Marghiloman trebuie făcută cu toate onorurile unui eveniment european”. (Data scrisorii lui Haneș către C. Meissner, 3 aprilie 1915).

14 aprilie. Lange îmi spune că d-l Basset își copiază testamentul după cel de anul trecut cu puține schimbări. Avînd și eu treabă la d-l Basset mă încredințez despre asta și zăresc încheierea listei averii care trece la total peste 2 milioane. Îi spun lui Lange că prețuiesc averea

⁴ Magazin istoric, nr. 12/1973.

d-lui Basset între 3-4 milioane. El zice:

— În bani are numai 2 milioane și ceva, dar cu casa trece peste 3 milioane.

— Dar ca venit eu cred că trebuie să aibă ca de la 5 milioane. Numai de la *Moldova* ia anual cam 100 000 lei venit.

— De la postav a luat anul acesta 80 000. De la hirtie mai puțin.

Ciudad este că tocmai azi cōpiasem la Academia Română frumosul testament al lui Iordache (Cantacuzino) spre a i-l citi d-lui Basset la dejunul obișnuit de vineri. L-a ascultat cu mult interes.

18 aprilie. Aseară a fost adunarea *Convorbirilor literare* la Mehedinți. În urma polemicii iscate în *Epoca* asupra articolelor germano-fille ale lui Corteanu din *Conv. lit.* și a împunsăturilor cu *ofensiva națională* împotriva lui Mehedinți, acesta a trimis o scrisoare lămuritoare lui Nicu Filipescu, pofindu-l la adunarea *Convorbirilor* spre a se limpezi și mai bine lucrurile. Și Nicu Filipescu a primit cavalereste această propunere de discuție contradictorie. Casa lui Mehedinți era mai plină decît oricînd. Pe lîngă obișnuiții *Convorbirilor*, mai vād o mulțime de mutre noi. Trebuie să fi fost și colaboratorii de la *De-numirea poporului* și de la revista cercului de studii a partidului conservator. Barnoschi-Vasilii¹ lipsea însă. Venise în schimb filifizonul sec de Dinu C. Arion. Iar profesorul G. Lazăr era în frac. Dintre cei mai bătrîni, erau de față: Mișu Săulescu, Crupenschi, C. Hiotu (umbra lui N. Filipescu), Evoieanu (care n-a scos un cuvînt tot timpul). Venise și dr. I. Nistor de la Universitatea din Cernăuți.

Nicu Filipescu era îmbrăcat în haine obișnuite, cu guler moale și ghețe galbene. Se plîngea că-l doare capul. Fuma țigară după țigară. Corteanu își citește partea I a unui studiu asupra psihologiei curenților de la noi în le-

gătură cu războiul. Citește cu o voce leșînată, dar cu hotărîre și siguranță. Filipescu îl măsura mereu și-l cîntărește, ascultîndu-l cu răbdare, chiar atunci cînd a adus vorba de *apostazia* noastră față de austro-germani, de care ne leagă un tratat de alianță. Contrastul era mare între figura masivă și clocotitoare a lui Filipescu față de figura cam stearsă a lui Corteanu.

N. Filipescu începe aducînd scuze pentru partea de jignire personală a d-lui Corteanu în articolele *Epocii*. Amărăciunea e lesne de înțeles cînd *Convorbirile literare* au putut să se coboare la asemenea considerații politice. Zice că are colecția completă a *Convorbirilor literare*, dar în urma unor asemenea articole s-a gîndit că trebuie să încheie colecția la anul 1915. Primind însă o scrisoare de la d-l Mehedinți (s-o scoate din buzunar) s-a hotărît să vie la această adunare pentru o dezbateră cînstită și fățișă a credințelor asupra situației României.

Citește din scrisoarea lui Mehedinți asupra intrării României în confederația austriacă și se miră că în împrejurările de față mai poate fi vorba de alipiri la o împărăție care trage să moară. Mehedinți răspunde că-i vorba de o confederație a Statelor din Europa centrală în contra puhoiului slav.

— Vād că citezi pe Ioan Maiorescu, ca și cum situația de la 48 s-ar potrivi cu cea de acum.

Mehedinți aduce scrierile politice și literare ale lui Eminescu spre a dovedi că și el s-a gîndit la un federalism.

— Să lasăm cărțile și citatele, domnule Mehedinți, acum e timpul faptelor. Tocmelele acestea înalte se vor discuta după război și dacă pînă atunci România își va îndoi teritoriul și populația, va avea un cuvînt cu atît mai greu la intrarea în vreo confederație.

Filipescu vrea să citească înainte din scrisoarea lui Mehedinți, dar acesta mereu îl hărțuiește cu întrebări și răspunsuri, doar-doar ar rămîne

scrisoarea necitită și Filipescu cu un gest îngăduitor a pus-o înapoi în buzunar! Apoi desfășurā motivele lui pentru intrarea în acțiune. Imputarea că la începutul războiului și el ar fi fost pentru germani o respinge, dînd lămurirea că planul Germaniei cu atacul bruscat putea să se nască și prin urmare datoria noastră ca stat mic era să ne facem miititei și să nu se știe de ființa noastră. Însă cînd a văzut retragerea de la Marna s-a încredințat că planul Germaniei a căzut și din clipa aceea a căpătat certitudinea că biruința va fi cu Tripla Înțelegere. Căderea Lembergului era pentru N. Filipescu semnul că și noi trebuie să intrăm în acțiune pentru a avea drept la pretenții cit mai mari.

Arată că bărbăția sîrbilor le va da drept să ceară întînderi de teritorii neînchipuite. Opinia publică în imensa ei majoritate a înțeles foarte bine încotro trebuie să mergem.

În septembrie Rusia ne-a făcut propuneri garantate în scris de Franța și Anglia ca în schimbul *colaborării* noastre să avem dreptul la toate teritoriile locuite în majoritate de români. Am fost fricoși și n-am primit aceste propuneri venite la timpul cel mai potrivit. În decembrie, Rusia ne-a făcut aceleași propuneri dar redactate ca pentru fricoși: *neutralitate binevoitoare* (= colaborare) și *ocuparea* teritoriilor locuite de români peste munți (= război). Aceste propuneri nu mai aveau garanția scrisă a Angliei și Franței, dar această garanție va veni la intrarea în acțiune fiind de pe acum cuprinsă în împrumutul englez și acordarea munițiilor franceze.

Tot îi dați cu secrete de stat pe care nu le cunoașteți (Mehedinți), dar uitați că poporul are drept să știe și el în trăsături mari încotro trebuie să-și îndrepte gîndul și năzuințele. ■

Prezentare și selecție:
Gabriela DUMITRESCU

¹ D. Barnoschi-Vasilii (1884-1954), scriitor, avocat în București.

CLIO ANUNTA

NOUA EUROPA ȘI ARTA

„Consider deschiderea frontierelor [odată cu intrarea în vigoare la 1 ianuarie 1992 a pieții unice a C.E.E.] un pericol grav pentru moștenirea culturală a Italiei”, aprecia istoricul și senatorul italian Giulio Carlo Argan, citat de revista *Newsweek*. „Legislația Comunității Europene nu ar trebui să ne trateze operele de artă în aceeași manieră în care tratează mărfurile comune”. Nemulțumirea lui Argan este în mare măsură împărtășită și în alte țări membre ale C.E.E. O îngrorare similară s-a semnalat și în Marea Britanie, unde mulți iubitori de artă — între care și prințul de Wales — se tem că după 1992 va avea loc o migrare a multor capodopere artistice din țările lor de origine. Planul primăriei din Liège (Belgia), aflată în pragul falimentului, de a-și reface vistieria vânzând un tablou

semnat Picasso pentru suma de 25 milioane dolari S.U.A. a stîrnit în asemenea măsură furia locuitorilor, încît a trebuit abandonat. Iar în luna martie a anului 1990, francezii s-au opus ca tabloul lui Van Gogh *Acoperișurile* să părăsească țara.

Nimeni nu s-a preocupat încă să alcătuiască un catalog al comorilor aflate în țară. Dar chiar dacă s-ar realiza o asemenea lucrare pînă în 1992, este greu de crezut că ea singură va opri operele de artă să mai iasă peste hotare. Cel mai acceptabil compromis ar fi ca fiecare țară să își alcătuiască o listă a capodoperelor care nu pot fi exportate.

Numărul furturilor de opere de artă în toate țările Comunității europene a sporit. Antonio Paolucci, unul dintre cei însărcinați cu protejarea patrimoniului artistic italian, avertiza asupra pericolului pe care îl reprezintă implicarea Maiei în asemenea operațiuni. „*Ar însemna să trimitem gărzile înarmate sau soldați la fiecare muzeu, biserică sau șantier arheologic din Italia. Ar însemna să închidem cea mai mare parte a capodoperelor naționale în subsolurile băncilor. Pe scurt, ar fi sfîrșitul culturii, așa cum o știm noi*”.

Coniacul de pe fundul mării

O echipă de căutători de comori subacvatice din Argentina și Uruguay au descoperit, după o vreme îndelungată, legendarul galion spaniol „El Pressiado”, scufundat de pirați în anul 1792, în golful La Plata. Comorile de la bordul corabiei (circa 400 milioane dolari) trec drept cele mai prețioase pierdute vreodată în apropierea țărmurilor Americii Latine.

Conform datelor culese din arhiva de la Sevilla, unde se păstrează tot ce privește istoria posesiunilor de peste mări ale coroanei spaniole, la bordul lui „El Pressiado” se aflau 47 tone de aur, 147 tone de argint, o statuie masivă, de mărimea unui om, turnată în aur pur și reprezentînd-o pe Fecioara Maria, cît și... 20 000 litri de coniac.

COPERTELE

Comori de artă și cultură moldovenească între Prut și Nistru. Imagini preluate din albumul **Poliptic moldav. Artă moldovenească din veacurile XIV-XIX**, apărut la Chișinău în 1985, înfățișînd:

- ① **Patimile lui Iisus** (detalii de sculptură în lemn provenind din diferite lăcașe aflate în zone ale Basarabiei centrale)
- ② Cetatea Albă — „poartă a Moldovei”, cum o definea Ștefan cel Mare: primul zid de incintă (sus); ruinele minaretului (stînga jos) și poarta spre curtea mare (dreapta jos)
- ③ Broderie (poale de icoană) din sec. XV redînd scena **Tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul**
- ④ Văl liturgic (broderie) de la sfîrșitul sec. XV înfățișînd scena **Purtarea crucii** (27 martie 1918. Basarabia — ziua întii a Marii Uniri, p. 3)

PLANSELE

①②③④ Între personalitățile vieții politice și culturale românești angrenate în anii 1914-1918 în lupta pentru desăvîrșirea unității statale, G.T. Kirileanu îl evocă deseori pe marele istoric Nicolae Iorga, relevîndu-i prodigioasa activitate din cadrul Universității populare de la Vălenii de Munte, așezămînt cultural care a susținut cauza unității culturale a românilor de pretutindeni; în imagini, fotografii inedite din anii 1933-1940, din colecțiile doamnelor Olga Trestioreanu și Liliana Iorga Pippidi, din București, reprezentînd casa lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte și diferite aspecte de la festivitățile organizate în cadrul Universității populare; fotografii puse la dispoziție de dl. Petre Țurlea (**Din vremea cînd se pregătea Marea Unire**, p. 26)

Una dintre cele mai cunoscute cărți ale marelui istoric Gheorghe I. Brătianu se intitulează *O enigmă și un miracol: poporul român* - răspuns pertinent și riguros documentat la studiul cu același nume al istoricului francez Ferdinand Lot.

Pe bază de izvoare și argumente, învățatul român a demonstrat în chip magistral că nașterea, vechimea și dăinuirea românilor pe pământul cuprins între Carpați, Dunăre și Mare - considerate enigmatice și miraculoase, în condițiile vitrege oferite de istorie acestui pământ - reprezentau de fapt un proces firesc.

Dacă în știință profesorul român a demonstrat așadar că nu există enigme, i-a fost dat, din nefericire, să le trăiască în viață: dictatura comunistă, instaurată la cîțiva ani după întoarcerea armelor de către România în cel de-al doilea război mondial, a supus unei crunte represiuni pe numeroși oameni politici și de cultură, a căror activitate fusese legată, în mai mică sau mai mare măsură, de vechiul regim. Printre victimele represiunii, s-a numărat și Gheorghe I. Brătianu, care, după o perioadă de trei ani de domiciliu forțat, a fost arestat în anul 1950. Trei ani mai târziu - fără a fi judecat sau condamnat de vreun tribunal - în preajma zilei patronimice a istoricului (Sf. Gheorghe), acesta își găsea un tragic sfîrșit, în condiții care nici acum, la trecerea a 38 ani, nu au putut fi elucidate pe deplin.

Enigma morții sale se intitulează mărturiile reunite într-o scurtă lucrare publicată la Paris în 1988 (li s-au adăugat, între timp noi informații lărgind considerabil sfera mărturiilor) de către fiica marelui savant, Maria G. Brătianu - încercare de reconstituire a cadrului și evenimentelor petrecute în acel sfîrșit de aprilie 1953 în tănițele închisorii din Sighet. Le prezentăm în continuare pentru prima oară cititorilor români, mulțumind autoarei pentru îngăduința traducerii și reproducerii lor. Și dacă enigma sfîrșitului lui Gheorghe I. Brătianu nu va fi dezlegată, poate, niciodată, este un miracol să putem vorbi acum, după evenimentele din decembrie 1989, deschis cititorilor noștri care au cunoscut o serie din scrierile marelui savant din paginile revistei noastre (*Magazin istoric*, nr. 4-6/1987, 11/1990) despre acest întristător subiect.

Gheorghe I. Brătianu:

ENIGMA MORȚII SALE

MARIA G. BRĂTIANU

Pentru ce — m-a întrebat Ion F. — vrei să publici mărturiile asupra împrejurărilor decesului tatălui tău? Oricare ar fi condițiile în care a murit, e împede că a fost asasinat, direct sau indirect.

Întrebarea mi-a fost pusă și de alți prieteni și chiar de membri ai familiei mele, care nu înțelegeau rațiunile acestei cercetări.

Această anchetă a fost începută mai înții de mama mea, care a încercat să înțeleagă ce i s-a întâmplat soțului ei, decedat la 55 de ani, pe cînd era încarcerat la Sighet. Ea însăși nu a aflat despre deces decît la ani după cele întimplate, cînd i-a primit obiectele personale. Chiar dacă procedeul era curent în epocă, nu-i mai puțin adevărat că demonstra dificultatea puterii în fața unui fapt greu de explicat.

Dar primul motiv este acela că tatăl meu ar fi vrut, probabil, să se facă [o asemenea cercetare]. De mulți ani mi-am propus

să încerc să public mărturiile. Trezeci și cinci de ani au trecut de la moartea sa¹ și mărturiile personale n-au lipsit. Dar trebuia să le adun, să le provoaci și apoi să încerci să faci lumină. Textul [de față] nu reprezintă decât începutul acestei cercetări. De sperat că ele vor suscita alte mărturii, care să înfirmе sau să confirme cele pe care le-am reunit aici.

Biografiile apărute în România rămân mute la acest capitol. Notele biografice asupra tatălui meu, apărute într-un dicționar german referitor la personalitățile politice din răsăritul european, ca și două texte ale unor memorialiști, publicate în Occident, menționează drept cauză a morții sinuciderea. Aceste versiuni, deși plauzibile, nu-mi păreau să cadreze cu personalitatea tatălui meu, care era, înainte de toate, un istoric, deci un om avertizat asupra schimbărilor pe care le aduc timpul și istoria. Stalin a murit la 5 martie 1953; e interesant de comparat datele decesului principalelor personalități românești, deținuți la Sighet, cu această dată.

Mă gîndesc că trebuie să reanalizăm evenimentele în acest context.

„Adevărul va rămîne,
oricare ar fi soarta celor care l-au servit”.

Georghe Brătianu,
Dare de seamă (1944/1945)

Mărturiile

Într-o carte asupra originilor poporului român, de curînd reeditată la București în franceză și în română, G. Brătianu răspunde istoricului Ferdinand Lot, care vorbește de o enigmă și un miracol — poporul român: „Pentru a fi însă în afara oricărei bănuiri de păreri preconcepute, fie ele chiar legitime, și desigur spre uimirea eventualilor mei preopinanți, voi declara că iau deocamdată de bune aceste teorii, socotind că sînt perfect justificate prin examinarea obiectivă a izvoarelor și deplin verificate prin studierea atentă a faptelor și a condițiilor istorice; în același timp, fără să-mi fi manifestat vreo preferință, va trebui să consider că toate sînt deopotrivă de întemeiate și să acord egală valoare argumentelor și concluziilor lor diferite. Este de altfel necesar ca, înainte de a începe o altă cercetare, să comparăm rezultatele de pînă acum și să corelăm datele lor, mai mult sau mai puțin convergente”².

În acest spirit am dorit să adun aici mărturiile cîteodată contradictorii, în speranța că lectura lor atentă, va contribui la dezvăluirea, într-o zi, a realității istorice.

Georghe Brătianu moare între 24 și 27 aprilie 1953 în închisoarea din Sighet, la vîrsta de 55 ani. Era închis de 3 ani fără a fi fost nici judecat, nici condamnat.

Două acte au fost eliberate de autoritățile române: unul în 1958, cu nr. 370581, Seria C, din Sighet, menționează drept cauză a morții, survenită la 27 aprilie 1953, insuficiența circulatorie. Acest prim certificat a fost eliberat mamei mele, cu semnături indescifrabile, și cu ștampila de București.

Al doilea act, primit la Paris în 1972, seria ED 6064 menționează aceeași dată de 27 aprilie 1953, locul Sighetul Marmației, județul Maramureș, dar nu mai menționează cauza morții. (Acest ultim certificat mi-a fost adresat la Paris.)

Înainte de a muri, ea însăși, în Franța, în 1970, unde locuia din 1959, mama a scris un scurt text asupra mărturii-

lor pe care reușise să le adune în România. Ea menționează 18 sau 20 anchete făcute cu unii supraviețuitori de la Sighetul Marmației. În acest text, mama spune că toți i-au vorbit de o cămașă pătată de sînge. Descrierea cămășii varia în privința pelei. Mai mulți martori afirmau că ar fi păstrat o bucată din această cămașă. Majoritatea afirmau că tata s-ar fi sinucis. Instrumentul sinuciderii varia de asemenea, de la un martor la altul: unii vorbeau de un cui, alții de un ciob de pahar sau oglindă. După aceste mărturii, tatăl meu ar fi fost văzut trăind pentru ultima oară la 23 aprilie, 1953 — ziua de Sf. Gheorghe.

„Părea foarte slăbit tîrîndu-și un picior, cu privirea rătăcită”. Contradițiile relevate de aceste povestiri o frapaseră pe mama mea și iată mărturia orală pe care a lăsat-o (Mircea Eliade, *Fragmente de jurnal*, p. 435, Ed. Gallimard, 1973).

„Puțin după aceea, sosește de asemenea doamna Gheorghe Brătianu. Spre marea mea mirare, doamna G.B. îi cere Părintelui A.S. să-i explice problemele Răului. Privatio Boni, începe părintele. Ontologic vorbind, Răul nu există etc.

După plecarea Părintelui, d-na G. Brătianu ne povestește moartea soțului ei în închisoare, în 1953. Era într-un regim celular. Din noiembrie 1952, pînă la 23 aprilie 1953, nimeni nu l-a văzut. Se crezuse doar că era mort. Apoi, în ziua de Sf. Gheorghe, cîțiva deținuți l-au zărit în curte, girbovit, mergînd chinuit, cu temnicerul alături. Printre deținuți, erau și cîțiva episcopi greco-catolici. De la fereastra lor, i-au făcut un semn cu mina și l-au binecuvîntat. Gheorghe Brătianu i-a privit, dar părea să aibă ochii lipsiți de expresie. Nici o reacție. A doua zi este din nou condus în curte. Scena se repetă. Gheorghe Brătianu ridică ochii către fereastră, suride — episcopii surd, de asemenea, binecuvîntîndu-l. Gardianul îl întreabă de ce a

¹ Mărturiile au fost editate la Paris, în anul 1988, sub titlul *Georges I. Brătianu: L'enigme de sa mort*.

² Vezi *O enigmă și un miracol: poporul român* (trad. Marina Rădulescu).

ridicat ochii, ce a văzut — „N-am ridicat ochii”, răspunde Gheorghe Brătianu. „N-am văzut pe nimeni”.

Temnicerul începe să-l lovească peste cap. Din curte pînă la etajul doi, el nu conţineşte să-l lovească. Dar, sosit în celulă, temnicerul este cuprins de frică — şi ceilalţi deţinuţi îl aud coborînd grăbit scara.

Bolnav, epuizat, Gheorghe Brătianu avusese probabil în celulă o hemoragie internă şi gardianul se speria. A mers să cheme un doctor sau pe cineva în drept. S-au auzit paşii lor pe scară. Puţin după aceea, au coborît. Gheorghe Brătianu agoniza probabil. Nu mai putea fi salvat.

În acea zi, au auzit cum gardianul deschidea la fiecare cinci minute, vizeta celei şi privea înăuntru. Voia să ştie dacă G.B. trăia încă. Către orele 22-23, temnicerul a coborît alergînd, pentru a chema pe alţii. În celulă învecinată, se înţelesese: Gheorghe Brătianu murise. Dar era prea tîrziu pentru a fi scos din celulă şi îngropat. Operaţia a avut loc a doua zi, seara, aproape 24 ore mai tîrziu.

Persoana care a povestit acesteia doamnei Gheorghe Brătianu se găsea, cu cinci sau şase alţi deţinuţi, într-o celulă învecinată. A doua zi, ca de obicei, un gardian a trecut să facă apelul. Avea un aer beat, surd. A stat buimăcit cîteva minute, înainte de a se decide să facă apelul. În sfîrşit, a mers în celulă lui Gheorghe Brătianu şi a ieşit cu o oală de marmeladă. Po-mână, a spus el, întinzîndu-le vasul.

Părintele plecase şi eu o regretam. Gîndeam: Privatio Boni...

Mă gîndeam, de asemenea, la asta: la Paris auzisem spunîndu-se că Gheorghe Brătianu s-ar fi sinucis, tăindu-şi venele cu o tinichea pe care a frecat-o timp de luni de zile pentru a o ascuţi. Dar această versiune era inventată de către temniceri. Foarte abili, ei lansaseră un zvon care putea prinde, pentru că se acorda cu voinţa, răbdarea şi eroismul victimei!

Două mărturii pe care le-am cules confirmă că fusese lovit violent. Un singur martor, părintele Deliman, care trăieşte încă în România, mi-a spus că nimeni nu fusese bătut niciodată în această închisoare. Părintele face parte din Biserica greco-catolică, numită Biserica unită, care a fost persecutată şi interzisă în acelaşi timp cu partidele politice. Ea este interzisă şi astăzi [în 1988] şi părintele trăieşte muncind într-un muzeu, fără a-şi face cunoscută calitatea de preot.

În 1975 am întîlnit la Paris un tînar pictor român, Horia Bernea, venit să-şi expună lucrările în Franţa. Găsindu-se într-o zi, singur cu mine, mi-a încredinţat un mesaj din partea tatălui său, care fusese în aceeaşi închisoare din Sighet:

„Tatăl dv. s-a omorît — mi-a spus el —, izbîndu-şi capul de caloriferul din celulă”.

Această mărturie indirectă ar necesita explicaţii pe care nu le puteam cere fiului. Aveau ei calorifere [în închisoare]? Notez totuşi că era vorba de lovitură la cap.

La 24 decembrie 1987, am primit în fotocopie de la dl. Sporea din München, coeditor al „*Mării Negre*” un capitol dintr-o carte publicată în editura Dreptatea din New York (P.O. Box 54 Time Square Station, New York 10108 USA), [capitol] intitulat *File de istorie*, sub semnătura lui Nicolae Carandino. În acest capitol (ca şi în carte) N.C. relatează amintirile de deţinut la Sighet. Între altele, el l-ar fi identificat pe Gheorghe Brătianu sub trăsăturile unui deţinut cu privirea răătăcită, dezarticulat, complet terorizat de gardieni, care îşi băteau joc de el, punîndu-l să imite cîntecul cocoşului sau mieunatul pisicii.

El încheie capitolul, spunînd că într-o noapte ar fi auzit bătăi fără oprire în zidul care-i despărcea, chemînd în ajutor (sub forma unui alfabet Morse). Gîndind că era un şiretlic de temnicer, N.C. nu a răspuns şi a avut remus-

cări. A doua zi, se spune în text, am aflat că G.B. s-ar fi sinucis, spînzurîndu-se cu cearşaful înnodat din care a făcut un laţ.

N. Carandino era un ziarist naţional-tărănist, redactor-şef la *Dreptatea*, ziarul partidului. El trăieşte încă în România şi astfel am putut chiar, printr-un prieten, să-l întreb dacă textul era al lui. El mi-a transmis că nu-l văzuse niciodată şi nu era la curent cu nimic. Pe de altă parte, din informaţiile primite, cunoaşte foarte bine pe editorul colecţiei apărute sub numele *Dreptatea* din New York; este un anumit domn Dean Milhovan, pe numele său adevărat Mitu. Păcepa, fost şef al spionajului (Securitatea) român, afirmă că această publicaţie este finanţată din fondurile Securităţii (p. 388 a cărţii sale *Orizonturi Roşii* [Red Horizons, în orig.] editura Regenery Gateway, Washington, USA, apărută între timp în franceză în Presse de la Cité, 1988).

Această nouă versiune a sinuciderii este deci practic semnată de Securitate. În orice caz, rînila par în chip constant să vizeze capul şi mai precis gîtul.

De remarcă că această „mărturie” a fost publicată concomitent cu traducerea în română a cărţii lui Gheorghe Brătianu asupra istoriei Mării Negre, în Editura Meridiane din România. Se poate pune întrebarea dacă a fost o întîmplare sau o coincidenţă.

Ceream pe calea presei scrise şi prin Radio (B.B.C. — emisiunea pentru România) tuturor celor care îmi puteau trimite o mărturie directă sau indirectă asupra faptelor ce au precedat moartea lui Gheorghe Brătianu sau decesul său, să binevoiască să-mi scrie. Rugam, în acelaşi timp, familia, prietenii şi cunoştinţele mele să binevoiască să-mi facă să parvină, prin scris, propriile lor mărturii sau amintiri asupra acestui subiect.

Prima scrisoare primită era semnată de un văr al tatălui meu, Dan Brătianu.

„[...] I.G., cu care am im-

părțit celula la Dej, era de corvoadă la Sighet, unde a trebuit să facă curat în celula în care a fost asasinat G.B. Patul era plin de sînge și pereții erau minjiți pînă la plafon. Ziaristul ungar Gardoni, mi-a confirmat faptele citate de I.G. Se pare că Gheorghe Brătianu, ar fi fost asasinat cu un piron înfipt în gîtul și, probabil după o luptă, ceea ce explică sîngele de pe pereți.

Să examinăm acum care erau posibilitățile unui deținut izolat la secret de a se sinucide; gardienii erau obligați să privească prin vizetă la fiecare două minute. O sinucidere ar fi cerut mai mult timp.

În timpul zilei, deținutul trebuia să stea așezat pe pat de la ora 5 dimineața pînă la ora 22. În timpul nopții îi era interzis să țină mîinile sub pătură.

Era exclus să poată să aibă un ciob de sticlă sau din metal cu care să fi putut la nevoie să-și deschidă venele, deoarece nu avea nici un mijloc să și-l procure, iar cercetările foarte minuțioase și frecvente le-ar fi descoperit. [La asemenea percheziții] era obligat să se dezbrace complet, fiecare obiect fiind cercetat cu atenție. Ar fi fost dificil să ascunzi chiar un ac.

Eu însumi am fost izolat de mai multe ori la secret timp de doi ani, la Uranus, de două-trei ori la Malmeson, la Ministerul de interne, la Pitești și la Zărca-Aiud. Cunoscoam deci foarte bine condițiile. Erau peste tot asemănătoare.

...În cincisprezece ani de detenție, n-am auzit să se menționeze decît un caz de sinucidere reușit: un deținut s-a aruncat în casa scării. După acest caz, între etaje au fost montate grilaje de protecție.

Dat fiind că I.G. era foarte tîrziu în momentul morții lui G.B., el este probabil încă în viață și numele său nu trebuie citat..." (urmează numele mai multor persoane). ■

(Va urma)

Versiune românească:
Gheorghe DAVID

CLIO ANUNTA

ICOANE PE STICLĂ ROMÂNEȘTI LA BÉKÉSCSABA

O originală expoziție de icoane pe sticlă aparținînd locuitorilor din bazinul carpatic a constituit „darul” de Crăciun și Anul nou al muzeografilor din orașul ungar Békéscsaba pentru localnici și vizitatorii de pretutindeni.

Expoziția deschisă între 5 octombrie și 31 decembrie 1990, a reunit 136 dintre cele mai valoroase asemenea realizări artistice. Între ele, 40 de icoane sînt rodul meșterilor zugravi români din felurite localități ale Transilvaniei. Cele mai multe provin din importantul centru artistic de la Nicula (centru din care revista noastră a prezentat o serie de lucrări recent, în nr. 12/1990), celelalte fiind realizate în diverse localități ale Banatului, Țării Făgărașului, Hațegului.

Lucrările, toate cu subiect religios, evidențiază marea capacitate de creație a poporului român și pun în lumină o seamă de importante piese ce nu au fost cuprinse în literatura românească de specialitate de pînă acum.

E.G.

CAZUL VON BOLSCHWING

EUGEN PREDĂ

Implicarea germană în rebeliunea legionară formează un punct central în conciliabulele dintre generalul Ion Antonescu și ministrul von Killinger. Au trebuit să treacă ani pentru a se putea reconstitui, măcar parțial, conținutul acestor convorbiri. Bineînțeles mai întâi de toate a trebuit să fie înfrânt al treilea Reich, zdrobită puterea militaro-nazistă care-și proiectase umbra asupra întregii lumi, ca arhivele naziste să poată fi capturate de armata americană și, treptat, să fie deschise cercetătorilor.

„Cifru secret” și „în clar”

La 10 februarie 1941, Killinger transmite din București: „Pentru ministrul de externe al Reichului. L-am vizitat astăzi pe generalul Antonescu pentru a discuta cu dînsul problema ce să se facă cu legionarii care s-au ascuns la germani. Am arătat că am interogată pe germanii respectivi și am constatat cu această ocazie că din partea legionarilor adăpostiți acolo nu se mai transmit ordine către legionari. Legionarii respectivi au fost adăpostiți, deoarece au participat și ei la acțiunea de mijlocire a lui Neubacher. Propun deci ca cei care nu trebuie să fie arestați aici, să fie arestați de armata germană și transferați în Germania. Germanii respectivi vor părăsi de asemenea România. Legionarii își vor ispăși pedeapsa în Germania, așa cum a fost stabilit de către un general la timpul său. Am mai comunicat generalului, că pînă în prezent, știu nouă nume de frunțiști legionari, care sînt ascunși de germani. După cum se pretinde, Sima nu s-ar afla în București. Acest lucru a fost confirmat de către general, care a primit știrea că Sima s-ar ascunde în Banat la germani”.

Telegrama datată București 10.2.41, ora 22 și avînd mențiunea „Sosire 10.2.41, ora 22.30” poartă, cum se poate observa lesne pe document,

mențiunea: „Cifru secret”. În plus, sublinierea Secret o regăsim chiar înaintea cuvintelor de început: Pentru ministrul de externe al Reichului. Evident, dat fiind conținutul raportului și în general practica diplomatică existentă, nu ni se pare un fapt deosebit. Dar, tot în arhive a rămas o telegramă a lui Killinger adresată a doua zi, 11 februarie, „către ministrul de externe al Germaniei”. În această nouă telegramă, se aduc o serie de precizări în legătură cu discuția avută cu generalul Ion Antonescu și o succintă descriere a evenimentelor care au precedat rebeliunea legionară și desfășurarea ei. Reținem elementele direct legate de subiectul care ne interesează: „Eu sînt de părere că în spatele rebeliunii, în mod direct se află germani, dar că, o bună parte dintre germani sînt coautorii morali prin aceea că le-au dat impuls legionarilor să atace pe Antonescu. Judecînd după încercările de mijlocire, care au început imediat, mi-am dat seama cine sînt aceste cercuri. Sînt reprezentanții de aci ai Serviciului de Siguranță [Sicherheitsdienst], o parte dintre acei cetățeni germani care aparțin organizației din străinătate, și probabil unii care aparțin legației, fiind apropiați de Siguranță (S.D.) Mai trebuie adăugat că Fabricius n-a știut să-și impună conducerea. Propaganda împotriva lui s-a făcut în așa fel, încît cuvîntul său n-a mai avut nici

cea mai mică valoare și legionarii nu l-au mai ascultat deloc; mai mult, ei au refuzat chiar să stea de vorbă cu el. El a mai făcut greșeala că, după ce au avut loc discuțiile de la Salzburg, nu a comunicat imediat, fără echivoc, tuturor forurilor germane competente și conducerii legiunii că, pentru Germania, exponentul României nu este nimeni altul decît generalul Antonescu.

În afară de aceasta, el trebuia să știe ce se petrece. Ministrul de externe al Reichului și Führerul trebuiau informați la timp cu privire la tensiunea extrem de încordată care a existat între Antonescu și legiune. Și Serviciul de Siguranță [S.D.] ar fi trebuit să facă comunicări corespunzătoare. Nu știu, dacă acest lucru s-a făcut. Știu numai, că există un raport al organizației [amiralului W.] Canaris [1887-1945, șeful Abwehrului — serviciul de informații și contrainformații al O.K.W.], căruia însă, după cît se pare, nu i s-a dat atenția cuvenită”.

Reținem și următoarele din concluziile documentului: „Antonescu este decis: 1) Să meargă împreună cu Germania, orice s-ar întîmpla, din convingere politică absolută... 3) N-a fost împușcat nimeni. Antonescu nu vrea în nici un caz să se întoarcă la vechile metode. El se conduce strict după lege. 4) El a aprobat ca o parte din conducători care se află încă sub supravegherea Siguranței

[S.D.], să plece în exil în Germania. De cele necesare mă voi ocupa eu. Antonescu este hotărât să decreteze o mare amnistie".

Ceea ce atrage atenția la această telegramă nu este atât conținutul ei, care în lipsa unui document românesc asupra convorbirii nu poate să fie comparat și deci nu putem ști dacă Killinger, nu cumva, a vrut să sugereze generalului Ion Antonescu modul de comportare. Fiindcă, rezultă, conform mențiunii din capul documentului, că telegrama a fost transmisă în clar. Deci, necifrată și deci într-un mod deplin accesibil autorităților române. Nu știm, în starea actuală a cercetărilor în ce măsură Serviciul Special de Informații penetrase codurile folosite de Legația germană. Dar se cunoaște, din practica generală, că trimiterea unor telegrame diplomatice în clar este o „invitație” adresată autorităților din țara gazdă, ca și din țările pe parcursul cărora astfel de documente ajung la destinație, să ia cunoștință de conținutul lor.

Cert este că la 1 martie Killinger retransmite, cifrat, o notă, care i-a adresat-o generalului Ion Antonescu, prin care cere rechemarea în Germania a următoarelor persoane „în interesul liniștii interne în țara mea și a apărării sănatoase a intereselor noastre comune: 1. Bolschwing, 2. Geissler, 3. Conte Meram, 4. Wöner (Koenen), 5. Wentzel (Wenzel), 6. Konradi, 7. Landecker (Langencker), 8. Geiger (consul la Constanța), 9. Consulul de Ploiești, 10. Kreutle (Kräutle), 11. Wüsson (consul la Orșova)".

Cercetătorul Martin Broszat scria în studiul apărut în 1968 *Deutschland-Üngarn-Rumänien Entwicklung und Grundfakären Nationalsozialistischer — Hegemonial und Bundispolitik*: „Hitler, care s-a plasat, în cadrul conflictului, de partea lui Antonescu, incurajându-l în respingerea revoltei, era foarte miniat de politica contradic-torie a S.S. care s-a eviden-

țiat cu această ocazie, ducând chiar la o ascuțită dispută între Ribbentrop și Himmler. El a ordonat retragerea tuturor însărcinaților S.D. din România¹¹⁶ și atunci când s-a dovedit ulterior că S.S.-iștii mai făceau încă jocul cu Garda de fier — după relatările lui Schellenberg — a amenințat chiar cu faptul că într-o bună zi «va afuma» el această «ciumă neagră»".

În nota 116, autorul precizează: „Ordinul dat de Himmler în acest sens la 5.3.1941". Deși la data indicată între documentele accesibile nu am găsit un astfel de „ordin", este cert că la începutul lunii martie Killinger a fost rechemat în Germania, unde, la Salzburg, între 5 și 10 ale lunii respective, a căutat să respingă acuzațiile S.D. împotriva lui și să stabilească răspunderea S.D. pentru rebeliunea legionară din ianuarie. Într-o notă redactată a doua zi după sosirea la Salzburg pentru Ribbentrop, Killinger afirma: „Prezumția mea că S.D.-ul sau S.S.-ul erau strâns legate cu conducerea legionarilor este confirmată atât de faptul că Reichsführerul S.S. i-a scris o scrisoare¹ lui Horia Sima, cât și de faptul că Horia Sima la rîndul lui i-a trimis un lung raport Reichsführerului, datat 6 februarie 1941², pe care ministrul-director Schröder mi l-a

¹ Din această scrisoare reproducem câteva paragrafe: „Am primit astăzi pentru o întrevvedere pe colaboratorul dv. dr. [Vasile] Biris [secretarul general al Ministerului de interne], care cu ocazia șederii sale la Berlin s-a prezentat la Gruppenführerul Heydrich, șeful poliției de siguranță, pentru a discuta împreună problema poliției-nești, în special pregătirea și completarea cadrelor". În legătură cu asasinarea prin împușcare a unei serii de demnitari la sfîrșitul lunii noiembrie 1940 de către legionari, Himmler trimitea următoarea opinie: „O asemenea măsură este justă, pentru că ea nu poate fi adusă la îndeplinire nicio-dată de justiția ordinară care este legată de paragrafe și care va depinde întotdeauna de un formalism al paragrafelor". De asemenea, în legătură cu invitația ce-i fusese transmisă, numai cu câteva zile în urmă, lui Horia Sima de a veni în Germania, îl propune să-și rezerve o zi sau două pentru a cunoaște organizarea S.S.: „Pentru mine, în calitate de Reichsführer S.S. și șef al poliției germane, se înțelege de la sine că voi da în orice privință concursul meu, atât cu

citit ieri".

În arhive s-a mai păstrat și răspunsul datat 7 martie la întrebările lui Heydrich în care Killinger afirma categoric: Antonescu are ferm puterea în mină; legiunea nu mai poate îndrăzni o nouă rebeliune armată. De la Salzburg, Killinger a plecat la Berlin pentru a-și pleda în continuare cazul. În absența sa din București, în 12 martie, Neubacher a telegrafiat la Berlin că guvernul român a aflat: „Conducătorii legiunii au fost primiți oficial și salutați cordial la Berlin. Generalul Antonescu consideră aceasta că este în contradicție cu asigurările ce i le-am dat".

Un cercetător francez Jean Paul Longchamp (*La Garde de Fer ou l'histoire d'une bande d'assassins*, Paris, 1975) avea să scrie: „Horia Sima, comandanții Iasinski, Gîrneată, Papanace, Pătrașcu și mulți alții «în afara legii» în țara lor, sînt transportați prin fraudă în Germania, cu trenuri speciale de către armata hitleristă... Strînsa lor colaborare cu germanii, activitatea lor de spioni, serviciile făcute Gestapo-ului, NSDAP-ului [partidul nazist] și S.S.-ului în România le acordă un tratament de fa-voare".

De altfel, un raport din 12 iulie 1941 al atașatului militar român la Berlin, comunicat de Secția II a Marelui Stat Major Președinției Consiliului de Miniștri, indica următoarele: „2. În Germania se află, de asemenea, români clan-

sfați și cu și fapte, statului român și mișcării legionare, la reorganizarea poliției, precum și la organizarea mișcării".
² În această scrisoare, care poartă mențiunea că a fost trimisă din București și că aparțința ca ar fi un răspuns la scrisoarea lui Himmler, se afirmă că după „întîmplările de la Jilava din noaptea de 26-27 noiembrie" de aici încolo „întîia lui [Antonescu] a fost ca treptat, treptat să elimine mișcarea legionară din guvern". După rebeliune „sub protecția ei [armatei germane din România] s-au retras și au scăpat de la moarte o mulțime de legionari". Mai reținem doar două aprecieri din această lungă scrisoare: „Aproape toți ofițerii superiori sînt anglofilii și sînt contra Germaniei" și „legionarii merg fără rezervă și fără nici un fel de condiții alături de Germania".

destini, aduși cu sprijinul și toleranța unor organizațiuni național-socialiste germane, unii dinaintea venirii la putere a regimului legionar, ocupind diferite funcțiuni în întreprinderi, alții veniți după rebeliunea legionară, conținând ca refugiați politici. Aceștia din urmă sînt internați sau supravegheați de autoritățile germane. Cealaltă au rămas liberi și sînt necontrolați, constituind elemente de legătură a legionarilor din lagăre cu exteriorul și întreținînd atmosfera legionară. 3. Chiar în instituțiile noastre oficiale din străinătate se mai găsesc elemente legionare care, deși nu există indicii pozitive, este posibil să întrețină relațiuni cu foștii conducători legionari refugiați în Germania".

„Reculul armei”

Abia la sfîrșitul lunii martie, după cum rezultă dintr-un memorandum al Ministerului de externe al Reichului, „au fost soluționate”, ceea ce documentul califică drept „unele diferențe [neînțelegeri] de natură personală între Reichsführerul S.S. [Himmler] și Gruppenführer Heydrich pe de o parte, și ministrul von Killinger, pe de altă parte”. Ca urmare, la 2 aprilie, Ministerului de externe i se transmite de la Cartierul general S.S. că „indiferent de hotărîrea ce o veți lua în privința lui Killinger, el [Himmler] a ordonat în orice caz imediată rechemare a tuturor reprezentanților S.S. și de poliție din România”.

Dar abia la 6 aprilie, după cum rezultă dintr-o scrisoare cu semnătura lui Heydrich, este confirmată retragerea din România a membrilor oficiali ai birourilor Gestapo și S.D.

Așadar, von Bolschwing a rămas șomer. Din volumul lui Allan A. Ryan jr. reiese că după ce a sosit la Berlin a fost „găzduit” pentru cîteva luni într-o celulă de la Cartierul general al Gestapoului. Ulterior, afirmă aceeași sursă, el a pretins că aceasta

s-a datorat opoziției față de Hitler. În lucrarea citată nu reiese cu ce s-a ocupat Bolschwing pînă la sfîrșitul războiului, deși rezultă clar că absolut toate datele sale personale sînt binecunoscute autorităților americane. Să ne limităm, deci, deocamdată, la constatările publicate de Ryan: „Bolschwing a afirmat ulterior că el a lucrat pentru «Organizația Gehlen» de la sfîrșitul războiului pînă în 1949” (p. 234). Să reamintim că generalul Reinhardt Gehlen (1902-1979), șeful secției armatei străine Est, spionaj militar (1942-1945) s-a predat cu întregul fișier de agenți autorităților americane după capitularea Germaniei. În perioada în care Bolschwing a aparținut „Organizației Gehlen”, aceasta era în întregime finanțată de serviciile speciale americane, pentru care și acționa.

După cum scrie Ryan: „Valoarea foștilor naștiți nu consta în fapt că noi aveam nevoie de [autori de] genociduri; noi doream agenți anti-comuniști experimentați și aveam nevoie [de ei] în special în Europa, în Germania ocupată și în blocul de state sovietic”. (p. 328).

Să depănăm însă mai departe firul carierei fostului șef al S.D.-ului la București. „În 1949, Bolschwing a părăsit [Organizația] Gehlen și a trecut să lucreze pentru operațiunile de spionaj ale guvernului S.U.A. pînă în 1954, cînd a venit în Statele Unite. S-a raportat că el a fost [însărcinat] cu recrutarea la fața locului a persoanelor [care urmau] să îndeplinească, de fapt, operații de stringere de informații în zonele controlate de sovietici” (p. 235). Conform autobiografiei date oficialităților americane, Bolschwing se prezenta ca anti-naștist din 1932. El a admis că la București a ajutat Garda de fier, „dar a explicat că a făcut aceasta numai pentru a contracara pe aliatul lui Hitler, generalul Antonescu, și că sprijinind Garda de fier a fost în stare să o izoleze de influența directă nazistă” (*Ibidem*).

La 2 februarie 1954, el a debarcat la New York de la bordul luxosului transatlantic *Andreea Doria* împreună cu soția și fiul lui în vîrstă de 14 ani, cu o viză de rutină de imigrant în cadrul cotei germane. Șefii lui din organisme de spionaj au comunicat „că Bolschwing a lucrat pentru ei și că el are [permisiunea] «de completă liberă trecere»” (p. 237). De asemenea, „foștii lui șefi i-au dat o scrisoare către comisarul serviciului de imigrare că a fost angajat al guvernului Statelor Unite și că nu reprezintă o amenințare de securitate” (p. 238). În 1958, a obținut cetățenia americană.

În cursul anchetării „Cazului Trifa” în 1977, conform relatării lui Ryan, a apărut și numele „binefacătorului său S.S.-ist”. (p. 218). S-a cerut guvernului de la Bonn să prezinte informații despre foștii ofițeri S.S., printre care von Bolschwing. În răspuns, se menționa că el a fost șeful S.D. în București și a imigrat în 1954 în Statele Unite¹. Trăsînd cariera lui von Bolschwing în Statele Unite, autorul citat indică: din 1955 pînă în 1963 a lucrat la Warner-Lambert Pharmaceutical Company. Apoi pînă în 1970, a fost om de afaceri și consultant în chestiuni comerciale, exceptînd doi ani cînd a lucrat cu subsidiarul german al Cabot Corporation din Boston. A fost, ulterior, vice-președinte la firma Business Affairs care aparținea de Transcontinental Computer Investment Corporation în Sacramento (California). Ryan descrie pe larg obstrucțiile de care s-a ciocnit Oficiul de Investigații Speciale (O.S.I.) din Ministerul de justiție al Statelor Unite în încercările de a clarifica antece-

¹ Este de menționat că numele lui von Bolschwing figura nu numai în documentele de arhivă capturate de armata americană și existente în Statele Unite, dar și în volumele de documente asupra politicii externe germane, publicate cu concursul Statelor Unite la începutul anilor '60. Volumul XII din *Documents on German Foreign Policy*, unde numele lui von Bolschwing figurează de mai multe ori, a apărut în 1962.

dentele situației omului de afaceri din California. În cele din urmă, s-a ajuns la un aranjament că în cazul în care Bolșwing renunță la cetățenia americană, O.S.I. să nu întreprindă procesul de deportare dacă un doctor certifică proastă stare a sănătății, încât nu poate asista pe avocatul său în pregătirea procesului. Cînd în 1981, procedura judiciară în vederea procesului de ridicare a cetățeniei se apropia de încheiere, Bolșwing a consimțit, spre sfîrșitul anului, să renunțe la cetățenia americană. „După scurt timp a decedat” (p. 54).

Cînd în 1988, la New York, a apărut o carte intitulată **BLOWBACK: America's Recruitment Nazis and Its Effects on the Gold War**, într-o recenzie apărută în cotidianul *International Herald Tribune* (29 iunie 1988) se făcea afirmația: „Cel puțin de la capturarea și procesul lui Adolf Eichman, se știe că după al doilea război mondial a existat o cale subterană care a permis criminalilor de război germani să scape”. Și în același loc se dădea și explicația termenului de **BLOWBACK**: „În lumea spionajului «blowback» [reculul armiei] este cuvîntul pentru operațiuni ascunse care încep cu succes și apoi explodează în fața țării originare”.

Preluarea unor acte oficiale

Aflat la București pentru chestiuni economice, dar și pentru a relua legăturile cu „vechi cunosțințe”, fostul ambasador german la Vatican, Ulrich von Hassell¹ și-a notat în jurnalul său în seara de 27 martie 1941: „Ambasadorul Killinger lipsește de trei săptămîni și în această perioadă Neubacher este, tot atît de curios, un fel de chargé d'affaires [însărcinat cu afaceri].

¹ 1881-8 septembrie 1944, cînd a fost condamnat la moarte și executat ca participant la complotul din 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler. A fost în diplomație din 1911 pînă în 1937.

Neubacher însuși critică absența îndelungată a lui Killinger, provocată de luptele sale pentru supremație, cu alte organe ale partidului [nazist] din București, în primul rînd cu S.D. O situație tipică pentru al treilea Reich: „Toți *contra tuturora*”. După două zile, jurnalul consemnează: „Astăzi dimineață l-am vizitat pe șeful misiunii militare, generalul Hansen. Și el se plînge de îndelungata absență de trei săptămîni a lui Killinger, abia numit, din care românii ar putea trage concluzia privind o duplicitate a politicii germane. Personal sînt convins de această duplicitate a politicii germane”.

Și tot din jurnalul lui von Hassell, apărut postum în 1964, să mai redăm concluzia după convorbirea cu Neubacher: „Haosul european este în creștere, diavolul și-a băgat coada. Neubacher spune: «Adolf Dschingis Khan [clar Gîngis Han] a fost un politician genial. El o declară admirativ». Aceasta era atmosfera în sferile germane din București la vremea respectivă. Ceea ce s-a putut afla însă cu mult mai tirziu era faptul că von Bolșwing, venit la București pentru „preluarea unor acte oficiale” (vezi documentele citate în *Magazin istoric*, nr. 2/1991), se mai afla în capitala României cînd la 31 ianuarie 1941, în „numele șefului poliției de siguranță și a S.D.-ului (VI/A 46 kc/STR) se cere” Ministerului de externe „ca lui Kurt Auner să i se acorde sprijin în obținerea unei adeverințe de curier pentru a călători la 1.2.1941 la București”. **MOTIVUL CĂLĂTORIEI:** „preluarea unor documente importante”. În arhive se mai află o cerere pentru o nouă misiune a lui Kurt Auner pentru 13 februarie 1941. Și de data aceasta: **MOTIVUL CĂLĂTORIEI:** „preluarea unor documente oficiale”. Cîne are răbdare să cerceteze arhivele germane capturate, va întîlni însă acest nume, legat de activitatea S.D.-ului în România, pînă după încheierea războiului... ■

OASPETE AMERICAN LA MAGAZIN ISTORIC

În după-amiaza de joi 10 ianuarie 1991, ne-a onorat prin vizita sa la redacție dr. Nicholas Wahl, profesor de studii europene la New York University (în trecut la Princeton și Wisconsin) aflat, pentru cîteva zile, în țara noastră, la invitația Ambasadei americane din București. Licențiat în istorie (1949), avînd doctoratul susținut la Harvard University (1956), oaspetele nostru a activat, de-a lungul anilor, și la Institutul de studii politice din Paris, la Universitatea Paris-Nanterre și la École des Hautes Etudes en Sciences Sociales din capitala Franței, fiindu-i conferit titlul de cavaler al Ordinului Legiunii de onoare franceze (al cărui însemn profesorul Wahl îl purta cu discreție pe reverul hainei).

Dr. Nicholas Wahl ne-a prezentat o expunere — de față fiind, în afara membrilor redacției, doamna Agota M. Kuperman, atașat cultural al Ambasadei americane, și invitații colaboratori ai *Magazinului istoric*: prof. dr. Dinu C. Giurescu, membru corespondent al Academiei române dr. Dan Cernovodeanu, dr. Eugen Preda, dr. R. St. Vergatti, general-maior (r) Constantin Antip — privind *Statele Unite ale Americii și Europa de est: învățămintele celor doi ani de schimbări*.

Excelent specialist în relațiile internaționale, analist al istoriei europene și în special a Franței (este autorul mai multor volume), oaspetele nostru a expus punctul său de vedere asupra procesului de democratizare din țara noastră după Revoluția din decembrie 1989, așa cum este el perceput în opinia publică universitară din S.U.A. Prof. Wahl a apreciat optimist perspectivele democrației autentice în România, ilustrînd punctul său de vedere cu exemple din istoria altor țări europene (Italia, Germania).

Iunie 1941-august 1944

MINISTRUL ELVEȚIEI

LA BUCUREȘTI TRANSMITE... (XII)

Luna mai 1943 l-a găsit pe Mihai Antonescu reîntors la proiectele sale de intrare în tratative cu Aliații prin intermediul Italiei. Ministrul Italian la București, Bova Scoppa s-a deplasat la Roma, unde a obținut sprijinul regelui, Mussolini arătându-se la rîndul său de acord în mai multe puncte, dar cerînd o aminare de două luni înainte de a lua o inițiativă diplomatică. Vizita lui Mihai Antonescu în Italia, la sfîșitul lunii iunie-începutul lunii iulie, nu a reușit să-i schimbe atitudinea, Ducele cerînd o nouă aminare de două luni. Căderea regimului fascist în Italia și îndepărtarea lui Mussolini, la 25 iulie 1943, au înmormîntat definitiv aceste proiecte. Raffaele Guariglia — noul ministru italian de externe în guvernul Pietro Badoglio — a răspuns evaziv sugestiilor românești, armistițiul ce va fi încheiat cu Aliații la 3 septembrie (Magazin istoric, nr. 2/1980) fiind principala preocupare a noului guvern italian (Alexandru Cretzianu, *The lost opportunity*, p. 91).

În paralel, la începutul verii, s-au făcut încercări pentru normalizarea relațiilor cu Ungaria, Miklos Banffy, reprezentantul guvernului ungar, avînd convorbiri la București cu G.G. Mironescu, la 18 și 23 iunie și, în secret, cu Iuliu Maniu. Problema ocupației horthyste asupra Ardealului de Nord s-a arătat a fi însă insurmontabilă, tratativele eșuînd în urma refuzului trimisului ungar de a așterne în scris că Ungaria recunoaște în întregime frontiera de la Trianon (C.A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929-1945*, Part II, p. 179) și a refuzului lui I. Maniu de a accepta propunerea ungară de menținere a statu-quo-ului pînă la sfîșitul războiului, cînd Aliații ar fi urmat să se pronunțe asupra Ardealului de Nord (A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, p. 305; vezi și *Politica externă a României*. Dicționar cronologic, pp. 242-243).

După căderea lui Mussolini, Mihai Antonescu s-a îndreptat spre Turcia, informînd pe această cale că dorește să cunoască intențiile britanice față de România; în cazul în care România ar accepta capitularea necondiționată, voia să știe „cui, unde și cum trebuie s-o facem?” Această, ca și afirmația sa, potrivit căreia „dacă o forță britanică se va arăta în preajma României, ea nu va fi combătută, ci va fi înîmpinată cu o colaborare

imediată”, a fost adusă de către britanici la cunoștința Moscovei, dar Molotov a cerut să nu se dea nici un răspuns, considerînd că sondajul lui M. Antonescu nu reprezenta o încercare de pace serioasă (Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, pp. 226-227).

Evoluția generală a războiului va face ca însuși mareșalul I. Antonescu să intervină în acțiunea guvernului și a opoziției de intrare în tratative cu Aliații. În acest scop, doi emisari români — Frederic Nanu și Alexandru Cretzianu — au fost trimiși la Stockholm și, respectiv, Ankara, mareșalul comunicînd celui din urmă, înainte de plecarea sa la post: „Nu am crezut niciodată că Anglia poate fi înfrîntă” (Al. Cretzianu, *Op. cit.*, p. 94). În același timp, Mihai Antonescu cerea ambasadorului Turciei la București Suphy Tanri-oer să comunice guvernului turc că Al. Cretzianu trebuia considerat ca „un reprezentant al națiunii române și nu al guvernului Antonescu” (A. Simion, *Op. cit.*, p. 325), afirmație ce reflecta realitatea, din moment ce noul ministru la Ankara menținea legătura atît cu guvernul, cit și cu opoziția.

Căutînd să intereseze Aliații occidentali în negocierile separate, Mihai Antonescu a încercat, fără să reușească, să afle părerea britanică despre eventualitatea în care regele, împreună cu unii membri ai guvernului, ar părăsi România și ar denunța pe germani, în țară rămînînd mareșalul, „pentru a ține ordinea pînă la sosirea trupelor aliate”. În același timp, atașatul militar român la Ankara, colonelul Traian Theodorescu, îl informa pe omologul său britanic, generalul A.C. Arnold, despre faptul că mareșalul Antonescu l-a instruit să transmită că, înainte de toate, românii nu vor ca Rusia să le ocupe țara, dar sînt gata să „coopereze cu orice forță anglo-americană ar intra în Balcani înaintea rușilor, punîndu-le la dispoziție 22 de divizii, piloți, aur și grîne” (Elisabeth Barker, *Op. cit.*, p. 227), același lucru fiind transmis din Elveția, guvernului american, prin Allen Dulles (A. Simion, *Op. cit.*, p. 337).

Mihai Antonescu se găsea într-o mare dilemă: el era de părere că România nu trebuia să trateze în mod izolat cu Aliații, în timp ce mareșalul Antonescu îi impusese, ca o condiție pentru orice negocieri cu anglo-saxonii în vederea modificării orientării

politice a României, o debarcare anglo-americană în Balcani. Or, în acest caz, pe ruta armatelor aliate ce s-ar fi îndreptat spre România, se găseau Bulgaria și formațiunea sîrbă de la Belgrad, condusă de generalul Nedici. Pornind de la aceste realități, Mihai Antonescu l-a însărcinat pe ministrul român la Sofia să se intereseze ce atitudine ar adopta guvernul bulgar în cazul unei debarcări de trupe engleze și americane în Balcani. Premierul B. Filov s-a arătat rezervat, iar la cîteva zile după moartea regelui Boris (28 august 1943), Filov (devenit membru al

regentiei) s-a deplasat la OKW. O săptămîină mai tîrziu, mareșalul Antonescu, venit la rîndul său la OKW (întrevederea cu Hitler a avut loc la „Wolfsschanze”), a constatat că premierul bulgar informase Reichul despre sondajul făcut de București (Gh. Barbul, *Memorial Antonescu*. La 3-ème homme de l'Axe, vol. II, manuscrit nepublicat, pp. 140-141).

Să urmărim însă în continuare rapoartele ministrului elvețian la București din perioada mai-octombrie 1943.

Andrei ȘIPERCO

1943

3 mai

... Domnul Maniu a trimis un memoriu „Conducătorului” protestînd împotriva termenilor comunicatului publicat după înfrîngerea Hitler-Antonescu [din 12-13 aprilie], citît și împotriva oricărei trimiteri de noi trupe române pe frontul rusec.

...Un diplomat străin, exercitîndu-și funcțiile la Budapesta, estimează că în ipoteza unei victorii a Națiunilor Unite, situația românilor va fi mai bună decît cea a ungurilor. Aceștia din urmă, spune el, nu au în mînă decît un singur atu: activitatea desfășurată în America de Tibor Eckhardt și de arhiducele Othon, pe care legitimității maghiari li numesc rege. Dar, dacă Ungaria oficială a participat mai puțin activ ca România oficială în războiul împotriva U.R.S.S., nu se ignoră nici la Londra și nici la Washington că sentimentul profund al maselor române a fost întotdeauna mai favorabil puterilor occidentale decît cel al poporului ungur. Pe de altă parte, Ungaria are împotriva ei rapiturile teritoriale în dauna sîrbilor, slovacilor și românilor, în timp ce România a refuzat întotdeauna să ia vreo parte din rămășițele Cehoslovaciei și ale Iugoslaviei... (*Raport politic nr. 30*)

6 mai

Memoriul adresat mareșalului Antonescu și despre care vă informa raportul meu nr. 30, nu a fost semnat doar

¹ Acest diplomat ungur, fost reprezentant al țării sale la Societatea Națiunilor, în timpul războiului, s-a aliat în exil voluntar în S.U.A.

de domnul Maniu, ci și de către domnul Dinu Brătianu. El poartă data de 20 aprilie. Doctorul Lupu, prieten comun al semnatarilor și destinatarului, este cel care l-a înmînat pe data de 22.

El are ca obiect, după cum v-am spus deja, să protesteze împotriva politicii externe a „Conducătorului” și în particular împotriva comunicatului relativ la ultima lui înfrîngere cu Führerul. El neagă dreptul lui Antonescu de a expune națiunea română unor grave pericole solidarizîndu-se „cu cei care au mutilat România mare și care merg inevitabil la catastrofă, avînd împotriva lor pe cele mai mari și mai puternice națiuni ale lumii”.

Se mai poate citi: România nu are nici o rațiune de a lupta sau de a dori înfrîngerea Angliei și a Statelor Unite, națiuni care, alături de Franța și de ceilalți aliați, au pierdut, în cursul ultimului război, milioane din fiii lor pentru a realiza prin victoria comună visul nostru secular: Unirea tuturor românilor în frontierele lor etnice. Nici interesul, nici onoarea națională nu ne permit să avem astăzi sentimente sau o atitudine ostilă marilor democrații anglo-americane care sînt aliații noștri naturali și ai tuturor micilor țări din lume... Ținem mai ales să protestăm împotriva caracterului antianгло-saxon pe care acest comunicat l-a dat războiului nostru și noi vă rugăm să împiedicați pe viitor astfel de manifestări de natură să aducă un grav prejudiciu intereselor României.

Mareșalul a refuzat să pri-

mească acest document din miinile doctorului Lupu. El i-a spus că atitudinea domnului Maniu i-a provocat cele mai grave dificultăți în relațiile sale cu Führerul și a adăugat că dacă comunicatul în cauză a fost redactat de către germani fără ca el însuși, Antonescu, să fie consultat, vina aparține domnului Maniu și prietenilor săi. Cum autorii memoriului l-au semnat în calitate de președinți ai partidelor lor respective, el a amintit că toate organizațiile politice erau dizolvate și că, în consecință, nimeni nu se putea lăuda că prezidează vreuna.

Amenințările publice adresate recent de către domnul von Killinger tuturor românilor — și sînt o mulțime — care resping conformismul oficial, vizează în particular pe domnii Maniu și Dinu Brătianu...

Conducătorii partidului liberal s-au reunit pe data de 3 a acestei luni. Ei au pronunțat excluderea din partid a domnului George Tătărescu: este răspunsul lor la propunerea lui tinzînd la crearea unui grup de „uniune sacră” (vedeți rapoartele mele nr. 23 și 29)... (*Raport politic nr. 31*)

14 mai

Din sursă autorizată, am cules cîteva precizări asupra nemulțumirilor pronunțate de către germani împotriva lui Mihai Antonescu cu ocazia vizitei făcute de „Conducător” Führerului în zilele de 12 și 13 aprilie.

Ele pot fi grupate în trei rubrici: acțiuni tinzînd la încheierea unei păci separate între România și puterile anglo-saxone, slăbiciune față

de opoziție și evrei, întârzieri în livrările promise Reichului de către regatul danubian.

Asupra primului cap de acuzare, mareașalul ar fi făcut cunoscut că sondajele întreprinse în diverse capitale neure de către agenți ai ministrului său de afaceri externe erau de natură pur informativă, neaducând nici o atingere clauzelor pactului tripartit... În privința celui de-al doilea cap de acuzare, el ar fi opus interlocutorilor săi imposibilitatea, pentru un regim care nu se poate folosi, ca cele din Germania și Italia, de sprijinul unui partid totalitar împotriva oamenilor și curentelor sprijinite de o parte însemnată a opiniei publice. Asupra celui de-al treilea, el nu a avut prea multă greutate în a-și disculpa locotenentul...

Un important personaj politic, prieten al domnului Maniu, a avut recent o foarte lungă convorbire cu „Conducătorul”. El a ieșit cu impresia că Antonescu, fără a nega că soarta războiului pare să suridă de acum înainte anglo-saxonilor, rămâne convins că România trebuie să-și continue „cruciada împotriva bolșevismului”. Consilierii săi germani par să fi reușit să-l convingă că democrațiile occidentale, mai ales dacă ele ajung să triumfe asupra Reichului, vor trebui, mai devreme sau mai târziu, să se despartă de U.R.S.S. și vor fi foarte fericite să-și asigure, pentru această situație, concursul Germaniei și al aliaților ei. Dacă această concepție se va arăta falsă, va fi întotdeauna timp pentru ca regatul dunărean să-și îndrepte destinele unor oameni noi. Pentru moment, nu se va pune problema modificării liniei urmate până acum. Cam acesta pare să fie astăzi limbajul „Conducătorului”.

Sentimentul meu personal — și nu sint singurul care îl are — este că cei doi Antonești s-ar putea să-și fi împărțit rolurile: unul continuând să încarneze fidelitatea față de Axă, celălalt încercând să-și obțină simpatii în cealaltă tabără. (*Raport politic*

nr. 32)

5 iulie

Scurta vizită efectuată de baronul transilvănean Banffi, care în 1922 era ministru de externe maghiar, iar mai târziu membru în Parlamentul român, fiindcă posesiunile sale ereditare se aflau după războiul mondial în România, iar acum este iarăși ungur, reprezintă o nouă încercare ungară de înțelegere cu românii în problema Transilvaniei.

Așa cum știți, în ultima vreme Ungaria nu a lăsat să treacă nici o ocazie fără să încerce măcar să atenueze duritatea hotărârii de la Viena. Situația este într-adevăr destul de tensionată: în afara căii ferate arădene, astăzi nu există nici o altă linie ferată între cele două țări; raporturile financiare sînt suspendate, nu există încă nici o posibilitate ca membrii minorităților să opteze pentru patria lor de origine etc. Este evident că aceste fapte nu sînt încurajatoare. Dar pînă acum părții maghiare nu i-a reușit nici măcar să-i fie făcute cunoscute din partea românească punctele asupra cărora s-ar putea purta tratative. Asupra ofertei unei eventuale cercetări teritoriale Ungaria nu s-a lăsat pînă acum sedusă.

Se spune că baronul Banffi ar fi venit cu o propunere de modificare teritorială modestă: ar fi vorba de încercarea de îngustare a teritoriului ungur, în favoarea României, orientat sub forma unui deflag spre nord, unde se află așezări românești compacte. Trimisul ungur ar fi prezentat guvernului român aceste propuneri prin intermediul unei înalte fețe bisericești ortodoxe, dar ar fi fost respins sub motivul că sînt prea modeste pentru a fi măcar luate în considerare. Doriința Ungariei de a ajunge la o înțelegere cu România pare să-și aibă originea în faptul că Budapesta, pe motivul onoarei naționale, preferă o înțelegere voluntară cu România uneia mai târziu, obținută din altă parte, în primul rînd din partea Rusiei. O anumită pre-

siune indirectă din partea Aliatilor prin medierea Turciei, s-ar putea să aibă un anume rol... (*Raport politic* nr. 39)

4 septembrie

Pe data de 12 august, domnii I. Maniu și Dinu Brătianu au adresat „Conducătorului” un nou memoriu, în care, după ce au reamintit toate demersurile lor precedente, ramase infructuoase, nu se mai mulțumesc să ceară retragerea trupelor române angajate pe frontul oriental, ci cer ca România să renunțe să mai continue războiul.

Pentru prima dată, cei doi semnatori ai acestui memoriu, au considerat necesar să-l comunice și regelui printr-o scrisoare din aceeași zi. Ei arată că, dacă nu au informat oficial pe Majestatea Sa de intervențiile lor anterioare pe lîngă mareașal, este pentru că acesta din urmă era și rămîne în beneficiul unei delegări generale a puterilor, care concentrează numai asupra lui toate responsabilitățile. În plus, domnii Maniu și Dinu Brătianu recunosc că în timp de război Coroana nu trebuie să fie amestecată în discuții de ordin politic. Cu toate acestea, datorită excepționalei gravități a prezentei lor cereri, al cărei obiect se confundă cu destinele țării, ei au considerat că a sosit momentul să aducă la cunoștința suveranului punctul lor de vedere „care exprimă sentimentul opiniei publice”.

Aproximativ în același timp în care cele două documente sus-menționate erau înmîinate destinatarilor lor, domnul Mihalache, delegat în acest scop de către președinții celor două partide istorice, avea cu primul ministru două lungi întrevederi asupra aceluiași subiect. Recunoscînd că se impunea o orientare nouă și afirmînd că lucra să o pregătească, domnul Mihai Antonescu a răspuns însă, în esență, că nu putea — sau, cel puțin, nu încă — să se expună riscului unei reacții violente din partea Reichului.

Timp de cîteva zile, s-a crezut la București că prabu-

șirea lui Mussolini va antrena imediat ieșirea Italiei și, după mai mult sau mai puțin timp, pe cea a unguirilor și bulgarilor. Pornind de la acest punct de vedere, opoziția a considerat necesară recurgerea, dacă trebuia, la „măsuri extreme” pentru a aduce în România o schimbare de regim. Ea preconiza, în particular, formarea de către rege a unui guvern de tranziție, a cărui sarcină ar fi constat în „scoaterea din război” a regatului dunărean. În legătură cu aceasta a fost pronunțat numele mareșalului Prezan, decedat după aceea (pe 27 august).

Astăzi, punctul de vedere al opoziției pare să se fi apropiat sensibil de cel al președintelui interimar al Consiliului de Miniștri [M. Antonescu]. După un nou examen al situației, domnii Maniu, Dinu Brătianu și principalii lor locotenenți par să se fi raliat următoarelor concluzii:

Aftă timp cît în regiunea balcanică Germania rămîne puternică din punct de vedere militar, incumbă guvernului „Conducătorului” să facă tot ce îi va părea omeneste posibil pentru a degaja România din angrenajul politico-militar în care Reichul se forțează să o mențină. O schimbare de regim nu va putea să se înfăptuiască decît în momentul în care armatele anglo-americane se vor apropia de marginile regatului. (Dar dacă rușii ajung înaintea aliaților?)

Declarațiile recente ale domnului Mihai Antonescu făcute domnilor Mihalache și George Brătianu relevă că guvernul și mareșalul înșiși au înțeles în sfîrșit necesitățile orei prezente. Un singur lucru rămîne în suspans, alegerea momentului oportun.

Apelul la rege, de care este vorba în începutul acestui raport, constituie el înșiși un fapt important și nou. Pe de altă parte, în ultimul timp, președintele Consiliului l-a văzut de cel puțin două ori pe suveran: pe 19 august la Sinaia și pe 24 la București. Toate acestea permit să se

facă prezumția că guvernul și opoziția sînt de acord pentru a rezerva Coroanei rolul de arbitru suprem. Singura întrebare care se pune este cea de a ști cînd circumstanțele îi vor permite să joace acest rol, adică, după toate aparențele, acela de a chema la putere sau un guvern de tranziție sau o echipă de democrați... (*Raport politic nr. 46*)

29 septembrie

Pe data de 25 septembrie, Legația Germaniei a transmis ministrului român al afacerilor externe o notă, anunțînd că domnul von Ribbentrop își propunea să pronunțe pe data de 27 o alocuțiune radiofonică asupra celei de-a treia aniversări a Pactului tripartit. Ar fi de dorit, explica Berlinul, ca acest exemplu să fie urmat în toate capitalele statelor semnatare. Führerul dorea în special ca domnul Mihai Antonescu să ia cuvîntul la București. El împingea complezența chiar pînă a-i indica cele trei teme pe care le-ar avea de tratat: 1) trădarea lui Badoglio este definitiv lichidată; 2) în trecut, Pactul tripartit a prezentat pentru toți partenerii săi o valoare incontestabilă; 3) toți sînt uniți în „decizia nezdruncinată” de a rămîne fideli „pînă la victoria finală”.

Veți găsi în acest plic traducerea în germană, apărută în *Bukarester Tageblatt* al discursului rostit de către președintele interimar [M. Antonescu]. Fără îndoială, vă veți alătura aprecierii făcute asupra operei sale de către înșiși oratorul. „Între ce am zis — mă făcea el să observ — și ce mi se cerea să zic, recunoașteți că există o deosebire sensibilă”. Această reflexie zugrăvește omul, dar și țara pe care o conduce: nici unul nici altul nu știu să spună nu, dar amîndoi se înțeleg foarte bine să fugă prin tangență atunci cînd se încearcă „încercuirea” lor. Nu știu cum vor aprecia Londra și Moscova cuvintele primului ministru, dar mă îndoiesc foarte tare că ele vor fi pretuite la Berlin. Vă atrag în special atenția asupra pasajului care reamintește instrucțiunile

adresate domnului Gafencu, ministrul de atunci al României în U.R.S.S., după semnarea Pactului. În general, discursul ministrului seamănă mai puțin cu un elogiu, cît cu o pledoarie explicînd de ce România din 1940 a fost forțată să se ralieze și invocînd pentru ea circumstanțe atenuante.

În aceeași zi de 25 septembrie, la orele 22 seara, von Killinger cerea să fie primit de urgență de către „Conducător”... Führerul însărcinase pe trimisul său să comunice dictatorului român textul unei scrisori autografe al cărei original trebuia să-i fie remis mai tîrziu. Mareșalul fiind de acord verbal cu cererea domnului von Killinger, domnul Mihai Antonescu a fost însărcinat să redacteze răspunsul. Prin îngrijirea acestuia, „Conducătorul” a scris Führerului că lua act de decizia sa și că îl va informa pe ministrul Germaniei. I-a cerut prin scrisoare să transmită Duceului un mesaj, al cărui cuprins poate fi rezumat astfel: Führerul îmi anunță constituirea guvernului dumneavoastră și îmi cere să îl recunosc. Am onoarea să vă fac cunoscut că noul guvern este recunoscut. Urmăază apoi o frază (peste care interlocutorul meu a trecut cu ușurință) unde se afirmă că România, ca și Italia, rămîne hotărîtă să lupte pentru existența sa și pentru civilizație. Misiva este adresată „Excelenței Sale, domnului Benito Mussolini, președinte al Consiliului de Miniștri fascist”.

Domnului Mihai Antonescu i-a plăcut să mă facă să observ că nu a vorbit nici de regim „republican-fascist” nici de „singurul guvern legal”. Decizia luată de către cabinetul de la București de a recunoaște pe Duce și noua sa echipă afectează direct statutul actualului ministru al Italiei [Bova Scoppa] și a colaboratorilor săi, care s-au declarat cu toții pentru rege.

Primul ministru român pare să considere că sosirea probabilă și fără îndoială lute a unui trimis al lui Mussolini nu înseamnă neapărat o ruptură

cu legația regală...

Soarta italienilor antifasciști care se găsesc în România pare că furnizează un amplu material pentru noi fricțiuni germano-române. Germania ar fi cerut deja României să-i predea soldații italieni dezarmați de pe teritoriul ei și s-ar fi izbit de un refuz.

Campania germană împotriva primului ministru reîncheie. În cercurile germane ale Capitalei circula zvonul că, la Roma, s-ar fi descoperit documente ce demonstrează că în timpul ultimului său sejur pe malurile Tibrului (iunie 1943), el ar fi acționat împotriva intereselor Reichului. (*Raport politic nr. 49*)

6 octombrie

...Evenimentele militare iau o turnură din ce în ce mai netă. În jurul regatului dunărean amenințarea s-a reconcentrat. De la Londra și de la Washington, ca și de la Moscova, avertismentele nu încetează să curgă. Totuși, în România nimic nu s-a schimbat... Conducătorii ei schițează uneori un gest căruia îi atribuie o semnificație profundă (așa cum a fost de exemplu recentul discurs al domnului Mihai Antonescu la aniversarea pactului tripartit), dar nu îndrăznesc să ia nici o inițiativă pe planul acțiunii. Or, pe măsură ce trece timpul, șansele României diminuează.

Anglo-saxonii au făcut-o să înțeleagă cu toată claritatea necesară că ea nu poate spera la nimic din partea lor atâta timp cât va continua să se bată împotriva aliaților lor ruși. Dacă la începutul lui septembrie, mareșalul și-ar fi retras trupele din Kuban, este probabil că Londra, Washingtonul și poate Moscova ar fi ținut cont de acest fapt. Evacuarea tardivă a Tamarului, sub loviturile inamicului, nu ar putea fi interpretată ca un gest politic. În plus, U.R.S.S. folosește împotriva românilor același limbaj ca Anglia și Statele Unite...

Ceea ce izbește astăzi în cuvintele românilor, fie că sînt guvernanți, fie că sînt opozanți, este că toți se arată

RENÉ DE WECK ÎNTR-O POSTURĂ INEDITĂ

René de Weck a avut o statornicie rareori înfățișată într-un post diplomatic. Într-adevăr, el și-a reprezentat țara la București vreme de aproape cincisprezece ani.

În acest răstimp, cum reiese de altfel și din rapoartele diplomatice pe care *Magazin istoric* le publică în exclusivitate de mai bine de un an, el și-a făcut multe relații atât în cercurile politice românești, cit și în ceea ce se numea „lumea bună” a Bucureștiului de odinioară.

Printre altele, el era în cei mai buni termeni cu Martha Bibescu, castelana de la Mogoșoaia, unde — în timpul marilor bombardamente anglo-americane din vara anului 1944 — și-a aflat un trecător și sigur adăpost. Amicizia dintre ei se întemeia pe o nedezmințită și reciprocă încredere, care făcea ca, în casa Marthei Bibescu, diplomatul să poată pătrâsi obișnuita-i și obligativă-i rezervă oficială, pentru a da frâu liber adevăratelor sale sentimente față de evenimentele la ordinea zilei.

Așa se face că, în arhiva Marthei Bibescu au rămas și două poezii în limba franceză ale lui René de Weck, care ni-l relevă pe diplomat nu numai în ipostaza unui pasionat și categoric adversar al dictatorilor fasciști de la Roma și Berlin, ci și în aceea a literatului care a fost, lată citeva versuri din poezia intitulată *În maniera lui Gérard de Nerval* și datată decembrie 1940: „Hitler! Înapoiază-mi Egiptul și marea Italiei! Redă pacea de altă dată inimii mele dezolate! Și mă scoate, vai, din omătul Albaniei! Să-i chem în ajutor pe Hermann și pe Adolf! Obrazul mi-e roșu de palma lui Winston...”, în care ironia zdrobitoare a poetului îl vizează pe dictatorul fascist italian.

Dumitru HÎNCU

a fi incapabili să conceapă o politică națională de eliberare. Ei așteaptă în continuare salvarea din exterior. Antonescu s-a pus sub tutela Reichului pentru a-și lua revanșa asupra lui Stalin. Cei

ce îl blamează, fie din rațiuni de principiu, fie numai pentru că vîntul s-a schimbat, nu imaginează nimic mai bun decît recurgerea la o altă tutelă...

Ziarul *Informația*, din 1 octombrie, a publicat un articol...

Autorul, Tudor Argezi, considerat de către tinerimea română drept marele poet național, te duce cu gândul, cînd scrie în versuri, la [poetul francez] Paul Valéry, dar proza sa seamănă mai mult cu cea a lui L. F. Céline [Louis Ferdinand Destouches — prozator francez].

Cu toate că versiunea franceză atenuează sensibil virulența mai mult decît rebeliană a originalului, veți putea cu greu înțelege cum cenzorii militari au lăsat să apară această bucată: sau au fost complici cu pamphletarul, sau au făcut dovada unei extraordinare lipse de spirit. În apărarea sa, Argezi afirmă că nu a vrut să atace pe reprezentantul Reichului, ci pe un anume baron unggar care, în regiunea transilvană cedată Ungariei, ar fi injuriat public întreaga națiune română. Dacă ne referim la text, alibiul apare cusut cu ață albă. În plus, personajul vizat s-a recunoscut foarte bine în acest portret puțin flatant. El s-a supărat extrem de rău și insultătorul său a fost trimis imediat într-un lagăr de concentrare. Cît despre ziar, cu toate că este patronat de mai mulți membri ai guvernului, a fost suspendat pe o lună de zile... (*Raport politic nr. 51*)

20 octombrie

... Pe data de 17 octombrie, italienii, al căror număr a fost evaluat de către *Bukarester Tageblatt* la 400, ceea ce nu este exact, s-au reunit pentru a proceda la reconstruirea solemnă a unei „Fascio” de luptă în capitala românească. Adunarea se ținea

¹ Se referă la celebrul pamflet *Baroane*, publicat în ziarul *Informația* zilei din 1 octombrie 1943, în care T. Argezi îl ataca cu deosebită violență pe ministrul Germaniei la București, Manfred von Killinger, și a cărui publicare a determinat interzicerea ziarului (*Magazin istoric*, nr. 2/1967).

În jurul domnului Trandafilo, corespondent al agenției [italiene de presă] Stefani, promovat de către Duce la demnitatea de însărcinat cu afaceri al guvernului republican-fascist. Domnul von Killinger, ministrul Germaniei, a onorat-o cu prezența sa și a luat cuvântul...

Se cere nimic mai mult decât pedeapsa cu moartea pentru diplomații rămași fideli guvernului Badoglio. Ei sînt taxați drept „trădători, care prin atitudinea lor au pierdut orice caracter oficial și nu mai păstrează nici o legătură cu Italia, dar ocupă încă, fără drept, imobile aparținînd statului italian. Ei trebuie tratați, continuă textul, ca cei care, pe cîmpul de luptă, trec la dușman”.

Presă de limbă română nici nu a semnalat măcar reuniunea din 17 octombrie. Singur, ziarul Legației Germaniei a informat pe larg.

Acum cîteva zile, domnul Trandafilo, făcînd o vizită primului ministru, și-a exprimat intenția de a „ocupa” Legația Italiei. „Cred, a apreciat el, că dumneavoastră nu o să vedeți nici un inconvenient; totul se va petrece pașnic”. Domnul Mihai Antonescu — se zice — i-ar fi răspuns: „Dacă încercați o operație de acest fel, voi avea regretul să trebuia să vă arestez”. El recunoaște totuși că situația domnului Bova Scoppa și a colaboratorilor lui „se complică pe zi ce trece”. El continuă totuși să-l primească pe ministrul monarhist, iar acesta, care nu a încercat niciodată să fugă, așa cum o pretind unele ziare, locuiește în continuare la legație.

Solicitat recent să furnizeze noi trupe pentru frontul rusesc, mareșalul Antonescu ar fi refuzat, deplorînd slăbiciunea efectivelor disponibile, insuficiența armamentului lor, pregătirea militară incompletă a noilor clase și, în sfîrșit, necesitatea puterii la apărare a țării, în particular pe litoralul Mării Negre și la frontiera ungară... (Raport politic nr. 53) ■

(Va urma)

CLIO ANUNȚĂ

ANTIPAȚII LA RADAR

În mod tradițional, invenția radarului era atribuită în Marea Britanie lui Sir Robert Watson-Watt. Acesta reușise să obțină reflexia undelor radio de către un bombardier al RAF, în 1935, pe cînd efectua cercetări asupra proiectului numit „raza morții”, inițiat de H.E. Wimperis. Cercetările întreprinse de Tom McArthur și Peter Waddell — aflăm din revista *Observer* — arată că Wimperis poseda deja un dosar, numit *Folosirea televiziunii în aviație*, în care inclusesese și date despre cercetările lui John Logie Baird. Fiul unui cleric scoțian, acesta a fost primul care a produs imagini de televiziune în lume. Cercetări recente au descoperit *patente ale lui Baird pentru radar din anul 1926, anul primei sale demonstrații publice de televiziune. De asemenea, s-a găsit un patent american de radar, care indică, în mod clar, ca predecesor pe Baird.*

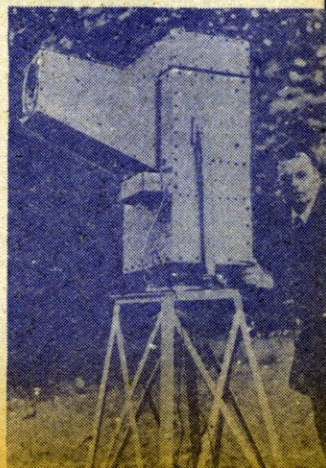
Tom McArthur și Peter Waddell consideră că Baird a obținut din 1923 primele rezultate cu un radar primitiv. În fond, principiile de bază ale radarului fuseseră descoperite încă din vremea reginei Victoria. Sir Oliver Lodge și Sir Ambrose Fleming cunoșteau efectele absorbției, respectiv reflexiei undelor radio de către diverse obiecte. Ceea ce le lipsea era ecranul care să vizualizeze aceste efecte. Cei doi l-au vizitat și încurajat pe Baird atunci cînd el a început studiile privind ecranul T.V.

În 1927, Press Association

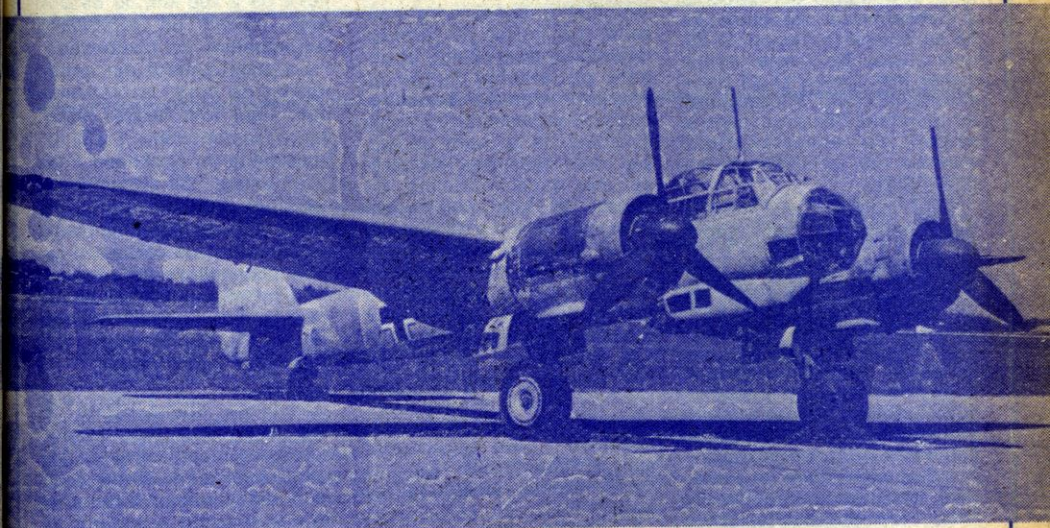
relata deja că Baird se ocupa cu detectarea avioanelor care zburau deasupra Londrei. Cînd Baird a fost acuzat mai tirziu de revista *Nature* că păstrează un secret prea mare asupra cercetărilor sale, el a replicat că i s-a cerut acest lucru de către guvern. Drept urmare, referirile la activitatea sa au dispărut, iar amintirea s-a estompat din memoria publicului. În anii '20 ai secolului nostru, el a lucrat în secret la proiectul unui televizor pentru transmiterea unor semnale. Tot el a fost creatorul, în 1944, al primului tub T.V. color, au descoperit cei doi cercetători englezi, care adaugă că la vremea respectivă Aliații și germanii se aflau într-o acerbă competiție pentru a introduce televiziunea pe cîmpul de luptă.

Baird a murit în 1946, pe cînd avea doar 58 ani, din cauza eforturilor depuse în timpul războiului.

D.M.

La ora actuală, există în lume doar două exemplare ale avionului german Junkers Ju 88, conservate relativ bine. Unul dintre ele se află la Royal Air Force Museum, în Marea Britanie. Celălalt aparține lui U.S. Air Force Museum, din Dayton, statul Ohio, și ne interesează în mod deosebit, căci, așa cum aflăm dintr-un articol publicat în revista Le fana de l'aviation (mai 1990), sub semnătura lui Alain Pelletier, este vorba de un aparat care a aparținut Corpului 1 aerian român și a avut o poveste cu totul aparte.

CU AVIONUL, STÎNGA-MPREJUR!

ION ȚĂRLUNGĂ, CRISTIAN CRĂCIUNOIU

Avionul Ju 88, construit în mai multe variante, a îndeplinit în timpul celui de al doilea război mondial misiuni diferite: bombardier în picaj, vânător de zi și de noapte, avion de recunoaștere, torpilor etc. Prototipul său, pilotat de căpitanul Kinderman, a zburat prima oară la 21 decembrie 1936. Avionul bimotor era realizat în întregime din metal și avea un echipaj format din patru oameni.

Corpul 1 aerian român a fost înzestrat, în prima jumătate a anului 1943, cu două variante: A-4 și D-1. Echipajele românești au fost instru-

ite de germani pe aerodromul Kirovograd, sub comanda colonelului Weidkuss, fiind repartizate apoi Grupului 6 bombardament (variante A-4) și Escadrilei 2 recunoaștere (D-1). Imediat după terminarea instruirii pe noul avion, Escadrila 2 a plecat pe front, la Mariupol. Prima misiune de luptă a executat-o la 17 iunie 1943, pe traiectul Kuibîșevo, Lissagorka, Bolsekrepskaia, Riasnejnoe, Mariupol. Obiectivul: descoperirea mișcărilor de trupe inamice și activitatea de pe aerodromurile acestuia. Știm din ordinul strict secret nr. 1210, dat la

10 noiembrie 1943, că Escadrila 2 mai dispunea la acea dată de patru avioane. Ordinul preciza că ele urmau să decoleze pentru a ateriza pe aerodromul Odessa-Tatarca, lucru pe care l-au putut face, datorită condițiilor meteo nefavorabile, abia la 12 noiembrie. Aproximativ la ora 13.04, cu direcția Tecuci, unde au ajuns la ora 14.00.

La 10 aprilie, rușii intrau în Odessa.

Miercuri, 23 august 1944, la ora 16.00, avioanele Escadrilei 2 erau expediate *urgent* la Tandărei, pe o ploaie torențială. Angajate în luptele pentru eliberarea Transilvaniei, apoi în acțiunile din Ungaria și Cehoslovacia, avioanele Ju 88 au revenit la Tecuci, la 29 iulie 1945. Nu peste multă vreme însă, aveau să se transforme în crăți și castroane de aluminiu. Singurul care a scăpat de această tristă soartă a fost Ju 88 D-1 W nr. 0880430650.

Între militarii care compuneau echipajele celor șapte Ju 88 D-1 ale Escadrilei 2 recunoaștere, instalată la Mariupol, se afla și sergentul de 28 ani, fost pilot al Liniei aeriene române LARES, Teodor Nicolai. Fusese recrutat în aprilie 1943 și, după perioada de instruire petrecută la Kirovograd, fusese repartizat Escadrilei 2. Avea deja la activ 11 ieșiri deasupra teritoriului sovietic, care decuseseră fără evenimente deosebite. Incidente foarte grave avuseseră însă loc între Nicolai și superiorul său, un ofițer german. Situația a evoluat de așa natură, încât singura scăpare posibilă rămânea fuga spre un aerodrom al Aliaților. Cel mai apropiat era Beirutul. Pentru a ajunge acolo, Nicolai avea nevoie, evident, de un aparat de zbor. Ruta aleasă a fost: Mariupol-Novorossiisk, traversarea Mării Negre, survolarea teritoriului turcesc, aterizarea la Alep, în Siria, pentru alimentarea, și ultima etapă, Beirut.

22 iulie, 1943. Ora 3 după-amiaza. Teodor Nicolai se îndreaptă spre zona unde sînt parcate avioanele Ju 88 D-1 ale Escadrilei 2 recunoaștere. L-a avertizat pe ofițerul de serviciu că vrea să efectueze un zbor de încercare cu cel mai bun avion de care dispune unitatea, cel cu numărul de înmatriculare 0880430650. Se instalează la comenzi. Pornește motoarele, efectuează rulajul și decolează. Odată aflat în aer, a căutat să se orienteze cît mai

bine, căci, pentru a nu trezi suspiciuni, nu luase cu el nici o hartă. A pus cap Novorossiisk și, deîndată ce a depășit țărnul Mării de Azov, a urcat la 4 000 m altitudine. N-a sesizat însă că bătea un puternic vînt dinspre est, care i-a imprimat o derivă spre vest, astfel că în loc să urmeze traiectoria spre Alep, a pătruns pe teritoriul Turciei pe deasupra orașului Sinope și, după ce a traversat peninsula Anatoliei de la nord la sud, s-a trezit deasupra Mediteranei. Nu după mult timp, i-a apărut în fața ochilor un țărnm, pe care l-a luat drept sudul golfului Alexandriei, din Egipt. De fapt, era vorba de insula Cipru. Peste cîteva minute, avioane de vîntătoare britanice Hawker „Hurricane” l-au înconjurat. Văzînd crucile galbene românești pictate pe avion, britanicii au decis să nu angajeze lupta, însoțindu-l pînă la cel mai apropiat aerodrom. La ora 19.15, Nicolai ateriza la Limassol.

Pentru britanici, captura, ca și surpriza, erau de proptii. Era primul avion de tip Ju 88 D pe care îl puteau examina îndeaproape. În plus, nu avea decît vreo 50 de ore de zbor, fiind practic nou. Iar Nicolai le-a explicat în detaliu atît modul de manevră, cît și punctele tari și cele slabe ale avionului. După ce i-au pictat cocardele britanice și un nou număr de înmatriculare (HK 959), britanicii l-au expedit la Heliopolis, unde i-au putut examina în detaliu mai ales ameliorările aduse față de modelul Ju 88 A. Mulțumiți de rezultatele obținute, ei l-au oferit acum, plini de galanterie, aliaților lor de peste Ocean, care s-au grăbit să îl preia.

Existau două soluții pentru a-l transporta în S.U.A. Fie demontarea lui și transportul cu o navă (cale mai sigură, dar mult mai lungă), fie un zbor peste Atlantic. Pînă la urmă, a fost folosită cea de a doua. În luna august, avionul

a fost din nou vopsit: stele albe pe planuri și mari drapele americane, cam peste tot pe unde s-a putut, pentru a evita orice surpriză neplăcută. A apărut încă o problemă: avînd o rază de acțiune de 2 100 km, Ju 88 D-1 avea nevoie de rezervoare suplimentare de combustibil. I s-a scos o parte din armamentul de bord, iar sub planuri i-au fost fixate rezervoare suplimentare (1135 l), luate de la un Lockheed P-38 „Lightning”. Cifra octanică a benzinei folosite inițial de avion era de 87; americanii au făcut rost de carburant cu cifra octanică de 91, care s-a dovedit utilizabil. Acum, *Bacșiș* cum îl botezaseră noii săi stăpîni, putea străbate cei 3 600 km peste Ocean.

În sfîrșit, ultima bătaie de cap le-a dat-o tehnicienilor americani identificarea dispozitivului de autodistrugere cu care era prevăzut avionul și care ar fi putut fi acționat în mod accidental. Pînă la urmă, l-au găsit. Era un mic buton, care punea în acțiune un lanț de explozivi ce rupeau avionul în două. Descoperirea nu s-a făcut fără victime. Astfel, în timpul căutărilor, cineva a apăsat pe un buton. S-a auzit un tipăt: locotenentul G.W. Cook, care trebăluia pe sub avion, s-a trezit cu rezervorul auxiliar stînga și sistemul său de prindere în brațe. A trebuit să fie trimis la infirmerie. La 14 octombrie, a început marelă voiaj. Echipajul, format dintr-un maior și un locotenent — același G.W. Cook — a parcurs 19 300 km, pînă la Wright Fields, în statul Ohio.

Ajuns în S.U.A., *Bacșiș* a efectuat timp de 16 săptămîni numeroase ore de zbor pentru ca specialiștii americani să îi cunoască atît calitățile, cît și defectele. Puteau fi astfel salvate viețile multor piloți proprii în confruntările aeriene cu Luftwaffe. ■

1930-1940: ÎNTÎMPLĂRI ȘI OAMENI

DIN SERVICIUL SECRET (III)

N.D. STĂNESCU

„Am luat hotărârea de a scrie aceste memorii cu intenția de a încerca să aduc o contribuție la lămurirea istorică a unor evenimente, la care împrejurările vieții m-au făcut să particip, fie prin urmărirea lor din poziția funcțiilor de observator ce le-am deținut, fie — uneori — prin participarea activă și de importanță variată la producerea lor. Am pornit de la convingerea că documentele oficiale care marchează etapele parcurse de istoria unei țări nu cuprind și nu explică totdeauna îndeajuns cauzele multiple care au generat acele etape, ele fiind materializarea sintetică a acestor cauze, în care, nu întotdeauna și cu ușurință cercetătorul viitor va putea desprinde complexitatea faptelor ce au provocat etapele istorice”.

Afirmările de mai sus, valabile în linii mari pentru întregul consemnărilor memorialistice rămase de la N.D. Stănescu, au o acoperire aproape totală în privința fragmentelor pe care le vom reproduce în acest număr, dat fiind faptul că ele se referă la evenimente de culise, ale căror ecouri au ră-

bătut doar în rare cazuri la suprafața vieții publice. Fiind mai puțin cunoscute, nu înseamnă că aceste evenimente, cum vom vedea, nu au avut o anumită importanță în modelarea imaginii de ansamblu a uneia din cele mai tumultuoase perioade din istoria României, cum a fost deceniul patru al secolului nostru. În universul social-politic al acestei epoci au apărut constelații cu străluciri diferite, s-au consumat evenimente care au marcat profund destinul istoric al poporului nostru. Este posibil ca, în acele momente, cei care au trăit vremurile respective să nu-și fi dat seama de importanța unor împrejurări și nici să nu fi fost deplin conștienți de semnificația momentelor trăite. Fapt explicabil până la un punct: trăind istoria, contemporanii pot face mai degrabă o cronică, scrierea istoriei fiind rezervată celor ce au în plus perspectiva trecutului.

Fragmentele pe care le reproducem în continuare par să semnifice efortul lui N.D. Stănescu de a îmbina cronica cu istoria.

Cazuri și afaceri

Am intrat în Serviciul Secret în cadrul realizării proiectului lui Morozov de a amplifica și intelectualiza instituția și am făcut parte din prima promoție de intelectuali angajați în acest scop (*Magazin istoric*, nr. 2/1991). Proiectul său de amplificare a instituției era prilejuit de dezvoltările externe ce se produsese și care pe plan internațional provocau degradarea echilibrului urmărit prin tratatele de pace semnate la încheierea primului război mondial (Versailles, Trianon, Saint Germain și Neuilly). Astfel, în Orient

avusese loc invadarea Chinei de japonezi și crearea de acestia a statului Manciuko, în anii 1931-1932, iar în Europa se produsese, în 1933, venirea lui Hitler la putere, mai întâi, în calitate de cancelar al Reichului, amenințând de la început prin dictatura „spațiului vital” cu expansiunea spre Răsărit, cit și prin dezideratul unirii într-un singur stat a tuturor germanilor, cuprinzând și pe cei din Austria, Cehoslovacia și Polonia, ceea ce pune la perspectivă unor răsturnări de situații, frontiere etc.; precum și retragerea Germaniei din Liga

Națiunilor (octombrie 1933) însemnând ieșirea ei de sub autoritatea arbitrală a acestui for internațional.

Totuși nu elementele situației internaționale au fost singurele care au provocat creșterea importanței și necesitatea măririi Serviciului Secret. Contau mai mult factorii interni, din care unul dintre cei mai importanți era pericolul pe care-l reprezentau tulburările legionare, care culminaseră prin asasinarea, în decembrie 1933, a primului ministru I.G. Duca.

Și mai mult contau însă succesele obținute de Servi-

ciul Secret în cazurile pe care le descoperise și le instrumentase. Printre cele mai importante a fost în acea perioadă „afacerea” Precup. Încheierea cu succes, prin condamnarea ce s-a produs, ridică cota Serviciului Secret care, deși tânăr, își dovedește capacitatea și totodată necesitatea existenței sale.

Afacerea Precup a avut o anume structură, fiind o „afacere” politică a cărei urmărire și încheiere cu succes din punct de vedere profesional a împiedicat, în primăvara anului 1934, reușita unui complot ce punea în cumpană pe însuși regele țării, de aceea, importanța sa pentru istoria Serviciului Secret a fost capitală, prin încheierea ei, Moruzov, câștigându-și meritele și drept la recunoștința regală, ceea ce a avut ca efect o creștere subită și foarte importantă a fondurilor alocate Serviciului, implicit a posibilităților de dezvoltare, iar șeful Serviciului confind de atunci înainte ca „om al regelui”.

Din dosarul aflat la Serviciul Secret și pe care l-am citit în perioada mea de inițiere rezulta că lucrurile s-au petrecut cam astfel. Locotenent-colonelul Precup Victor, participant la urzeala care s-a încheiat prin readucerea în 1930 în țară a principelui moștenitor Carol (*Magazin istoric*, nr. 7-10/1986), participarea sa fiind oarecum la zona a II-a, după proclamarea lui Carol ca rege, a constat că recunoștința regală se manifesta sub nivelul la care crezuse că sentimentul suveranului se va realiza. Ulterior, raporturile sale cu Carol s-au agravat și datorită unor dezvăluiri făcute de Precup unei gazete străine privitoare la împrejurările revenirii principelui în țară, dezvăluire despre care regelui i s-a raportat că ar fi fost făcute contra unor interese bănești.

Ca efect al acestora, raporturile lor s-au deteriorat, ajungând în faza de ruptură, situație în care un rol l-a jucat unul dintre curteni, generalul Ilasievici, care ar fi făcut chiar un gest de violență față

de Precup. Profund nemulțumit, înșelat în speranțele sale și — probabil — dezamăgit de unele aspecte pe care de la început domnia lui Carol le vădea, Precup a luat inițiativa unui complot, în care a atras o serie de alți ofițeri, în bună parte ardeleni ca și el și din care unii avuseseră, de asemenea, un rol în readucerea lui Carol. Între cei cu care a complotat au fost maiorul Fleșeriu, căpitan Nicoară și un tânăr sublocotenent Năstase, în total circa 10 inși, între care și un plutonier. Complotiștii și-au procurat grenade și arme de foc și urmăreau utilizarea lor cu prilejul slujbei de înviere de la Patriarhie din 1934, să pună stăpânire pe rege — după o versiune, spre a-l ucide, iar după alta pentru a-l sechestra și forța la unele schimbări.

In dosarul pe care l-am citit nu reiese clar cum de a intrat S.S. în posesia primelor informații despre complot, dar rezultă că încă de la început prinsese firul afacerii și atât pentru a nu decamufila sursa sa inițială, cât și pentru a obține cât mai multe detalii spre a urmări mai îndeaproape dezvoltările ulterioare, s-a trecut la intimidarea directă și recrutarea plutonierului, operație realizată de funcționarul Serviciului Secret, Albu Untăreanu, într-o zi când plutonierul a descins în Gara de Nord cu misiuni din partea conspiratorilor.

Operația a reușit și plutonierul a devenit o sursă bună de informații. De altfel, la arestarea complotiștilor și la procesul care a avut loc, acest plutonier a apărut ca cel care, din proprie inițiativă, ar fi denunțat conspirația, fiind avansat sublocotenent.

Nu-mi amintesc detaliile, dar știu că atunci când am citit acel voluminos dosar al afacerii Precup, am avut unele bănueli privind pe sublocotenentul Năstase.

Afacerea Precup, după cum am spus, a fost determinantă pentru ascensiunea lui

Moruzov, consolidarea poziției acestuia, devenit „homo regius”, cât și pentru mersul ascendent al instituției ce o conducea și care de aci înainte va servi în primul rând și direct interesele șefului statului.

Este nevoie să precizez că nu toate cazurile urmărite de S.S. deveneau publice, încheindu-se printr-un proces și ca unele, prin natura lor mai delicată, erau urmărite fără o astfel de finalitate, vigilența Serviciului Secret fiind îndreptată spre a veghea ca unele situații să nu capete amplitudini, conducând la împrejurări dificile și numai pentru a fi în alarmă ca astfel de eventualitate să nu se producă. Un caz tipic în acest sens, dar petrecut înainte ca eu să intru în Serviciul Secret, deci înainte de vara 1934, a fost vizita incognito în România a lui Mircea Lambrino, fiul lui Carol II, când acesta era principe moștenitor, făcut cu Zizi Lambrino, cu care s-a și căsătorit în timpul primului război mondial, în împrejurări romantice și cu detalii de părsire a comandamentului militar ce-l deținea, ceea ce îl situa în poziția de dezertor.

Mircea Lambrino, care trăia în străinătate, în Franța și apoi în Elveția, căruia atât lui cât și mamei sale le era interzis accesul în țara noastră, a venit totuși în România, unde, între alții, a luat contact cu gazetarul N. Terianu, de la ziarul *Cuvîntul*, care a mai fost amestecat și în alte chestiuni obscure, când, de pildă prin anii '30, la exilarea voluntară a lui Barbu Știrbei, socotit unul din dușmanii personali ai lui Carol II, s-a prezentat fostului prim-ministru [Barbu Știrbei] în tren, spunându-i că este însărcinat să-l asasineze, dar că nu poate îndeplini această sarcină. Faptul a fost atunci reprodus în ziare.

Vizita în România a lui Mircea Lambrino a fost urmărită de S.S. pentru ca să nu se întâmple vreo surpriză neplăcută, cu implicații, consecințe și complicații.

Astfel de măsuri luate pen-

tru a preveni eventualele neplăceri regelui și despre care acesta era informat nutreau creditul Serviciului pe lângă Carol și consolidau pozițiile lui Moruzov și ale S.S., ceea ce era totuna.

Un alt caz care, de asemenea nu s-a finalizat prin vreun proces, dar care a venit să consolideze poziția S.S., a fost afacerea Dorman.

În timpul războiului civil din Spania, a sosit în România un emisar al guvernului republican spaniol, în persoana lui Dorman, însărcinat să achiziționeze avioane militare românești pentru guvernul republican. Dorman era un important negustor internațional de materiale militare, specializat în achiziții și furnizări acolo unde lipsa unor asemenea materiale se făcea simțită cu o acuitate maximă, ca de pildă în rebeliuni, mișcări insurecționale, revoluții etc. Renumit „bras-seur d'affaires”, era prezent acolo unde îl atrăgea mirosul prafului de pușcă și avea o rețea de afaceri în diferite țări, ocupându-se și de altele, nu numai de materiale militare. Cu titlul de curiozitate, arăt că avea, de pildă, de la mandatarii englezi ai Palestinei, concesiunea vânzării apei din Iordan, pe care, îmbute-liată în sticlețe sigilate, o vindea cu o largă arie de desfacere, mai cu seamă în lumea catolicilor, care se bucurau că pot vărsa conținutul unei asemenea sticlețe, conținând apa râului în care se botezase Iisus Hristos, în vasul în care își botezau copiii sau finii, procurarea lichidului respectiv fiind asigurată de întreprinderea specializată a evreului Dorman, care asigura un supliment de creștinătate cristelniței și actului de botez. Ideea era ingenioasă și-i aducea lui Dorman un important venit anual.

Sosit în România în împrejurările politice arătate, Dorman a intrat în legătură cu Ministerul aerului, propunând țării noastre cumpărarea avioanelor noastre vechi la prețuri chiar superioare celor noi, aceste con-

diții avantajoase fiind determinate de criza acută de material aviativ în care se afla guvernul republican spaniol, de poziția neintervenționistă a țării având fabrici de avioane și de ajutorul aviativ dat rebelilor franchiști de Germania și Italia, ambele producătoare de avioane.

Titularul Departamentului aerului, ing. Nicolae Caranfil, s-a arătat favorabil propunerii primite, care din punctul său de vedere, comercial, ar fi însemnat posibilitatea primirii parcului nostru aviativ fără cheltuieli, sau poate chiar cu oarecare beneficii.

Marele Stat Major s-a sesizat însă și lansând alarma că, întrucât fabricile mondiale erau supraaglomerate de comenzi, ar fi însemnat ca un interval de timp, care — din motivele arătate — ar fi putut fi destul de mare, spațiul nostru aerian să fie descope-rit. De altfel, tranzacția propusă de Dorman ar fi însemnat și o ieșire, relativă, a țării noastre din poziția de neintervenție și ar fi trezit susceptibilitățile, în primul rând, ale Axei Roma-Berlin, angajate în asigurarea victoriei lui Franco.

Problema a fost incredințată spre instrumentare Serviciului Secret, care a procedat la arestarea, interogarea și, apoi, expulzarea lui Dorman. Totodată, Caranfil, cu toate meritele sale de la organizarea U.C.B. (Uzinele Comunale București), care sub conducerea lui au asanat lacurile din jurul Bucureștiului, transformând niște bălți și smircuri în splendide lacuri, care au ridicat tot nordul Capitalei, facilitând apariția unui cartier rezidențial, a fost nevoit să-și dea demisia.

În această problemă a torpilării livrării de avioane către Spania republicană, un rol l-a avut și Virgil Kerciu, directorul ziarului *Ordinea*, fost aviator în primul război mondial și care spera, astfel, prin luxarea lui Caranfil, să ajungă titularul Departamentului aviației.

Deși director-proprietar al *Ordinei*, la a cărui conducere ajunsese după moartea fon-

datorului ei, Mihail Burileanu, fost redactor la *Viitorul*, oficiosul liberal, care întemeiasă ziarul cu fondurile finanței liberale, dintre cele mai importante fiind cele puse la dispoziție de fruntașul liberal Tancred Constantinescu. Virgil Kerciu nu era propriu-zis un gazetar, achiziționarea *Ordinei* făcând-o în scopul de a o folosi pentru ascensiunea politică și pentru a ajunge ministru, ceea ce de altfel nu a putut parveni să devină, murind într-un accident de avion în august 1940.

Numele său va mai apare în cronica mondano-politică de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când văduva sa, Ileana Kerciu, fiica generalului Pociovălișteanu, dotată cu un fizic deosebit de atrăgător și care îi fusese „cedată” de arhitectul Alecu Zaharia — cel care a lansat la București moda stilului arhitectonic și decorativ florentin, prin casele construite și decorate pentru Elena Lu-pescu, Richard Franasovici etc. — după moartea soțului ei, a realizat o biografie bogată în aventuri amoroase, care se îndeplineau însă numai cu parteneri dispunând de averi sau venituri impunătoare.

Această Ileana Kerciu-Pociovălișteanu va constitui marile și ultimul amor al lui Ică Antonescu, care îi va construi o splendidă vilă în cartierul nordic al Bucureștiului, născut datorită în bună parte inginerului Caranfil, pe care decedatul ei soț s-a străduit să-l înlăture din funcția de ministru al aerului.

În această vilă, după 23 august 1944, a locuit mai mult timp dr. Petru Groza. Cât privește pe Ileana Kerciu, cu puțin timp înainte de prăbușirea regimului antonescian, a fost trimisă în Elveția de Ică Antonescu, spre a o feri de consecințele raporturilor lor și de alte perspective sumbre. ■

(Va urma)

Prezentarea
și selecția textului:
M. ȘTEFAN, Gh. NEACȘU

semna că Moldova fusese pusă în situația de a acoperi achiziții însumind de trei ori ceea ce ea trebuise să furnizeze atunci când era „în integritate sa [înainte de 1812] și un stat înfloritor”.

Obligațiilor le-au fost supuși și boierii și Biserica, dar neîndoiește țărani au fost cei mai apăsați. „Pe de o parte se ordonă țăranilor să are pământul, iar pe de alta li se lasă puținii boi ce le mai rămân și ei înșiși sînt puși să facă corvezi”, se constata într-un raport consular. Țăranii erau obligați nu numai la încartiruirea de soldați ai armatei de ocupație, dar și la hrănirea celor încartiruiți ori achitarea zinică a sumei de 12 parele de fiecare soldat! Cele mai apăsătoare, pentru țărani dar și paralizante pentru viața economică a țării, erau obligațiile de transport. La 15/27 februarie 1829 vice-consulul francez la Iași oferea date edificatoare în această privință. El aprecia că în Moldova existau între 42 000 și 43 000 căruțe, dar acest fapt nu-i împiedica pe ocupanți să pretindă 92 000! De la fiecare căruță — și de la căruțași! — se pretindeau, trei transporturi a 20 zile fiecare; pe drept cuvînt, vice-consulul se întreba cum aveau să mai fie efectuate muncile agricole. Mai grav era faptul că țăranilor li se cerea deseori ca transporturile să le efectueze nu numai pe teritoriul țării lor — și aici la mari distanțe —, dar și dincolo de Dunăre. În această situație, consulul general francez raporta la 20 aprilie/2 mai 1829 că „sinuciderile se înmulțesc printre țăranii”.

Ocupația n-a însemnat însă numai apăsătoare obligații, ci și o gravă lezare a autonomiei. Domnii au fost înlăturați de la tron, iar Divanurile și întreaga administrație au fost supuse autorităților de ocupație și intereselor și obiectivelor acestora. Reorganizînd administrația, președintele Divanurilor (contele Pahlen) n-a mai avut în vedere o activitate de natură externă a acestora din urmă. De altfel, odată cu intrarea trupelor

rușe, Austria și-a retras consuliile din Principate, iar personalul consular care a rămas a fost tratat cu lipsă de deferență mai ales de Jeltuhin (succesorul lui Pahlen), cu excepția consulului prusian. În vara anului 1829, Divanul executiv din Țara Românească urma să-și desfășoare activitatea în trei direcții: finanțele, treburile interne și războiul, toate trei subsumate necesităților puterii ocupante și nici una neîmplinind relații cu alte puteri.

Administrațiile munteană și moldoveană au fost supuse autorităților țariste. În primele zile ale ocupației, vistiernicul Dimitrie Ghica din Moldova și-a văzut alăturat pe funcționarul consular rus Pisani, care s-a purtat în așa fel cu el, încît Ghica s-a retras din funcție; tot atunci, consilierul Barozzi a fost numit șef al poliției ieșene reprezentînd pe ocupanți. Activitatea administrației din cele două Principate era îndrumată, controlată și reorganizată de reprezentanții puterii ocupante. Dacă Pahlen s-a purtat, cît îi stătea în putință, cu menajamente și chiar a intervenit ca furniturile pentru armata rusă să fie trimise și din sudul Rusiei „într-o porție mai importantă”, în schimb Jeltuhin, succesorul său, s-a purtat extrem de dur. Pentru a face față exigențelor sale, boierii cîrmuitori din Moldova au importat grîne din Bucovina! Brutal, el a strigat boierilor să-și radă bărbile și să-și lepede straietele orientale.

Lezații de altfel și în interesele lor, boierii s-au străduit să reziste pretențiilor ocupanților, ruinătoare pentru ei și distrugătoare pentru țărănime — principala forță de muncă de care ei se foloseau. Nu puțini dintre ei, chiar și cei care se bazau pe sprijinul Rusiei, aveau în gînd deplina eliberare națională, de bună seamă în folosul lor, în calitatea lor de clasă conducătoare. Boierii au reclamat imixtiunile lui Pisani, au încercat să refuze subjele la care erau numiți, au adresat un memoriu țarului și au ce-

rut chiar ca o delegație a lor să fie primită de puternicul autocrat, cei munteni trimițînd o deputație — alcătuită din episcopul Ilarion și din lăncu Văcărescu — la generalul Diebici. Ei s-au lovit însă de duritatea reprezentanților țarului. Minciaky, consulul general rus, venit la Iași, l-a dojenit aspru pentru ceea ce el definea ca „neîntări ascunse” și „intrigi”. Jeltuhin îi trata cu brutalitate și cînd Diebici, în trecere prin București, a fost salutat de boieri, el „le-a aruncat reproșuri și injurii violente”. Înălților demnitari li se adăugau agenții mai mărunti ai puterii ocupante — „agenții administrației civile, Intendenței și poliției”, „care manifestau, potrivit consulului general al Franței, necinste, insolență și cruzime în desfășurarea acțiunilor lor. Boierilor li s-au interzis călătoriile, au fost obligați să participe la Te-Deumurile în cinstea Victoriilor armatelor ruse și chiar au fost supuși arestului sau exilului; exilați au fost chiar și boierul prorus Roznovanu sau mitropolitul Grigore al Țării Românești.

Deși aflați între cele două „spaime”, cum avea să mărturisească cîțiva ani mai tîrziu un boier moldovean diplomatului francez Bois-le-Comte, „cea a snurului fatal” al sultanului ori cea a Siberiei țarilor”, parte din boieri au încercat să desfășoare unele activități externe și să faurească planuri privind trecerea Principatelor într-o altă fază a existenței lor istorice. Unele declarații ale generalilor ruși le dădeau speranțe în această privință. În toamna anului 1828, generalul Wittgenstein le declarase la Iași: „Europa ... nu-și va băga sabia în teacă decît după ce va dobîndi independența tuturor coreligionarilor și, în consecință, bună-starea acestei țări”. Unii boieri, mai ales dintre cei tineri, au crezut în astfel de făgăduieli, manifes-

¹ Aluzie la penglia sau vîlul de mătase neagră pe care sultanul îi trimitea unor mazăliți, semnificația lui fiind aceea că trebuie să-și curme zilele.

tind chiar entuziasm și totodată arătându-se dispuși să accepte „modernizarea” ce li se cerea în vestimente și moravuri.

Încă în luna mai 1828, boierii moldoveni cereau unirea Principatelor și chiar gîndeau la o „confederație a Dunării” pusă „sub garanția marilor puteri” și, de asemenea, în 1829 se arătau mai departe partizani ai unirii Principatelor sub „garanția tuturor puterilor”. Un memoriu atribuit anului 1829 era deosebit de semnificativ în a dezvălui obiectivele acestei boierimi naționale. Se cerea unirea Principatelor, retrocedarea cetăților de pe malul stîng al Dunării, aflate sub ocupație turcă, precum și a ostroavelor danubiene locuite de români, „slobozenia” comerțului, dreptul de a emite o monedă națională. Răscumpărarea independenței, formîndu-se un stat „de sine și neatîrnat de Turcia” (plătindu-se pentru aceasta „o sumă de bani” puterii suzerane) și înstituirea unei monarhii constituționale ereditare — „monarhie mărginită, după moștenire” —, avînd în frunte un prinț din Germania de Sus, ales de Austria, Anglia și Franța și confirmat de Rusia și Turcia, obligate a nu se mai „amesteca de aici în colo la altceva”, solicitate, de asemenea, în memorii, sînt ideile ce dezvăluie largul orizont politic al alcătuitoarelor memoriilor. De fapt, în articolele acestui document era enunțat întregul plan de constituire a ceea ce avea să fie România modernă.

Tratatul de pace de la Adrianopol și actele ce i-au fost anexate au reafirmat autonomia celor două Principate românești. Poarta, a cărei suzeranitate era menținută, se obliga la un nou comportament. Ea urma să respecte inviolabilitatea teritoriului Moldovei și Țara Românească, restituind totodată raialele din stînga Dunării și acceptînd ca hotărîre *Talweg*-ul fluviului. Instituirea carantinelor urma să ducă la o și mai categorică demarcare între teritoriul românesc și cel

otoman. Dominația economică otomană era și ea zdruncinată. În schimbul unei creșteri a tributului, Poarta se obliga să renunțe la drepturile ei de monopol, ca și la utilizarea muncitorilor români la cetățile dunărene sau la alte corvezi; ea mai trebuia să renunțe la impunerea oricărui altor obligații Principatelor. Era decisă deplina libertate a comerțului și libera navigație a navelor Moldovei și Țării Românești. După deplina eliberare a Principatelor prin retragerea trupelor ruse, Poarta acorda o scutire de tribut pentru doi ani și se angaja să confirme „regulamentele administrative” ce urmau a fi elaborate. În schimb — și iată cum era limitată autonomia abia reafirmată prin tratat! — Principatele, ca și Silistra, continuau să rămînă „ca depozit” sub ocupația rusă pînă la deplina achitare a despăgubirilor de război ale Turciei către Rusia.

În bună măsură, Poarta se vedea înlăturată din Principate și în orice caz „pusă sub control”, în timp ce puterii protectoare îi sporea autoritatea, imixtiunile ei paralizante grevînd încă cîteva decenii, mai accentuat ca înainte, asupra procesului de eliberare și afirmare istorică a poporului român.

Încă din luna august 1829 în Principate se știa că generalul Kiseleff avea să urmeze lui Jeltuhin ca președinte plenipotent al celor două Divanuri. Intrarea sa festivă în funcție a întîrziat însă mai multe luni, între timp, Jeltuhin îmbolnăvindu-se și încetînd din viață. La București, Kiseleff a sosit la 11/23 noiembrie 1829. De la început, noul președinte plenipotent s-a comportat în mod opus predecesorului său, declarînd chiar boierilor munteni că nu intenționa să „contribuie a face detestabil numele de rus”. Contemporanii i-au adus laude. Cronica-rul Manolache Drăghici l-a caracterizat drept „om foarte politic și înțelept”. Kiseleff însuși a înțeles că, supuși unei apăsătoare exploatare de către ocupanți și puși în fața

perspectivei prelungirii ani de-a rîndul a aceleiași situații, românii ajunseseră la doznădejde. Și judecînd din punctul de vedere al intereselor guvernului pe care îl reprezenta, o politică de *captatio benevolentiae* i se părea cu mult mai potrivită. Devotat țării, dar avînd — în limitele sale nobiliare — și sentimente liberale, Kiseleff s-a străduit cu sinceritate să ridice cele două țări, dar avînd neconținut în minte gîndul „pregătirii” lor pentru o viitoare incorporare în Imperiul rus.

Principatele au fost supuse unui proces de reorganizare și începuturilor modernizării lor. Pentru aceasta au fost elaborate Regulamentele organice, cu puține deosebiri de conținut de la o țară la alta, ducîndu-se mai departe o stipulație a Convenției de la Akkerman (25 septembrie/7 octombrie 1826), prin care se confirmaseră clauzele Tratatului de pace din 1812 și mai ales concretizîndu-se, în parte cel puțin, dezideratele exprimate de românii înșiși prin memoriile de reformă de după 1821. Aceste memorii trimise la Petersburg au sîrșit prin a crea un inventar de probleme referitoare la Principate, fiind evident folosite în elaborarea instrucțiunilor care, în prima parte a anului 1829, aveau să fie retransmise în Principate și care, în bună măsură, din punctul de vedere al modernizării, au avut un caracter destul de înaintat. De bună seamă, aceste instrucțiuni au reflectat și interesele Rusiei care voia să mențină Principatele în sfera ei de dominație.

La 5/17 iunie 1829 Jeltuhin, dînd urmare ordinelor primite, a instituit o comisie alcătuită din patru moldoveni și patru munteni (jumătate dintre ei au fost numiți de el, ceilalți fiind desemnați de cele două Divanuri) însărcinată cu redactarea a ceea ce aveau să se numească Regulamentele organice. Mihail Sturdza, numit de Jeltuhin, s-a declarat boinav ceea ce nu l-a împiedicat pe Jeltuhin să dispună aducerea lui de la

Iași la București — unde comisia își desfășura lucrările — „sub escorta unui jandarm"! Un rol important l-au jucat, ca secretari redactori, Barbu Știrbei, viitorul domnitor muntean, și Gh. Asachi; de asemenea, Mihail Sturdza a avut o contribuție de seamă, ca și Nicolae Suțu și Nicolae Mavros. Minciaki a fost însărcinat să conducă lucrările comisiei, urmărite și controlate îndeaproape de Kiseleff. Comisia și-a încheiat proiectul la începutul primăverii anului 1830. Și pînă la aceea dată amestecul și controlul autorităților de ocupație fuseseră evidente, dar au devenit și mai pregnante cînd s-a decis trimiterea proiectului la Petersburg, împreună cu Alecu Vilara, Mihail Sturdza, Gh. Asachi și, desigur, Minciaki. Înainte de plecare, trimișii români au mai primit o dată „sfaturile" lui Kiseleff. La Petersburg, revizia proiectului s-a făcut de către Dașcov, Catacazi și Minciaki, din partea rusă, și de românii Vilara și Sturdza. S-ar putea vorbi de un proces de negocieri — deși în condiții de inegalitate! — între boierii români și autoritățile ruse, alcătuirea proiectului de Regulament organic îmbrăcînd, astfel, și un aspect de relație externă.

Înainte de a se înapoia în Principate, Sturdza și Vilara au fost primiți în audiența de plecare de către țar, fapt petrecut la 30 octombrie/11 noiembrie 1830. După părerea exprimată la 18/30 decembrie 1830 de către vice-consulul francez din Iași, se părea că Regulamentul ar fi fost primit „cu bucurie" de români, dacă aceștia n-ar fi fost convinși că el fusese redactat „în interesul Rusiei", ceea ce nu era decît în parte real, acest statut avînd desigur și un rol modernizator favorabil propășirii Principatelor și unificării lor.

Dar despre consecințele, pozitive și negative, pe care le-au avut aceste Regulamente organice, în numerele viitoare ale revistei. ■

(Va urma)

ASOCIAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ „ROMÂNIA-TURCIA"

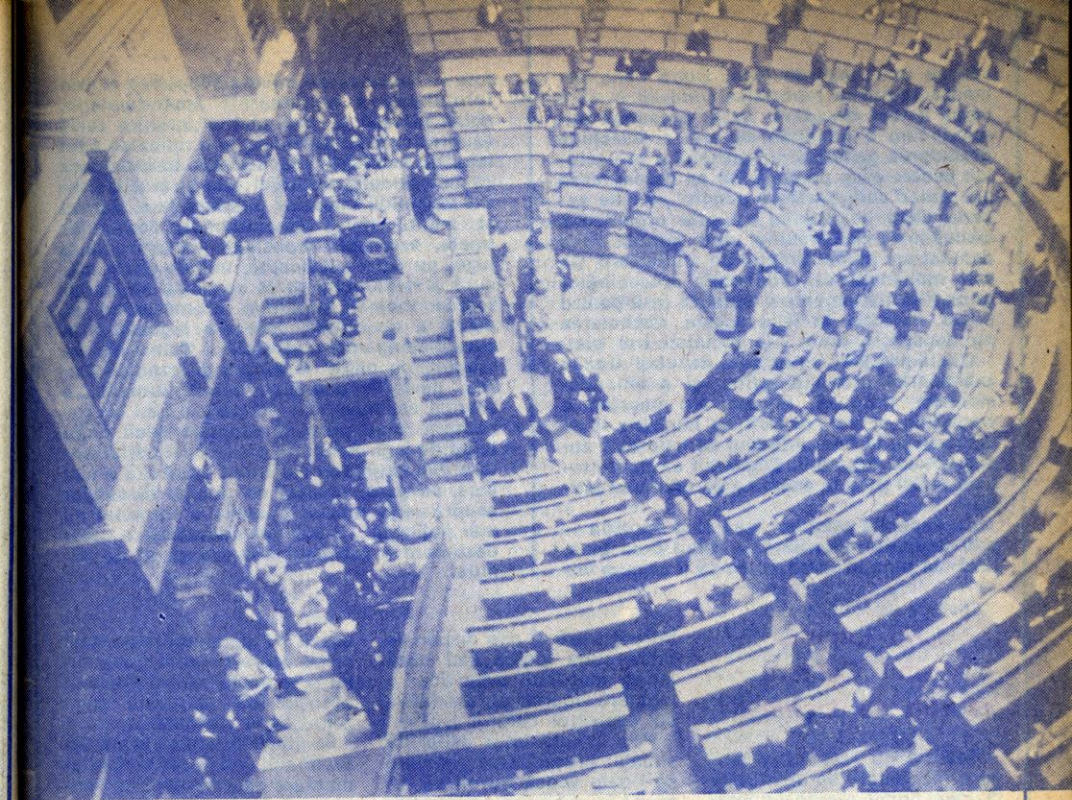
Raporturile multiple româno-turce au fost dominate de-a lungul istoriei de interese strategice, politice, economice specifice fiecăruia dintre cele două popoare. Ele nu au exclus însă un permanent dialog cultural. Aprofundarea cunoașterii reciproce a celor două civilizații, care s-au aflat vreme de peste cinci secole într-un contact direct, promovarea valorilor culturale românești în Turcia și a spiritualității turcești în România, iată obiectivele *Asociației culturale-științifice „România-Turcia"*, a cărei constituire a avut loc vineri, 18 ianuarie 1991, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga", din București, în prezența unei numeroase asistențe. Din partea Ambasadei Republicii Turcia a participat domnul consilier Ahmet Gürkan.

Președinte de onoare este Excelența Sa, domnul ambasador Tuğay Uluçevik. Conducerea Asociației este asigurată de un Consiliu de conducere format din cinci membri. Președinte a fost ales domnul Tahsin Gemil, istoric, cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga", vicepreședinți sînt domnul Necib Yaşar, ziarist, director general în Ministerul culturii, și doamna Cornelia Călin, cercetător la Institutul de etnografie și folclor; secretar este domnul Nagy Pienaru, redactor la *Revista istorică*; casier a fost ales domnul Bogdan Murgescu, asistent la Facultatea de istorie din București.

Magazin istoric, revistă care a publicat de la apariție un mare număr de articole și iconografii dedicate relațiilor celor două țări, urează Asociației culturale-științifice „România-Turcia", la început de drum, deplin succes în activitatea sa, menită să contribuie la apropierea dintre cele două popoare prietene, român și turc.

D.M.

ÎN CULISELE PALATULUI BOURBON (III)

DUMITRU HÎNCU

Ca la teatru¹, o sonerie stridentă îi invită pe protagoniști să intre în scenă. Dar dacă spectatorii din foalere se grăbesc să-și ocupe locurile, la Palatul Bourbon actorii care trebuie să ia loc în hemiciclu nu par totdeauna zoriți, afirmă Philippe Balland și Danielle Messenger. Mai mult, unii renunță chiar la primul act, iar câteodată rămin și

mai departe în culise, urmărind ce se întâmplă în sală, pe ecranele televizoarelor. Dar dirijorul are și el mijloacele lui de a reacționa, îi somează, de pildă, pe recalcitranți, prin clipirea unei camere indirecte, ce trece de la unul la altul. E un semnal că în hemiciclu dezbaterile s-au încins și fac necesară prezența unui număr cit mai mare de aleși ai națiunii.

Sedințele Adunării Naționale încep, de obicei, prin prezentarea, de către ministrul de resort sau de către un reprezentant al

¹ Continuăm publicarea acestei fresce a vieții parlamentare franceze (*Magazin istoric*, nr. 1, 2/1991), întocmite pe baza lucrării *La séance est ouverte* de Philippe Balland și Danielle Messenger.

său, a unu text de lege. După care, urmează la cuvint raportorului comisiei în care legea a fost discutată. Acest preambul du-roază cam o jumătate de oră; el deschide dezbaterile generală, organizată, a proiectu-lui: fiecare grup parlamentar își desemnează un orator care prezintă punctul său de ve-dere. Cînd dezbaterile nu este organizată, discuțiile se pot prelungi mult, întrucît orice deputat are atunci dreptul de a interveni. De cele mai multe ori, conferința președinților grupurilor parlamentare optează însă pentru prima variantă. În felul acesta, dezbaterile nu depășește două ore jumătate-trei ore.

Odată pozițiile cunoscute, deputații trec la examinarea primului articol și la amenda-mentelor propuse; fiecare din acestea e combătut, apărat, cîntărit de ministru și de raportor și, în fine, articolul de lege este su-pus votului Adunării. Scenariul se poate re-peta astfel pînă la examinarea ultimului arti-col.

Cu excepția cazurilor însă cînd opoziția — prin definiție minoritară și știlnd prea bine, deci, că pînă la urmă legea va fi oricum vo-

„Ați luminat destul Camera, vă rog să încheiați”

Aceasta nu este totuși sin-gura modalitate de obstrucție la care poate recurge opoziția. La rigoare, obstrucția poate debuta chiar... înaintea discutării unei legi. Și anume, prin depunerea unor moțiuni procedurale, fie pe motiv că respectivul proiect de lege nu ar fi constituțional, fie prin intermediul așa-numitei cheștiuni prealabile, adică al cere-rii ca legea să fie respinsă fără ca măcar să fie luată în discuție. Prin astfel de proce-dee, se poate provoca o lungă dispută apriorică între autorul moțiunii, oratorii care i se opun, guvern și raporto-rul comisiei parlamentare prin care a trecut textul. Inter-tesul pe care îl poate avea opoziția de a recurge la astfel de manevre decurge din îm-prejurările că ele îi oferă po-sibilitatea de a dispune de un timp de vorbire nelimitat. Se cunosc cazuri cînd susținăto-rii unor astfel de moțiuni s-au agățat de microfon cite pa-tru-cinci ore, fără ca să poată fi urniți de acolo. Șuvoiul vorbelor curgea fără oprire, curgea în torente, chiar dacă

între o frază și alta dispăruse orice suită logică sau dacă întreg discursul avea doar o legătură foarte aproximativă cu subiectul care îl iscase.

Pus în fața unor astfel de situații, președintele Adunării se poate vedea nevoit să re-curgă la puterea sa discrețio-nară și, profitînd de o pauză de respirație a oratorului, să i se adreseze: „Ați luminat destul Camera, vă rog să în-cheiați”. Oratorului nu-i mai rămîne atunci decît să pro-testeze de formă și... să lase microfonul altui obstrucțio-nist.

Un alt truc din panoplia unui încercat obstrucționist este acela al incidentelor de ședință, provocate îndeosebi prin invocarea regulamentu-lui de funcționare a Adunării. Acesta este, se pare, o po-tențială sursă de infinite frag-mentări ale derulării normale a unei ședințe, întrucît poate fi invocat la discreția întreprătorului și, în plus, are avantajul că e prioritar asu-pra dezbaterii în curs de des-fășurare. În același timp, ne mai spun Philippe Balland și Danielle Messenger, un ob-strucționist cu experiență nu uită niciodată să mai și voci-fereze și să trîntească cu zgomot pupitrul, atunci cînd i se ia cuvîntul. Faptul îi ener-

tată — încearcă să întirzie adoptarea ei prin formularea a nenumărate amendamente, chiar minore și fără nici o înrîurire reală asupra textului inițial sau prin ridicarea a tot felul de incidente procedurale. În asemenea cazuri, calculul opoziției este străvezlu pen-tru obșnușii culiselor parlamentare, dar nu și pentru masa electoratului; acesta se poate, eventual, impacienta vîzînd cum o lege, pe care o așteaptă, întirzie peste mă-sură și nemulțumirea sa se poate atunci în-toarce tocmai împotriva promotorului ei, adică a majorității care l-a fîgăduit-o în cursul campaniei electorale... Cum s-a și în-tîmplat, de pildă, în timpul guvernului Chi-rac, cînd — amintesc autorii lucrării La séance est ouverte — după trei luni de gu-vernare, n-au putut fi adoptate decît patru texte de legi. Recordul obstrucției parlemen-tare din Adunarea Națională franceză a fost însă, se pare, realizat cu prilejul discuțiilor asupra legii presel: opoziția a formulat nu mai puțin de... 2 500 amendamente, a căror dezbateri a reclamat 166 ore și 50 de mi-nute.

vează pe deputații majorității și pe reprezentanții guvernu-lui și le abate pentru moment atenția de la tema pro-priu-zisă a dezbaterii.

În sfîrșit, o ultimă armă din arsenalul obstrucției parla-mentare este cererea de veri-ficare a cvorumului. Ea poate fi făcută înainte de a se trece la vot, în care caz ședința este suspendată pentru o ju-mătate de oră, spre a se cer-ceta dacă majoritatea abso-lută a numărului de deputați cerută de regulament pentru desfășurarea unei dezbateri valabile se află fie în hemi-clu, fie în incinta Adunării, în birouri sau... în pat. De cele mai multe ori se constată că, într-adevăr, cvorumul nu e atîns, iar ședința e suspen-dată pentru o oră, în care timp grupurile parlamentare își caută de zor și-și adună cu înfrigurare componenții.

Toate acestea nu trebuie, totuși, să ne facă să credem că guvernele franceze ar fi neputincioase în fața tentati-velor de împiedicare sau nu-mai de amînare la nesfîrșit a adoptării unei legi. Ele pot recurge, de pildă, la așa-nu-mitul vot blocat, care obligă Adunarea să se pronunțe printr-un singur vot asupra unei părți sau a ansamblului unui text de lege. Ori la un

mijloc și mai radical: prin invocarea articolului 49, aliniatul 3 din regulamentul Adunării își pot, pur și simplu, asuma răspunderea asupra proiectului de lege. În felul acesta, opoziției nu-i mai rămâne decât o singură cale de atac: moțiunea de cenzură. Cum majoritățile sînt însă de partea guvernelor, moțiunile de cenzură nu au nici o șansă de a fi adoptate, și totuși rămîne ca la început — minus timpul irosit, fără rezultat palpabil pentru opoziție.

Un regulament foarte sever

Unui observator neavizat, Adunarea Națională franceză îi poate da, la prima vedere, impresia unui organism oarecum nedisciplinat. Unii deputați mai picotesc, alții citesc ziare, scriu misive, își aruncă hîrțile pe jos, discută între ei, întrerup oratoriile. Însă nici unuia dintre aleșii națiunii nu i-ar trece totuși prin minte să nesocotească mustrarea vreunui din prepușii la păstrarea ordinii. La nevoie, aceștia pot fi văzuți jucînd rolul de mesageri ce duc de colo pînă colo mesaje calmante, strecurînd cite un cuvînt la urechile deputaților mai gălăgioși sau care încalcă regulamentul — și sînt totdeauna ascultați, nu numai de către deputați — ci și de miniștri. Separarea puterilor se exprimă în Camera deputaților prin interzicerea oricărui contact între membrii executivului și aceia ai legislativului; miniștrii nu sînt astfel autorizați să circule printre băncile deputaților, iar aceștia din urmă trebuie să treacă pe dinaintea băncii guvernului, fără a se opri. Cei care transgresează această regulă sînt număla decît chemați la ordine de către funcționarii ce veghează la respectarea tradițiilor și care, citeodată, își îndeplinesc atribuțiile cu spiritul sicanator al oricărei administrații. Spre a-l ilustra, Philippe Balland și Danielle Messenger povestesc, bună-

oară, următoarea pătanie a deputatului Willy Dimeglio, relatată celor doi chiar de către cel în cauză. Să-i dăm dar și noi cuvîntul... „Era o seară de iunie. Cum hemicleiul nu-i climatizat, mi-am zis să mă duc să beau ceva răcoritor. Trecînd pe dinaintea băncii guvernului, François Léotard mă roagă să-i aduc și lui un Perrier. La buvetă, funcționarul mă avertizează că n-am voie să intru în hemicleiul cu o sticlă și-mi toarnă apa minerală într-un pahar. Naiv, mă îndrept cu paharul în mînă spre François Léotard, dar un ușier mă oprește: «— Nu aveți dreptul să duceți ceva de băut unui ministru». Ca să evit discuția, îi întind paharul, ca să-l ducă el ministrului, și mă îndrept spre locul meu. Spre uimirea mea văd însă că toți ușierii converg brusc către paharul meu de apă, în o sedință de vreun sfert de oră, după care unul din ei vine la mine și-mi explică că numai funcționarii Adunării au dreptul să dea de băut unui ministru. Cu condiția (bineînțeles) să li se ceară un asemenea lucru. Ori paharul meu de apă ridică o problemă, întrucît François Léotard nu se adresează celor în drept. În mod excepțional, totuși, omul mă asigură că «va face ca și cum...».

Se pare că problema n-a putut însă rămîne în acest stadiu, căci curînd i-am văzut pe ușierii adunați într-un nou conciliabul în jurul paharului. Pînă la urmă, seful lor a venit la mine, ca să-mi atragă luarea aminte să nu mai cad niciodată în eroarea în care căzusem. Separția puterilor în stat interzice deci să dai un pahar cu apă pînă și unui prieten... Încît abia după patruzeci de minute din momentul cînd îl ceruse, François Léotard și-a putut bea, în fine, paharul de Perrier.

Cravata obligatorie

De fapt, nu numai funcționarii Adunării Naționale sînt foarte scrupuloși în materie de disciplină. Uneori, au asemenea elanuri chiar și depu-

tații. Ba chiar și în materii anodine. Cum s-a putut constata, de exemplu, în 1985, cînd ministrul culturii, socialistul Jack Lang, s-a prezentat în fața Adunării într-o tunică „gen Mao” — opera, totuși, a unui mare croitor parizian — și arborînd o coafură bufantă. Cînd a intrat în hemicleiul, o bună parte din deputați au izbucnit spontan în strigăte de: Khadafi, Khadafi! Iar un ales al națiunii l-a apostrofat indignat pe ministru: „Nu vă puteți îmbrăca normal... ca un francez?!”. Dintr-un colț al hemicleiului s-a ridicat o problemă de fond. Președintele Adunării a fost, în speță, întrebant dacă nu cumva, sub tunică, Jack Lang renunțase la cravată. Pînă la urmă, incidentul s-a terminat totuși cu bine, întrucît Jack Lang a putut dovedi că avea asupra lui presupusul obiect al delictului.

Disputele cu adevărat importante se rezolvă însă totdeauna prin vot, care poate îmbrăca trei ipostaze: prin ridicarea mîinii, scrutinul electronic și votul la tribună. Acesta din urmă nu este, se pare, și cel mai apreciat de către aleșii națiunii, întrucît reclamă prezența lor fizică în sală. De aceea, nici nu e utilizat decît la marile ocazii: alegerea președintelui și a biroului Adunării Naționale sau atunci cînd e angajată răspunderea guvernului. Ceea ce nu se întîmplă prea des. Dar dacă totuși se adoptă această modalitate de exprimare a opțiunilor particulare, deputații fac apel la cartonașele de diferite culori (albastru dacă sînt pentru, roșu dacă sînt contra și alb dacă se abțin), din pupitrele lor. Cînd se aud strigați, se urcă la tribună, își depun cartonașul într-o urnă, iar în alta o bilă de lemn, destinată să ateste că numărul voturilor exprimate coincide întocmai cu acela al cartonașelor introduse în cea dintîi.

Cel mai uzitat e votul prin ridicarea mîinii, întrucît e cel mai operativ. Deși spiritele malițioase pretind că ar fi cu precădere afecționat de aleșii națiunii din cauză că... nu

lasă urme. Cu alte cuvinte, dacă o lege se va dovedi ulterior controversată ori ineficientă în aplicarea ei, electorii nu-și vor putea vărsa năduful asupra cuiva anume! Remarca este, bineînțeles, mai ales o mostră de spirit galic.

Scrutinul exprimat prin afișaj electronic are, în schimb, avantajul că poate fi realizat prin procură. Deși regulamentul Adunării Naționale stipulează, ba chiar în două locuri, obligația votului personal și autorizează doar în mod excepțional delegarea lui. În plus, nimeni nu poate primi delegație decât pentru un singur mandat. Cu alte cuvinte, la fiecare scrutin ar trebui să se afle în hemiciclu cel puțin 288 deputați, jumătate din numărul lor total.

În realitate, lucrurile nu se întâmplă chiar așa. Mulți deputați își lasă cheile de la pupitrele lor unor colegi de grup, siguri că aceștia le vor și învîrți în sensul dorit. Această practică, admisă fără obiecții de toate grupurile parlamentare, poate duca însă câteodată feste neașteptate și dezagreabile. Astfel, în mai 1986, cheia de la pupitrul lui Gaston Deferre, mulți ani primar al Marsiliei și ministru al Apărării Naționale, se afla la locul ei, în broască. Deputatul socialist de serviciu pentru grupul său parlamentar, la învîrtirea cheilor colegilor absenți, a răsucit-o, cu prilejul unui scrutin public, ceea ce însemna că și Gaston Deferre își făcuse datoria: votase. Numai că el își dăduse ultima suflare cu o noapte înainte. Și astfel, pentru prima oară în istoria Adunării Naționale franceze, un ales al națiunii a luptat pentru ideile sale nu numai pînă la moarte, dar și dincolo de pragul ei.

Un deputat advers a denunțat în fața Adunării această erezie, dar președintele ei, Jacques Chaban-Delmas, om politic cu multă experiență și o profundă filosofie de viață, s-a mărginit la un înțelept și a toate lertător comentariu, exclamînd lăconic: „Bietul Gaston!” ■

Revoluția română în direct

lată că, la un an de la acea premieră mondială care a propulsat Radio-Televiziunea Română în fruntea topului interesului mass-mediei din lumea întreagă — transmisia unei revoluții *în direct* — Radioul și Televiziunea ne oferă, în manieră diferită, specifică fiecăreia în parte, două lucrări unicate.

Orele Revoluției — un set de trei discuri „realizate cu participarea extraordinară a poporului român” (se spune în pagina de prezentare) cuprinzînd înregistrările făcute de Radio-Televiziune momentelor atît de fierbinți ale istoriei românești, la care colegii de la Radio și Televiziune au devenit nu numai martori, ci și participanți activi, începînd cu amiaza zilei de 22 decembrie 1989...

...și *Revoluția Română în direct* — stenograma integrală a emisiunii Televiziunii Române în intervalul cuprins între 22 decembrie, ora 10.51 și 23 decembrie, ora 00. Treisprezece ore și nouă minute de dramatică istorie și eroism înălțător al poporului român, ridicat împotriva unei dictaturi de o neasemuită duritate, treisprezece ore și nouă minute trăite cu emoție, suferință și speranță de întreaga suflare românească. Este primul volum dintr-un ciclu ce se preconizează să cuprindă trei volume, incluzînd, alături de această stenogramă, numeroase mărturii ale unor lucrători ai Televiziunii, precum și ale unor participanți (civili și militari) la acțiunile și luptele duse la Televiziune.

Ce s-ar putea spune,

într-un răgaz atît de scurt de la apariție, despre aceste două lucrări? Decît că ele prezintă două documente de excepție, reinviind momente de excepție, două lucrări uluitoare — la propriu și la figurat —, prin spontaneitatea și sinceritatea momentelor trăite, două lucrări care, de-abia de acum înainte trebuie ascultate, citite și răsucite, secvență cu secvență, pasaj cu pasaj, pentru reconstituirea evenimentului unicat din istoria noastră, care a fost Revoluția română din decembrie 1989.

Și dacă nu-și propun „să afle adevărul” și nici nu pretind de a-l enunța, întrucît ele nu comentează, nu analizează, nu compară, ci reproduc întocmai desfășurarea unei părți a evenimentelor revoluției, trebuie spus că ele constituie două documente fundamentale pentru reconstituirea pe care istoria are dreptul și obligația de a o realiza. Și oricît de modeste ar fi colegii noștri de la Radio-Televiziunea Română, trebuie să recunoaștem că nu e puțin; mai cu seamă că despre Revoluția română circulară, în țară și în străinătate, numeroase variante și versiuni, iar asupra ei planează prea multe semne de întrebare ulterioare. *Atunci* — și acesta este totdeauna *esențialul* în istorie, ca și în documentele *netrucate* ce le semnalăm cititorilor —, *nimeni* nu punea la îndoaia Revoluția română, prima transmisie mondială în direct a unei revoluții.

Gh. DAVID

VOINȚA CONTINUITĂȚII

Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE), al cărei sediu se află statutar în România, s-a remarcat și în 1990 prin activitatea sa desfășurată atât în țară cât și în strălănatate. L-am rugat pe profesorul Virgil Căndea, secretarul general al acestei organizații științifice, cu statut internațional neguvernamental pe lângă UNESCO, să comunice cititorilor noștri care au fost principalele ei manifestări din anul 1990.

— Domnule profesor, climatul general al anului care a trecut, atât la noi cât și în alte țări membre ale AIESEE și în primul rând cele din Balcani, nu a fost în mod special favorabil activității științifice. Ce v-a permis totuși să continuați activitatea Asociației fără a vă lăsa descurajat de circumstanțe?

— Voința continuității, evidența că membrii AIESEE (21 de comitate internaționale de studii sud-est europene) sînt unanimi în dorința de a depăși un moment dificil și, mai ales, convingerea că tocmai în aceste condiții de exacerbare a politicii manifestările științifice, cooperarea, dialogul pe planul spiritului, sînt binefăcătoare.

— Ce acțiuni ați desfășurat în țară?

— Una singură, dar, în programul AIESEE, importantă: Colocviul despre temele eshatologice în culturile sud-est europene în perioada Turcocrăției exprimate în texte și imagini, organizat la București și mănăstirea Hurez în luna mai 1990 și la care au participat specialiști din Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și România. A fost prima manifestare științifică internațională din țara noastră în domeniul studiilor sociale și umane din anul trecut și ea confirmă voința de continuitate a AIESEE, pentru că deși programată din 1989, ea nu a fost aminată.

— Iar în strălănatate?

— Am organizat în primul rând Zilele balcanice la cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Studii Istorie de la Madrid (august-septembrie 1990)¹ la care au fost dezbă-

tute două teme: *Lumea sud-est europeană văzută prin mituri, legende și literatură istorică și Sud-Estul european și marile drumuri comerciale: aspecte politice, economice și socio-culturale*, dezbateri la care au adus contribuții numeroși oameni de știință români.

Cu același prilej a avut loc și o reuniune a Biroului AIESEE pentru pregătirea celui de-al VII-lea Congres internațional de studii sud-est europene care va avea loc la Atena în anul 1994.

— Cooperarea Asociației cu alte organisme științifice naționale sau internaționale a fost afectată de evenimentele din Europa din ultimii doi ani?

— Nu. Categoric nu. În condițiile permise de dificultățile financiare cunoscute, UNESCO și Consiliul internațional de științe filosofice umane (CIPSH) ne-au acordat în continuare sprijinul lor. Iar așezăminte științifice de mare importanță și tradiție, ca Societatea de studii sud-est europene din München și Societatea elenă de arheologie din Atena și-au manifestat prețuirea față de AIESEE prin alegerea secretarului general al acesteia ca membru corespondent. Am fost cooptat la Madrid în aceeași calitate și ca membru în comitetul internațional al istoricilor.

— Numai în această calitate?

— Cred că au fost deopotrivă recunoașteri ale rolului științei românești în cooperarea sud-est europeană.

— Știm că ați ținut recent conferințe în Franța

și prelegeri la Universitatea „La Sapienza” din Roma. Tot în cadrul activității AIESEE?

— Da și nu. Gazdele au insistat asupra condiției mele de secretar general AIESEE, dar opțiunea lor pleca de la preocupările privind spiritualitatea românească despre care am conferențiat la Paris în cadrul simpozionului internațional cu tema *Prezența creștinilor orientali* și privind istoria culturii românești prezentată studenților de la Roma.

— Cum întrevedeți activitatea de viitor?

— În opera de stimulare a studiilor sud-est europene, AIESEE are acum un câmp incomparabil mai larg și modalități mai numeroase de desfășurare. O temă amplă este tocmai aceea a locului zonei de sud-est a continentului în noua sa Casă despre care se vorbește în Carta pentru noua Europă semnată la Paris la 21 noiembrie 1990 de șefii de stat sau de guvern ai celor 34 de țări din cadrul C.S.C.E. De altfel tot în 1990 la Lisabona am vorbit tocmai despre dialogul european prin spiritualitate în acest final de secol și de mileniu, la Conferința internațională „Europa și Lumea”. Numeroase aspecte ale trecutului comun al popoarelor din zona balcanică, în special pentru epocile modernă și contemporană, se cer imperios reanalizate. Viitorul e plin de posibilități și promisiuni, firește realizabile îndeosebi după dobîndirea unei prosperități economice care să asigure și științei mijloacele necesare propășirii.

Ioana URSU

¹ Magazin istoric, nr. 8/1990, 1/1991.

1990: Brâncuși

la New York

UN TRIUMF

ISTORIC

CRISTIAN POIȘTEANU

Ars longa, vita brevis. Dacă primul aforism al lui Hipocrate — tradus în latină — și-a menținut de milenii viabilitatea, nu putem să nu-l considerăm pe Constantin Brâncuși drept aparținând în egală măsură artei românești (și universale), dar și istoriei românești. Mă îndeamnă să scriu aceste rânduri succesul integral al expoziției *Brâncuși — capodopere din muzeele românești* (Galeria Gagosian din New York, 3 noiembrie-15 decembrie 1990); lucrările întorcându-se în țară, în bună și cuvenită formă, la 19 decembrie 1990, vegheate de aceeași însoțitori — specialiști de arte —, desemnați de muzeele din București și Craiova, doamnele Zoo Pop și Dana Horbay și domnul Paul Rezeanu). Succes văzut (și nu auzit) la fața locului și care merită pe deplin calificativul de istoric. Într-adevăr, gândind în preajma secolului XXI și în perspectiva viitorului european la care noi românii avem dreptul, nu văd de ce să nu-l așezăm pe Constantin Brâncuși alături de acei mari oameni care au adus glorie țării, poporului și pământului pe care s-au născut, fie că au fost voievozi sau artiști, oameni politici sau oameni de cultură. Este, cred, un subiect esențial care se cere elaborat și propus în circulația mediilor culturale europene la capitolul România (nu numai Eminescu și Enescu, dar și Cioran, Palade, Eliade, Ionescu strălucesc în constelația culturii universale). Cu atât mai mult cu cât regimul comunist nu numai că a ratat moștenirea Brâncuși, dar Elena Ceaușescu interzisese formal în ultimii ani ai dictaturii orice referire în presă la artiști români „morți în străinătate” (sub unghiul represiv al acestei interdicții căzuseră și edițiile succesive americane și franceze ale acelei cărți excepțio-

nale despre Brâncuși, scrisă și compusă de dr. Radu Varia — vezi și *Magazin istoric*, nr. 1/1990 —, carte ce a inspirat proiectul expoziției amintite).

Pentru a sesiza în ce măsură expoziția din New York a devenit istorică, indicele cel mai convingător este audiența și ecoul ei favorabil în mediile artistice, financiare, politice, culturale și de presă americane.

Totul a început către sfârșitul lunii iunie 1990, când domnii Radu Varia și Larry Gagosian (proprietarul uneia dintre galeriile de artă cele mai cunoscute din lume) s-au întâlnit datorită domnului Leo Castelli (o autoritate mondială în lumea galeriilor de artă) la primarul orașului Bordeaux, domnul Jacques Chaban-Delmas (fost președinte al Adunării Naționale Franceze, fost prim-ministru, cel mai tânăr general din armata franceză și unul dintre șefii rezistenței antinaziste — vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1976), cu ocazia inaugurării muzeului de artă modernă din acest oraș. Impresionat de cartea despre Brâncuși scrisă de Radu Varia, Larry Gagosian îi solicită competența pentru organizarea unei expoziții cu lucrări ale genialului nostru oltean la galeria sa din Manhattan. Atunci și acolo s-a născut ideea *Brâncuși — capodopere din muzeele românești*; a urmat odiseea celor patru luni de pregătire a expoziției (despre ale cărei avat-uri revista noastră preferă să nu amintesc, din respect pentru Brâncuși, pentru organizatorii, pentru imaginea României și a relațiilor ei culturale în lume, cazul așa-zisului scandal Brâncuși fiind la ora actuală pe deplin elucidat prin interviul domnului ministru al culturii Andrei Pleșu, apărut în ziarul *Libertatea* din 15 decembrie 1990 și prin articolul lui David Binder din *New York Ti-*

mes, din 22 decembrie 1990, și reprodus în *Adevărul literar și artistic*, nr. 48/1990, ca și prin dosarul publicat în revista *Tinerama*, nr. 11, din 25-31 ianuarie 1991).

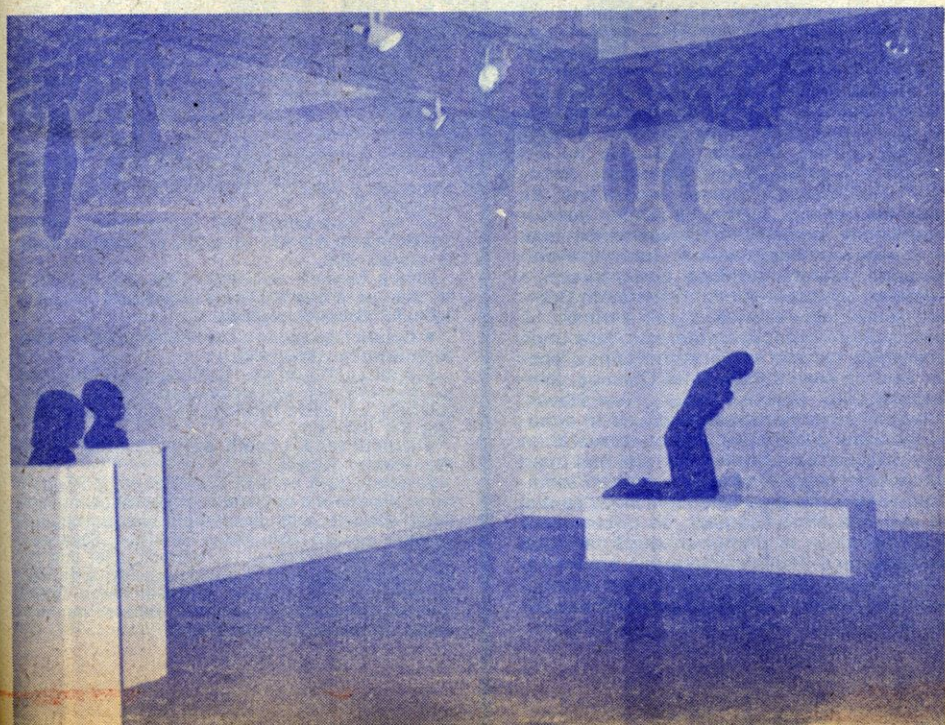
3 și 6 noiembrie 1990: vizionare pentru presă și respectiv vernisaj la etajul 6 al impunătoarei clădiri de la numărul 980 pe Madison Avenue, o arteră centrală și limanul galeriilor de artă din inima metropolei americane. Amîndouă înseamnă o întîlnire cu „le tout New York”, ce semnifică un prim succes fără precedent (să ne amintim că Brâncuși a mai fost expus la New York în 1913, la marea expoziție de la Armory Shaw, în 1926 la galeriile Wildenstein, în 1933 la galeria Brummer și ultima oară cu 21 ani în urmă la Muzeul Guggenheim, în 1969), întrucît niciodată ca acum, în noiembrie 1990, un număr atît de mare de personalități, aproximativ 300, nu a fost concentrat într-un spațiu atît de restrîns, dar, datorită mass-mediei actuale, avînd impact mondial. Dintre acești primii vizitatori de marcă ai expoziției, citez aici doar cîțiva: dl. Thomas M. Messer, director al Fundației Guggenheim, fost director timp de 28 de ani al Muzeului Solomon R. Guggenheim, unde a organizat retrospectiva Brâncuși în 1969, dl. Germano Celant și d-na Carmen Jimenez, directori la Muzeul Guggenheim, dl. Kirk Varnadoe, directorul Departamentului de sculptură și

pictură al Muzeului de artă modernă din New York, d-na Sao Schlumberger, membră a Consiliului internațional al Muzeului de artă modernă din New York, dl. Steingrim Laursen, membru al Consiliului Internațional al Muzeului de artă modernă din New York și director la Muzeul Louisiana din Copenhaga, dl. Walter Hopps, directorul Fundației Menil din Houston, dl. Robert Silvers, editorul revistei *New York Review of Books*, dl. John Russell, criticul ziarului *New York Times*, renumitul coregraf Jerôme Robbins, dl. Jerzy Kozinski, cineast și scriitor, arhitectul de renume mondial I.M. Pei, dl. Gianfranco Monacelli, președintele grupului editorial Rizzoli International, dl. Leo Castelli, d-na Ileana Sonnabend, dl. Hans Berggruen, fondatorii celebrei galerii care le poartă numele, artiști renumiți ca Richard Hamilton, Howard Hodgkin, Christo, criticul și istoricul de artă John Richardson, d-na și dl. Ahmet Ertegun, d-na Mona Jollis, d-na Pierre Matisse, d-na Anna Wintur, directoarea revistei *Vogue*, dl. Jan Hoet, directorul expoziției internaționale „Dokumenta” de la Kassel. Erau de asemenea prezente marile rețele de radio și televiziune americane, japoneze și Antenne II din Franța.

25 noiembrie, 9 decembrie, 22 decembrie 1990: cel mai influent cotidian american, *New York Times*, prezintă, comentează, elo-

În p. 62: sculptura *Orgoliu*, bronz, din 1905

Aspect din galeria Gagosian (6 noiembrie 1990)

CARTI SOSITE LA REDACTIE

giază expoziția de la Gagosian Gallery. John Russell, venerabilul său critic de artă, o consideră drept modelul viitorului. Citind pe inițiatorul și organizatorul expoziției (care semnează și catalogul de o rafinată eleganță), dr. Radu Varia, privind *Sărutul* (reprodus în premieră de două ori în *New York Times* și pentru prima oară în *International Herald Tribune*) din 1907 (anul de cotitură, datorită lui Brâncuși, pentru sculptura modernă), John Russell subliniază „întîlnirea gigantică, tăcută, regală a lui Brâncuși cu monumentalitatea Egiptului Antic”. El ajunge la concluzia: „Ceea ce trăim aici este un moment de liniște înălțătoare. Un moment — menționează el — care nu trebuie în nici un caz scăpat” (această cronică a fost reluată la 15 decembrie de *International Herald Tribune*, cel mai important cotidian internațional, publicat simultan la Paris, Londra, Zürich, Hong Kong, Singapore, Haga, Marsilia, New York, Roma, Tokio, Frankfurt). Opiniile cele mai avizate converg cu cele ale lui John Russell, și cititorii *Magazinului istoric* le-au putut urmări în numărul trecut al revistei noastre, prin interviurile domnilor Theodor Messer, Robert Silvers, Leo Castelli, Gianfranco Monacelli, acordate domnului Manase Radnev, care, la înapoierea de la conferința organizată de Centrul internațional de studii strategice de la Washington, pe tema „Revoluțiile din țările din estul Europei în 1989 și Televiziunea”, s-a oprit la New York la vernisajul expoziției. Amplul articol scris de David Binder la 22 decembrie în *New York Times* menționează încă din titlu succesul expoziției, subliniind că ea a atras un șuvoi nesfârșit de vizitatori.

Așadar, o expoziție: *Brâncuși — capodopere din muzeele românești* (patru lucrări din Muzeul de artă din Craiova și două din Muzeul Național de artă din București), de trei ori în *New York Times* și o dată în *International Herald Tribune*. Așa ceva nu s-a mai văzut în presa de elită americană. Nicio dată! Cercetătorul presei americane de peste ani, decenii, secole va rămâne desigur impresionat înregistrând un asemenea fapt, ca și noi, contemporanii și martorii *evenimentului* stagiunii artistice new-yorkeze.

Așadar, reîntoarcerea lui Constantin Brâncuși în 1990 în America, scena afirmării lui universale de la începuturile sale, țara unde se găsește cel mai mare număr dintre operele sale de seamă (New York Chicago, Minneapolis, Des Moines, Dallas, New Haven, Philadelphia) și reîntoarcerea artistului în circuitul galeriilor particulare este cu adevărat un triumf istoric. Este în mod cert cel mai mare succes internațional al artei și culturii românești — care nu a solicitat țării noastre nici cel mai mic efort financiar, de orice natură ar fi fost el — în primul an după revoluția din decembrie 1989, aniversare în preajma și spre onoarea căreia — cum afirma domnul Larry Gagosian — a fost organizată expoziția. ■

• CONSTITUȚIA DIN 1923 ÎN DEZBATEREA CONTEMPORANILOR.

Editura Humanitas, București, 1990, 638 pp., 142 lei: retipărirea prelegerilor publice sustinute în 1922-1923, sub egida Institutului Social Român de Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga, Vintilă I. Brătianu, C.G. Dissescu, G. Grigorovici, Calypso C. Botez, Mircea Djuvara, Virgil Madgearu, Cesar Partheniu, D. Xenopol, M. Manoilescu, A. Rădulescu, I. Ionescu-Dolj, Al. Costin, Em. Miculescu, Anibal Teodorescu, Paul Grecianu, M. Sanielevici, Romulus Căndeș, Gr. Iunian, I. Nistor, Romul Boilă, C. Bacalbașa.

• Șef Rabin dr. **Moses Rosen — PRIMEJDI, ÎNCERCĂRI, MIRACOLE** (cu un cuvânt înainte de Lord Jakobovits, Șef Rabin al Marii Britanii și al Commonwealthului, Președintele Confederației Rabinice Europene).

Editura Hasefer, București, 1990, 340 pp., 60 lei: amintiri, evocări, întîlniri cu proeminente personalități politice, culturale și religioase, într-o pasionantă scriere memorialistică datorată Șef Rabinului Culturii Mozaic din România, care, de la instalarea sa în 1948, a dus o continuă luptă pentru salvarea Comunităților evreiești de la dispariție, a reînălțat și renovat toate sinagogile și a apărât și dezvoltat instituțiile religioase, culturale și sociale evreiești din țară.

• Ion Dumenluc, Nicolae Mătcas — COLOANA INFINTĂ A GRAIULUI MATERIN.

Editura Hyperion, Chișinău, 1990, 308 pp.: studii și articole privind limba română și grafia latină în Moldova dintre Prut și Nistru.

• ȘTEFAN CEL MARE (ediție de Sergiu Moraru).

Editura Literatura artistică, Chișinău, 1989, 320 pp.: legende, balade, portrete literare închinete memoriei viteazului vovod, păstrate peste secole de popor ca un simbol al dragostei de neam și țară.

• O LUPTĂ, O SUFERINȚĂ ȘI... (ediție îngrijită de Boris Vieru).

Editura Literatura artistică, Chișinău, 1989, 396 pp.: materiale documentare apărute în săptămînalul *Literatura și arta*, din Chișinău, în sprijinul revenirii la grafia latină.

• I.L. CARAGIALE ÎN CONȘTIINȚA CONTEMPORANILOR SĂI (antologie de Rodica Florea și Stancu Ilin).

Editura Minerva, București, 1990, 512 pp., 23,50 lei: mărturii critice din vasta bibliografie închinată autorului *Scrisorilor pierdute*.

• Ovidiu Bozgan — UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI, 1864-1990.

București, 1990, 84 pp., 10,60 lei: pagini din trecutul învățămîntului universitar bucureștean; lucrare publicată sub egida Facultății de istorie a Universității din București.

• BIBLIOTECA LUMEA AZI (coordonatorul ediției: Stellan Turlae)

București, 1990, nr. 1-64 pp., 10 lei; nr. 2-32 pp., 7 lei: suplimente ale cunoscutei reviste de politică externă, dedicate unor personalități ale contemporaneității — George Bush, Mihail Gorbaciov, Papa Ioan Paul II și Lech Walesa — și, respectiv, unor operații de contraspașional, puse la cale de britanici și de înaltul Comandament Aliat, în cel de-al doilea război mondial (fragmente din volumul *Escorta de minciuni*, de Anthony Cawc Brown).

CELE DINTÎI EREZII (III)

Conf. univ. dr. REMUS RUS

În episoadele anterioare am urmărit istoria apariției și întemeierii Bisericii creștine ca instituție divino-umană, răspândirea ei geografică, dificultățile cu care misionarii și credincioșii creștini s-au confruntat în activitatea de propovăduire și de mărturisire a credinței creștine. Am subliniat răspândirea în lume a Evangheliei, reliefind totodată și tribulațiile la care Biserica și membrii ei au fost

supuși din exterior.

Să urmărim — utilizând ca lucrări bibliografice scrierea lui H. Chadwick *The Early Church (Biserica primară)* și a lui J. G. Daris *The Early Christian Church (Biserica creștină primară)* — modul în care s-a organizat Biserica creștină, care au fost structurile ei de bază, cum a fost formulat și înțeles mesajul creștin și care sînt implicațiile lui pentru viața socială.

Arme pentru lupta spirituală

În pofida răspîndirii teritoriale și a integrării ei în comunități umane cu tradiții culturale diferite, Biserica creștină a păstrat, nu fără luptă, o uimitoare coeziune lăuntrică. Această coeziune i-a fost facilitată de trei elemente: mărturisirea comună a aceleiași credințe, practicarea unui cult comun și adoptarea unui cod moral comun de viață; căci propovăduitorii Evangheliei lui Hristos din primele veacuri erau preocupați să enunțe o sumă de credințe, o rînduială cultică în centrul căreia se găsea „euharistia” (împărtășania)¹ și norme de comportament

social. Prin aceasta, se punea la îndemîna creștinilor „un dreptar cum se cuvine să umble și să placă lui Dumnezeu” (I. Tes. 1-4).

În centrul credinței se regăsesc învățătura și persoana lui Hristos. El este revelația lui Dumnezeu, Învățătorul lumii: „Prin Iisus Hristos, Dumnezeu ne-a chemat de la întuneric la lumină, de la necunoaștere la cunoașterea numelui Său cel preamărit” (I. Clem. 59,2). Ca Învățător, Iisus Hristos ne-a adus cunoașterea desăvîrșită a lui Dumnezeu, pierdută ca urmare a păcatului.

Participarea la cunoașterea lui Dumnezeu a avut drept consecință, pentru oameni, eliberarea lor de convențiile structurilor sociale ale vremii. Creștinii se chemau între ei „frate” și „soră”; iar deosebirile de rasă, clasă socială sau educație erau depășite prin credința tuturor în Hristos. La fel și viața cultică îl avea tot pe Hristos în centrul

¹ Euharistia (cuminecătura sau împărtășania) este Taina în care, sub chipul pîinii și a vinului se împărtășesc credincioșilor însuși Trupul și însuși Singele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci.

ei. Ritualul botezului, în baza căruia cel care accepta credința creștină era admis ca membru al Bisericii, era considerat fie ca act anamnetic, care comemora Botezul lui Iisus din Iordan, fie ca act de renunțare definitivă la rău. Prin botez, credinciosului i se împărțasea Duhul Sfânt. Totodată, el primea armele pentru lupta spirituală, i se iertau păcatele și era primit în sinul noului popor, ales, deosebit de vechiul Israel, fiind renăscut la o nouă viață, prin îngroparea și învierea lui Hristos.

În fiecare duminică, creștinii se adunau împreună pentru a săvârși „euharistia”, în cadrul căreia cei botezați se împărțeau cu Trupul și Sângele lui Hristos. Participarea la „euharistie” avea o importanță deosebită nu numai în planul vieții duhovnicești, ci și al comunității creștine. Credincioșilor care nu puteau participa la acest ritual sacru, le erau aduse firimituri din pinea euharistică, ca mijloc de afirmare a unității vizibile și spirituale cu întreaga comunitate. Încălcarea normelor morale implica excluderea — permanentă sau temporară — de la comuniunea euharistică; cei astfel pedepsiți nu erau îndepărtați din Biserică, ci treceau în rândul catehumenilor, a celor ce se pregăteau pentru primirea botezului. Cei ce se îndreptau, erau reprimiți în sinul Bisericii.

Transpunerea Evangheliei în limbajul religios al lumii elenistice a fost una dintre marile responsabilități pe care le-au asumat misionarii creștini, deoarece orice redare neadekvată a învățăturii creștine putea duce la alterarea structurilor ei și la pierderea autenticității. În același timp, prin depășirea perimetrului sinagogal, noua învățătură se confruntau cu sincretismul, magia și astrologia păgână. De altfel, pînă și iudaismul fusese atras în sincretismul elenist, Jahve fiind identificat cu Dionysos sau cu Saturn.

Corint și Colose

În aceste condiții, era firească apariția unor păreri diferite. Anumite forțe centrifuge se întîlesc chiar în perioada apostolică. Așa, de exemplu, Sf. Apostol Pavel a fost pus față în față cu o seamă de tendințe pe care a trebuit să le repună pe făgășul tradiției creștine autentice. Unii locuitori ai Corintului, auto-constituiți într-un grup de elită spirituală, pretindeau că posedă o înțelepciune și erau beneficiarii unei experiențe mistice mai profunde decît acelea a celorlalți frați creștini și chiar a Apostolului Pavel. În raport cu ei, ceilalți creștini erau considerați ființe inferioare, care nu au izbutit să se ridice pe culmile adevăratei trăiri spirituale. La baza acestei atitudini se regăsea o învățătură dualistă care promova ideea superiorității spiritului față de trup, considerat a fi rău și fără valoare. O astfel de credință angaja o serie de implicații morale imediate. Alți corinteni, incurajați de afirmația paulină privind eliberarea de lege și considerînd tai-

nele Bisericii ca un garant magic al fericirii veșnice, au alunecat spre o viață de desfrîu. Împotriva acestora s-a ridicat un nou grup rival care a adoptat o serie de practici ascetice extremiste, renunțînd la obligațiile matrimoniale sau contractînd căsătoria, fără a o consuma. Pe temeiul aceluiasi dualism, spirit-materie, era respinsă învățătura despre învierea trupului, fiind preferată doctrina platonicească a nemuririi sufletului, motivîndu-se că în cazul celor desăvîrșiți învierea nu ar mai putea aduce nimic în plus.

În Colose, cetate din Asia Mică, Sf. Apostol Pavel a fost pus în fața unei erezii mai grave, un amalgam sincretist de învățături creștine și doctrine teosofice preluate din cultele de mistere și din iudaismul eterodox. Colosenii erau îndemnați să adore puterile ingeresti identificate cu corpurile cerești, despre care se credea a fi posesoare ale unor puteri capabile să determine soarta omului. Această doctrină era transpusă în practică în cadrul unei ceremonii speciale marcată de elemente sărbătorești împrumutate din calendarul iudaic.

Tendențele eretice la care ne-am referit fac parte dintr-o mișcare ereziarhă mai amplă, cunoscută sub denumirea de *gnosticism*. Acest fenomen a ridicat mari probleme creștinismului primar, amenințînd Biserica și autoritatea personală a primilor ei conducători. În gnosticism se regăsește matricea mai multor secte rivale ce s-au rupt de Biserică între anii 80 și 150 d. Hr.

Termenul *gnosticism* derivă de la cuvîntul grecesc *gnosis* — cunoaștere —, sectele gnostice pretinzînd a fi posesoarele unei învățături speciale ce depășea doctrina înde-

Procesiunea fecioarelor mucenice (detaliu de mozaic de la biserica Sant' Apollinare Nuovo, din Ravenna - sec. VI)

in p. 65: unul dintre cele mai vechi și mai cunoscute vestigii creștine din țara noastră: donariul de la Biertan

obște cunoscută a Bisericii. În realitate însă, aceste învățături nu aveau un caracter intelectual sau o profunzime filosofică deosebită. Ele se întemeiau pe o mitologie fantastică, ridicată la rang de revelație și pe un simbolism inițiat, frizând misterul.

Sectele gnostice au diluat și denaturat substanțial învățătura creștină prin împrumuturi din diverse religii păgâne, cum ar fi: mithraismul, cultele de mistere, zoroastrismul elenizat, iudaismul elenizat și filosofia platoniciană. Între marii ereziahi gnostici reținem numele lui Simon Magul, Valentinian, Basilide, Marcion. Se înțelege că fiecare dintre aceștia a propus scheme doctrinare diferite. Totuși, în ansamblul lor, ereziiile gnostice dețin elemente comune, dintre care cunoașterea prin inițiere joacă un rol deosebit de important.

Gnosticismul a intrat în conul de umbră al istoriei, dar nu înainte de a cauza răni adânci în sânul Bisericii. Unele din acestea s-au vindecat, s-au închis de la sine, altele s-au perpetuat, felurite secte creștine din zilele noastre, avându-și sorginta în aceste mișcări eretice care au apărut în primele veacuri ale istoriei creștinismului.

Dacă în timpul vieții Sfinților Apostoli situațiile conflictuale cauzate de tendințele eretice erau soluționate prin intervenția și autoritatea lor directă, în perioada imediat urmă-

toare au apărut o serie de probleme: Cum putea menține Biserica unitatea învățăturii creștine și în temelii cărei autorități? Care era adevărata interpretare a Vechiului și Noului Testament? Cine erau persoanele care au preluat de la Apostoli funcția de învățători și cum puteau ele să îndrume pe cei rătăciți? Unde putea fi găsită mărturia demnă de crezare a adevăratei învățături propovăduită de Apostoli?

O regulă și trei elemente de autoritate

Încercând să dea un răspuns problemei ridicate de mișcările centrifuge, Sf. Ignatie (aprox. 35-aprox. 107), succesorul Sf. Petru la Scaunul episcopal din Antiohia, insistă asupra persoanei episcopului local ca pivot al unității Bisericii. Fără episcop — arăta el — nu pot fi administrate tainele dătătoare de viață. Subliniind ideea verticalității, a relației cu Dumnezeu, a misiunii sacerdotale, el afirmă că episcopul „trebuie considerat ca fiind Domnul însuși”.

Un alt răspuns mult mai la obiect, este cel dat de Clement Romanul (în viață la sfârșitul sec. I) situației cauzate în Biserica din Corint, care înlăturase toți clericii bătrâni, înlocuindu-i cu alții noi. Epistola scrisă de Clement, adresată, probabil, episcopului locului, îi îndeamnă pe corinteni la unitate și la îndreptarea scandalului provocat prin înlăturarea preoților, deoarece aceștia, chiar dacă nu au fost hirotونيți direct de Apostoli, se află în directă succesiune cu ei, căci ei „au oferit fără vinovație darurile” la Sfânta Slujbă a euharistiei (a liturghiei). Afirmând ideea succesiunii apostolice, Clement subliniază continuitatea legitimă a tradiției în Biserică, reliefind elementul păstrător de unitate în practică și doctrină și, în același timp, ridică o pavază împotriva pretenției forțelor eretice, centrifuge de a fi posesoare ale unei învățături secrete, alta decât cea cunoscută și care ar fi fost dată de Iisus după învierea Sa din morți. Învățătura privind legitimitatea succesiunii apostolice devine un mijloc de apărare a Bisericii împotriva părerilor arbitrar, eretice și a imixtiunilor sectare.

Cel de al doilea element de autoritate va fi Sfânta Scriptură a Noului Testament. În primul secol, paralel cu Scriptura Vechiului Testament, în traducere greacă — Septuaginta, exista tradiția orală, transmisă prin viu grai, până când aceasta a fost fixată în scris de către evangheliști (Marcu, Luca, Matei și Ioan) și completată de epistolele Sf. Apostoli.

Conturarea canonului Noului Testament, așa cum îl avem astăzi, s-a făcut pe temelii apostolicității și în urma unui proces temeinic de selecție, care a avut în vedere ortodoxia învățăturii creștine.

Al treilea și ultimul element autoritativ în Biserica este „Regula credinței” (*Regula fidei*), înțelegându-se prin aceasta o sumă de învățături concise privind evenimentele centrale ale procesului de mântuire. Ideea centrală a acestei „reguli” avea în vedere afirmarea unității planului divin expus în Vechiul Testament și desăvârșit în Noul Testament, privind mântuirea oamenilor. Ereticii nu credeau într-un Dumnezeu suprem, creator al cerului și pământului, ignorau Vechiul Testament și desconsiderau ideea de împlinire a profețiilor. Era deci necesară o afirmare normativă a structurilor de bază ale credinței creștine. Regula credinței era învățătura propovăduită de slujitorii Bisericii, de episcopi și, prin urmare, ea era transmisă de Apostoli, spunea Sf. Irineu încă în primul secol. Catehumenii trebuiau să cunoască această normă a credinței.

Cît privește conținutul acestei „Reguli de credință”, acesta este în întregime biblic. El oglindește modul în care Biserica a interpretat și interpretează Sf. Scriptură.

Sacerdoși și laici

Paralel cu afirmarea credinței, Biserica a pus și temelia unei organizări coerente, care sa materializeze misiunea ei învățătoare, conducătoare și sfîntitoare în lume. Temeiurile organizării se regăsesc în Noul Testament și în practica Sf. Apostoli.

Pentru a înțelege modul de organizare al Bisericii, trebuie avută în vedere deosebirea, prezentă dintru început, dintre *sacerdoșiu* și *laicat*, sacerdoțiul constituind, prin apostoli și succesorii lor, persoanele special chemate și orînduite, prin punerea minilor (prin hirotonie), să îndeplinească întreita misiune a Bisericii — cea învățătoare sau educativă, de conducere și de sfîntire, iar laicul, sau marea grupare a credincioșilor, împlinind într-un tot unitar trupul Bisericii; căci Biserica nu poate fi concepută doar ca sacerdoșii sau numai ca laicat, ci ca o unitate de nezdrunțată a acestor două componente.

Sacerdoțiul sau ierarhia bisericească a fost instituită de Mîntuitorul Iisus Hristos (Evrei VII, 12), care a indicat și forma întreită de slujire (I *Corinteni* XII, 28). La rîndul lor Apostolii, ca trimiși și succesori direcți ai Săi, au fixat organizarea ierarhică în episcopi, preoți și diaconi (*Fapte* XIV, 23; I *Timotei* III, 1 și 8; *Tit* I, 5-7). Funcțional, aceste trepte ierarhice se vor defini în mod clar în perioada Părinților Apostolici. Să vedem, pe scurt, cum se conturează fiecare treaptă ierarhică în perspectiva îndatoririlor lor.

a. Episcopul purta numiri diferite: supraveghetor, inspector, întîlțător, liturghisitor sau preot al lui Dumnezeu ori al lui Hristos, părinte, bărbat apostolic. El era conducătorul comunității locale și organul unității ei, păzitorul și părintele ei duhovnicesc și, bi-

neînțeles, reprezentantul ei. El păstra legătura cu alte Biserici sau comunități locale. Competența lui era limitată la biserică sa. Deși *Episcopatul* este unic în Biserică, episcopi sînt mai mulți, în funcție de organiza-re și nevoile Bisericii.

Episcopului îi revenea sarcina de a prezida adunarea cultică, săvîrșea Sf. Euharistie, celelalte taine și predica. El hirotonea preoți și diaconi, încredințîndu-le sarcini specifice, treptei lui de slujire;

b. Preotul sau presbiterul era hirotonit de către episcop prin punerea minilor. La preoți erau admise persoane ale căror calități morale erau evidente. Impedimentele la hirotonie au fost stabilite de tradiția și sinoadele Bisericii;

c. Diaconul ajuta pe episcopi la cult și în administrarea bunurilor comunității. Ei erau înduși de episcopi.

Odată cu sporirea comunităților, înmulțirea nevoilor bisericești prin dezvoltarea cultului și a vieții creștine, a devenit necesară crearea unui personal ajutător, prin înființarea așa-numitelor ordine inferioare sau „cler inferior”. Intrarea în acest cler se făcea prin binecuvîntarea (*hirotesia*) episcopului, iar în funcțiile îndeplinite de aceștia nu angajau lucrări sacramentale, specifice celorlalte trei trepte (episcop, preot și diacon). Din clerul inferior făceau parte: ipodiaconii, lectorii sau citeții, psaltii, acoluiți, exorcisții, ușierii (ostiarii), groparii.

Femeile îndeplineau în Biserica primară funcția de diaconese. În această calitate, ele asistau la botezul femeilor, participau la împărțirea ajutoarelor pentru femei, la vizitarea bolnavilor, la agape etc.

Încă de la început, preoții erau căsătoriți. Celibatul a fost impus în urma Sinodului de la Elvira (300 d. Hr.), în Biserica Apuseană. În Biserica de Răsărit s-a reținut obligativitatea celibatului pentru episcopi.

Cît privește vestimentele cultice, acestea nu au existat la început; ele se cunosc începînd din sec. IV.

Autoritatea supremă în Biserica a fost și a rămas sinodul, sau adunarea episcopilor. La sinoade puteau participa preoți, diaconi și chiar și laici. Datoria sinoadelor era sa afirme unitatea Bisericii, sa apere credința și să impună disciplina bisericească. Hotărârile luate erau aduse la cunoștința celor interesați și deveneau obligatorii.

Aceasta este în mare structura organizatorică a Bisericii, structura care i-a dat posibilitatea să depășească multe din greutățile cu care a fost confruntată de-a lungul istoriei. Fără îndoială, la acest rezultat nu s-a ajuns fără tensiuni și convulsii. Ele au existat și mai există și astăzi, expresie a tendințelor de desfacere a unității Bisericii. ■

(Va urma)

REGATUL FRISIEI —

INIMA COMERCIALĂ

A EUROPEI DE NORD

STEPHANE LEBECQ

La început a fost marea. O mare nesfârșită pe care, înainte de anul 1000, nici un dig nu o reținea. Acolo, în Frisia, s-au instalat triburi germanice. Săpăturile întreprinse în ultimii ani în Olanda și în Germania occidentală arată măsura în care această populație a știut să se adapteze la un mediu înconjurător dușmănos, ce ascundea mari primejdii. Astfel, „la 26 decembrie 839 — povestește o cronică — Frisia a fost atinsă aproape în întregime de o inundație atât de mare, încât țara a fost aproape nivelată de o imensă cantitate de nisip; valul a distrus tot ceea ce a atins, atât oameni și animale, cât și case, al căror număr a fost curând evaluat la 2 487”.

Pășunile sărate au atras întotdeauna populații pastorale, în special crescători de oi, pe care mișcări sezoniere le aduceau din regiuni mai adăpostite, din interior. Dar faptul că în Ținutul acesta s-au instalat și au rămas oameni — construind chiar case, al căror număr cu siguranță n-a fost supraestimat de către scrupulosul cronicar — poate să ne apară surprinzător și cere o analiză retrospectivă¹.

Sub semnul mareelor

De la mijlocul primului mileniu î.e.n., triburi germanice, ce se întindeau între lacul Flevo și vărsarea fluviului Elba, înălțaseră pe grindurile nisipoase cu cel mai bun drenaj un habitat rudimentar. Dar denivelările erau prea mici și aceste așezări n-au rezistat vreme îndelungată agresiunii mării. Oamenii au căpătat obișnuința de a le supraînălța, construind *terpen* (singular *terp*) — movile artificiale.

Astfel se prezenta mediul înconjurător în care s-au dezvoltat popoarele menționate pentru prima oară în operele autorilor latini de la începutul erei noastre ca *ingvaeonici*

¹ Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată, cu titlul și substituirile redacției Magazin istoric — din revista franceză L'Histoire.

Corăbiile marinarilor frizieni — menționează vechile cronici — străbăteau în lung și în lat Marea Nordului

sau germani ai mării: frizienii la vest (între Flevo și Ems) și chaucii la est (între Ems și Elba). Numele acestora din urmă a dispărut destul de repede, contopit mai întâi cu cel al saxonilor și pe urmă cu cel al frizienilor. „Națiune demnă de milă — scria cu privire la germanii mărilor Plinius cel Bătrîn — ei ocupă movile înălțate sau terasamente ridicate de mîinile lor... Aici ei își instalează colibele și — asemenea unor navigatori, cînd apele acoperă împrejurimile, ori unor naufragiați, cînd ele se retrag — urmăresc în jurul colibelor peștele care se retrage odată cu marea”.

Virtul *terp*-ului era proprietate colectivă, adesea dotat cu un rezervor de apă dulce; pantele erau împărțite în loturi individuale, trasate radial plecînd din centru și strict delimitate de garduri din mărăcini sau împletite. În centrul fiecărei parcele se întindea gospodăria, adesea pe 20 sau 30 metri, cu partea din față (rezervată oamenilor) orientată către vîrf și restul (rezervat vitelor) deschis spre exterior. În împrejurire se ridicau unele construcții anexe: hambare, ateliere (mai frecvent adîncite în pămînt), unde femeile produceau cele mai vestite țesături pe care le-a cunoscut evul mediu timpuriu occidental — *pallia fresonica*, atît de des menționate de cronicile timpului.

Restul parcelei era plantat cu legume, în, rapiță, dar și cu orz, grîu și arbori fructiferi. Nici o parte de pe suprafața *terp*-ului nu era irosită. Pe imensele pășuni sîrate, domeniu colectiv prin excelență, se practica doar creșterea vitelor, bovine sau ovine. Indispensabilele relații cu exteriorul se făceau de preferință cu ajutorul corăbiilor, ale căror funduri plate sau ușor rotunjite permiteau scoaterea lor pe uscat, la malul senalului sau al brațului de mare din apropiere.

Viața acestei populații era în întregime determinată de prezența apei, căci mările cele mai năvalnice sau riurile joase de coastă puteau în

orice moment să se reverse în infinitul cîmpiei.

Odată cu înălțarea de *terpen*, omul a izbutit să se adapteze perfect acestui mediu dușmănos. Comunitățile dispuneau de o solidă organizare colectivă, ce explică menținerea pînă tîrziu a regimului de libertate individuală. Înflorirea demografică este de negăduid: aproape 1 200 *terpen* au fost numărate de către arheologul Herra Halbertsma în districtele cele mai nordice ale provinciilor olandeze Frisia și Groningen. Numai provincia Westergo, „țara de vest”, care limitează spre apus bătrîna inimă a țării frizienilor — ar fi atins, potrivit unor evaluări, o densitate de 20 oameni pe kilometru pătrat la sfîrșitul sec. IX.

Primele legături comerciale ale frizilor cu Imperiul roman datează de la începutul erei noastre. Din sec. III, ei au trecut *limesul* (zona de frontieră) pentru a-și instala în Belgia coloniile agricole, iar din sec. V, după replierea masivă a armatelor romane, au ocupat sistematic arhipelagul zeelandez și împrejurimile sale pînă la gurile Escautului.

Puțin mai tîrziu (sec. VI-VII) frizii s-au întors spre est, luînd în stăpînire, în mod durabil, regiunile de coastă pînă la Wursten, între Weser și Elba, abandonate de chauci și de saxoni. Unii au ajuns pe mare (sec. VII-VIII) pînă în insulele din apropierea coastei occidentale a Jutlandei, apoi pe țărmul mării din fața acestor insule. Astfel, dacă la începutul sec. VII toate regiunile de coastă între Escaut și Weser — cu prinzînd marea deltă a Rinului — se găseau sub autoritatea unui unic „rege al frizilor”, un secol mai tîrziu limba lor, foarte apropiată de altfel de vechea engleză, era vorbită pînă la granița Danemarcei.

Cei mai ambițioși dintre merovingieni — Chilperic (561-584) mai întîi, care se legăna încă în visuri imperiale, și Dagobert (623-639) mai cu seamă — au dus o politică de expansiune către

Germania interioară.

Cucerind orașele Utrecht și Dorestad, francii obțineau un mijloc comod de acces în Zeelandă, poartă a Insulelor britanice, și în bătrîna Frisie a *terpen*-elor, poartă a Scandinaviei. Poziția pe care o ocupau la gurile maritime ale marilor fluviu ce străbăteau Germania avea să facă din frizieni, acești excelenți navigatori, intermediarii obligatorii ai traficului între continent pe de o parte, Anglia și Danemarca pe de alta. Iată deci, ce anume l-a putut atrage pe Dagobert în aceste locuri.

În Frisia de nord, în jurul unei regalități războinice, s-a organizat rezistența, apoi, către 650, recucerirea teritoriului ocupat de franci. Moneta-ful franc de la Dorestad a fost gonit: biserica de la Utrecht distrusă, arhipelagul zeelandez a fost recuperat.

O singură dată în istorie

Apogeul „regatului Frisiei”, marcat prin reunificarea teritorială și printr-un dinamism comercial fără precedent s-a situat în vremea domniei lui Aigdisl (Aldegisel), menționat în documente către 678, și la începutul domniei succesorului său Radbod, apărut în texte puțin înainte de 690. Datorită difuzării pe continent a monedelor mici cu grafism barbar — folosite mai întîi în tranzacții cu Anglia — frizienii au contribuit la trecerea Occidentului de la economia antică întemeiată pe aur, la economia feudală bazată pe argint.

Între 690 și 695, bătălii înverșunate opuneau pe Radbod și Pepin cel Tânăr în jurul Dorestad-ului, devenit placa turnantă a schimburilor septentrionale și evident miza principală a conflictului. Învingătorii franci au recuperat unele după altele vechile lor posesiuni renane.

În mod natural, puterea francă și-a găsit primii colaboratori printre proaspeții convertiți la religia creștină.

Mulțumită concursului lor, dar și datorită unei adevărate politici de colonizare militară începută de pe cursul inferior al Meusei, Pepin a putut să realizeze împărțirea cadastrelor a țării. Pepin a negociat cu Radbod căsătoria copiilor lor, Grimolad și Theudesinda, cu scopul de a impune ansamblului Frisiei un regim de protectorat. Această politică era pe cale să reușească atunci când Vulfran, misionar neustrian, a izbutit să îl aducă pe Radbod până la marginea cristelniței. Tradiția pretinde că acesta, având deja un picior în cristelniță, l-a întrebat pe Vulfran dacă are vreo șansă să reîntâlnească în raiul pe care tocmai acesta i-l oferea pe „regii, prinții și pe alți conducători ai neamului frizienilor”. Cum misionarul i-a răspuns că, deoarece aceia n-au primit botezul, se găseau mai mult ca sigur în iad; Radbod a hotărât că prefera osînda împreună cu ai săi decît fericirea veșnică alături de niște necunoscuți.

După moartea lui Pepin (714) și în timpul luptei de succesiune care i-a urmat, regele s-a aflat în fruntea unei adevărate ridicări populare, pornită din Frisia independentă și întinsă puțin cîte puțin și la regiunile cucerite. A încheiat o alianță cu Neustria (francii de nord-vest), insurgenții și ei, a recucerit Utrecht și Dorestad, a distrus noile biserici și a ajuns chiar pînă sub zidurile orașului Köln. A fost o expediție de pradă devastatoare, care a făcut din el precursorul vikinilor.

Dar bastardul lui Pepin, Carol, mai tîrziu numit Martel, a reușit prin expediții fulgerătoare să slăbească menghina în care alianța neustro-frisiană închidea Austria. În 719, a murit și regele Radbod. Ecoul pe care acest eveniment l-a avut în izvoarele france și engleze ne arată că frizienii erau pe atunci priviți drept cei mai periculoși dușmani. Carol Martel a folosit mijloace im-

portante pentru a-i subjuga și a-i converti. El a înțeles că pentru a integra durabil Frisia cisrenană statelor sale, trebuia să sfarme rezistența de dincolo de aceasta. În 734, a echipat o flotă ce urma să dea o lovitură decisivă în spatele frizienilor, trecînd pe mare și atacîndu-i pe propriul lor teren. Faptul este important, căci a fost singura dată în istorie cînd francii au izbutit să conducă cu succes o expediție navală. Rezultatul s-a dovedit pe măsura ambițiilor: după lupta de la Borne, provinciile Westergo și Oostergo, adică însăși inima vechii țări frisone, cuibul rezistenței în trecut, au fost încorporate în regatul francilor.

Nu se poate spune că integrarea Frisiei în orbita carolingiană a fost nefastă pentru dezvoltarea comerțului său. Totul arată că acesta a atins apogeul în ultimele decenii ale sec. VIII și în primele din sec. IX. Niciodată portul de la Dorestad nu a cunoscut o asemenea întindere. Pentru a menține uscat spațiul dintre frontul caselor comerciale și Rin, pe care aluviunile îl îndepărtau din ce în ce mai mult către est, a fost construit un imens ponton din lemn, la peste un kilometru de țărm și pe o lungime care atingea uneori 200 metri. Aici se încrucișau mărfurile și oamenii veniți din toată Europa de Nord. Din Dorestad de fapt pleca cea mai mare parte a navelor cu destinația York, Londra, Hamwih (vechiul Southampton), Birka (în Suedia), sau Saint-Denis, Trier, Strasbourg. Peste tot, frizienii au instalat colonii de negustori, precare în așezările noi, protejate de anticele ziduri în cazul cetăților vechi, ca la Mainz și Worms. Ici și colo, ei au constituit comunități solide.

Moștenitoarele anticului Dorestad

Marinarii frizieni suscitau invidia contemporanilor. Un poet englez recunoștea în ei însuși modelul navigatorului

de cursă lungă. Datorită navelor de 15-20 metri lungime, dotate cu fund plat sau vag rotunjit, echipate începînd din sec. VIII cu o pinză patrată, și-au asumat, înaintea vikingilor, riscul navigației în largul mării, brăzdînd Marea Nordului, numită de autorii din sec. XI-XII „marea frizienilor”. Curînd însă, s-a ridicat contra lor cea mai redutabilă concurență pe care puteau s-o întîlnească: aceea a elevilor lor scandinavi, care aveau să ducă la perfecțiune noutățile tehnice inventate de ei. Frisia a suferit primul șoc și prima impunere la tribut în 810 și tot ea a primit în 1007 ultimul șoc viking. În acest interval, nefericita provincie a cunoscut expediții de pradă fulgerătoare, devastări; din 826, ținutul a fost acordat ca beneficîu, de către o autoritate centrală slabă, unor șefi danezi.

Frizienii nu s-au opus cu prea mare tragere de inimă presiunii normande. Se pare chiar că au devenit complici ai acesteia. Oricum, reacțiile lor de respingere au venit prea tîrziu: Dorestad-ul, supus unor agresiuni repetate în anii 834, 835, 836, 837, 847, 857 și 863, era deja mort. Cu prilejul celei din urmă expediții de pradă, ultimii locuitori au luat-o la fugă și nu au mai revenit. Mișcările aluvionare întrevăzute mai demult au dat lovitură de grație portului. Cursul principal al Rinului avea să curgă spre vest, prin Lek. Se terminase deci cu răsrucea unde se încrucișau toate drumurile din Europa de Nord. Și chiar dacă alte așezări (Utrecht, Tiel, Deventer, Staveren) au preluat schimbul, ele n-au putut niciodată să redea frizienilor poziția pe care au deținut-o odinioară în comerțul din nord. Concurenții scandinavi, dar și englezi, flamanzi, în curînd germani, au ocupat locul rămas vacant. Cu Hansa lor, aceștia din urmă aveau să apară pe buna dreptate drept succesori ai negustorilor frizieni din evul mediu timpuriu. Din Anglia în

(Continuare în p. 76)

UN VECHI DRUM

DIN ASIA

CENTRALĂ

GÉRARD FUSSMAN

Prin articolul unu al Tratatului de la Amritsar (16 martie 1846), guvernul britanic transfera „pentru totdeauna” maharajahului Gulab Singh regiunea muntoasă din nordul Indiei, situată la est de Indus și la vest de riul Ravi. Maharajahul din Jammu și Cașmir, cum avea să fie cunoscut de atunci, își păstra suveranitatea politică internă, dar, ca aliat al guvernului britanic, trebuia să faciliteze trecerea trupelor acestuia pe teritoriul său și nu putea să angajeze în slujba sa nici un străin fără acordul Londrei. Implicit, îi era interzis să stabilească legături directe — și cu atât mai puțin secrete — cu un suveran străin. Toate aceste prevederi trădează interesul deosebit al Imperiului britanic pentru zona respectivă. Interes strategic în primul rînd, deoarece în nordul Indiei se intersectau vechi drumuri ale Asiei Centrale. De altfel, călătorii europeni — mai toți supuși britanici — care au parcurs nordul Indiei în a doua jumătate a secolului XIX, erau ofițeri, adeseori în concediu, exploratori sau vinători. Îi uneau două trăsături specifice: faptul că vroiau să respire aerul tare și curat al înălțimilor și că se aflau în serviciul Maiestății Sale britanice. Dorința de a cunoaște virfurile alpine îi obliga desigur să le măsoare și să le plaseze cu cit mai multă exactitate pe hartă, după cum vinarea muflonilor devenea cu mult mai pasionantă atunci cînd era însoțită de executarea releveurilor topografice și de culegerea unor informații strategico-politice. Și dacă, în peregrinările lor, acești călători reușeau să dea și peste străvechi mărturii istorice, desigur că mulțumirea Maiestății Sale era deplină.

Exploratori întreprinzi au refăcut și un

Sculptură kușană în fildeș, din sec. II e.n., înfățișînd două prințese

vechi traseu care, pornind din Srinagar, în India, și avind drept punct obligatoriu de trecere Gilgitul și Hunza (ambele în nordul Pakistanului de azi) putea ajunge, suind masivul Karakorum, fie la Kașgar sau Yarkand în China, fie, după spectaculoasa coborîre a Pamirului, la Samarkand sau Fergana, centre importante de-a lungul marelui drum caravanier ce străbătea cîndva Asia Centrală. Arheologii care s-au aventurat apoi pe ur-

mele lor au descoperit tot mai multe mărmuri care atestă traficul — uneori intens — ce se desfășura prin aceste locuri.

Să parcurgem și noi vechiul drum care lega încă din antichitate lumea indiană de Asia Centrală și China, avind drept ghid pe istoricul francez Gérard Fussman care i-a consacrat un articol publicat în numărul 11/1986 al revistei L'Histoire. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Dragonii suflau puternice vînturi

Călătorului care pleca, cu un secol în urmă, din Srinagar (capitala Cășmirului), îi trebuiau 23 zile de mers — călare și pe jos — pentru a străbate cei aproape 380 kilometri care îl despărteau de Gilgit. Drumul, blocat de zăpezi vreme de șase luni pe an, străbătea pasuri aflate la peste 3 000 metri înălțime și traversa cîteva vaduri de rîu sau poduri de liane suspendate. De la Gilgit mai erau 30 zile de mers pînă la Yarkand, în China. Firește, pentru a putea străbate această porțiune de drum, îi trebuia foarte mult curaj și o sănătate de fier. Și mai trebuia ca împrejurările politice și populațiile locale să îi permită să treacă. De aceea, britanicii nu numai că nu s-au opus anexării acestor teritorii de către guvernatorul (*darbar*) Cășmirului — așa cum de fapt interzicea articolul patru al Tratatului de la Amritsar, care garanta independența Gilgitului și a Hunzei — dar au dat și o mînă de ajutor.

Încă din 1847, guvernul britanic a trimis ofițeri la nord și la vest de Indus pentru a elabora harta trecătorilor. Începînd cu anul 1877 — mai întîi indirect, apoi direct — el a asigurat administrarea și apărarea principatului trimițînd aici pe cei mai capabili dintre tinerii ofițeri britanici. Prezența la Gilgit a acestora a avut însă rezultate negative pentru cercetarea arheologică. Din relațiile lor s-au desprins trei concluzii: 1) singurul drum practicabil care lega cîmpia indiană de Asia Centrală prin Gilgit trecea pe

la Srinagar și prin valea Astor; 2) în multe locuri el era impracticabil pentru animalele de povară și deci impropriu trecerii caravelor; 3) cu excepția unei statui, înaltă de trei metri, sculptată în stîncă și care îl reprezenta pe Buddha, aflată în apropiere de Gilgit, și a cîtorva stupă, înîntul nu avea nici un obiectiv arheologic important. Astfel s-a creat impresia că drumul Gilgitului nu putuse servi niciodată decît unor pelerini mult prea entuziaști sau unor mici grupuri de războinici. Nu se putea concepe — în ciuda celor afirmate de marele arheolog britanic Sir Aurel Stein, că acest drum a avut cîndva vreo importanță comercială sau că a fost martor la trecerea unor populații migratoare. În concepția celor mai mulți istorici și geografi nu existase decît o singură cale pentru schimburile comerciale și culturale dintre India și China: vechiul drum ce mergea de la Bactria la Taxila.

Relațiile unor călători ce au trecut prin nordul Indiei concordau asupra dificultăților pe care le-au avut de înfrînat pe drumul Gilgitului. Pelerinul chinez Faxian pornea către anul 400 din Kașgar, pătrunde pe valea Indusului, și se îndrepta spre Swat. În descrierea călătoriei sale arăta că a avut nevoie de o lună de zile pentru a străbate lanțul Munților Pamir, acoperiți cu zăpadă în tot timpul anului. Se stîrneau adesea furtuni, care erau provocate de „dragoni veninoși” — explicația este desigur fantezistică dar lesne de

înțeles dacă ținem cont de mentalitatea care domnea pe atunci — care suflau atunci cînd erau ațîțați, vînturi puternice, ce aduceau ploaie și zăpadă. Nici măcar un om din 10 000 nu putea scăpa cu viață în timpul unei asemenea furtuni. Trecînd 1 500 ani mai tîrziu prin aceeași zonă, căpitanul L.V.S. Baker, din corpul de cercetași ai armatei regale britanice, ne-a lăsat o descriere similară, evident cu excepția dragonilor: „Cerulea devenit de plumb, în jur nu zărea decît stînci și zăpadă. În sud, zidul înfricoșător al Munților Muztah îți îngheța inima cu înălțimea lui maiestruoasă. Vîrfuri de 8 000 metri se înălțau înaintea noastră, unele în spatele celorlalte, dincolo de un întîns podiș înghețat și bătut de vînturi, care părea a fi din altă lume, într-altă era de imens și izolat. Ochiul nu distinge pe imensitatea albă nici o pată de culoare. Zăpada, spulberată de vînt, ne-a biciuit în curînd obraji”.

John Biddalph — primul etnograf al regiunii și un mare călător, obișnuit cu cele mai rele drumuri — ne-a lăsat și el o descriere a căilor de comunicație din Valea superioară a Indusului. „Există vîi în care vitele și caii nu pot intra și ieși decît timp de două luni pe an. Sub acțiunea înghețului, a zăpezii și a soarelui, din pereții abrupti se desprind enorme mase de stîncă; adeseori, acestea atrag după sine înguste și subredle poteci. Drumurile sînt îngrozitoare, iar nevoia a făcut din localnici niște călători neînfricați. Fără teamă, ei trec prin locuri atît de periculoase, încît adeseori nici alpinistii cu experiență nu se încumetă să îi urmeze. Riurile

1 Monument funerar buddhist, format de obicei dintr-un soclu poligonal, deasupra căruia se înalță o construcție cilindrică acoperită de o cupolă.

sînt traversate în anumite puncte determinate, pe poduri suspendate, făcute din ramuri împletite de mestecăc, un mijloc care pune la grea încercare pînă și nervii cei mai tari... Traversarea podurilor însă reprezintă un pericol neglijabil în comparație cu anumite drumuri de munte în care colții de stîncă se prăvălesc peste torentul clocotitor și pe unde nu poți înainta decît pe cîte un trunchi de copac aruncat de-a curmezișul unei fisuri sau pe cîte o scară grosolană sprijinită de peretele stîncos... Indusul, care ar părea că oferă o cale sigură de navigație, este supus în partea sa superioară aceluiași condiții ca și celelalte riuri din regiune; mai jos, malurile sale sînt locuite de triburi războinice și fanatice, ale căror sălbăticie și dezbînări blochează practic calea negustorilor și a călătorilor".

Relatările călătorilor păreau a confirma deci izolarea Gilgitului și a văii superioare a Indusului și chiar dacă iacursiunile triburilor aflate în război și relatările pelerinilor chinezi dovedeau că oameni curajoși puteau trece dintr-o vale în alta, Gilgitul părea să fie mai degrabă o fundătură decît o etapă a drumului spre China.

Sute de inscripții

Descoperiri arheologice din ce în ce mai numeroase și mai clare s-au acumulat în timp, atestînd existența, cel puțin în anumite perioade, a unui trafic intens pe potecile ce lega valea Indusului de Yarkand. Astfel, lunga inscripție în sanscrită de la Hatun — localitate aflată considerabil mai la vest de Gilgit — gravată în jurul anului 671 e.n., releva existența unei dinastii locale independente și puternic indianizate. Dar ea nu constituia o probă suficient de convingătoare, pentru că ar fi putut fi scrisă de un singur învățat indian. Un mic rhyton de bronz și o oală din același metal, găsite în valea riului Iškoman, au rămas o enigmă pînă cînd, în

1969, arheologul sovietic B.A. Litvinski a demonstrat că ele erau obiecte aparținînd populației *saka*¹ și proveneau din podișul Pamir. Dar ce puteau dovedi două obiecte atît de mici și lesne de transportat? Doar se știa că existase un drum pe acolo, pe care Faxian îl străbătuse în anul 400 e.n. Cele două bronzuri nu aduceau lămuriri suplimentare în privința importanței lui. În sfîrșit, descoperirile lui Aurel Stein din anul 1942 — scurte inscripții în *brahmi*², datate din secolele VI-VII e.n. — permiteau să se tragă concluzia că așezarea Chilas fusese o etapă a drumului urmat de pelerinii buddhiști. Dar trecerea unor pelerini nu însemna și desfășurarea unui trafic comercial, iar cele două localități se găseau mai la sud de Gilgit.

În 1955, o echipă de etnologi și lingviști germani și austrieci — printre care se numărau Karl Jettmar³, Peter Snoy, Georg Buddruss — a efectuat cercetări în regiunea Gilgit. Peter Snoy a descoperit atunci, la Alam Bridge, în aval de Gilgit, o serie de inscripții în *brahmi* și *kharoșthi*. Ele conțineau mai ales nume proprii. Analizîndu-le originea, stabileam în 1978 că Alam Bridge era un vad pe drumul care lega, prin Hunza, China de India de nord. Populația care locuise aici pînă în secolul V e.n. nu era indiană, ci pe cale de indianizare. Căpetenia ei, un mic rege (*raja*) era, încă din primul secol al erei noastre, vasal al imperiului *Kušan*. Contactele între Gilgit și nord-vestul Indiei erau frecvente și nu se datorau numai

călugărilor. În intervalul de timp cuprins între începutul erei noastre și secolul VII Gilgit nu semăna deloc cu o fundătură.

Descoperirile au fost completate cu rezultatele expediției comune inițiate în 1979 de Universitățile din Heidelberg și Islamabad, condusă de Karl Jettmar și de arheologul pakistanez Ahmad Hassan Dahi. Încă din primele zile, înaintînd de-a lungul șoselei Karakorum — care leagă Pakistanul de China — ei au descoperit zeci de inscripții și desene, de la Shattial, pe Indusul superior, pînă la Hunza, pe o distanță de aproximativ 300 km. Gruparea lor a fost determinată de condițiile geografice: vaduri, noduri rutiere, mici cîmpii. Datarea și interpretarea acestor monumente antrenează numeroase discipline: paleografie, lingvistică, istoria artei, geografie, petrografie. Varietatea desenelor este foarte mare. Cele mai vechi prezintă similitudini izbitoare cu arta stepei iraniene din primul mileniu î.e.n. Sînt apoi portrete stingace ale zeilor indieni sau reprezentări simbolice ale acestora. În cele mai recente se juxtapun securi de război sau de ceremonie cu siluete de ibex, animal considerat „sacru”. Inscripțiile, foarte scurte, prezintă aceeași varietate, de la simple nume proprii pînă la elaborate dedicații buddhiste. Ele au fost redactate în dialecte indiene, iraniene sau locale, și au fost scrise în grafie *kharoșthi*, *brahmi*, cursivă greacă, în arameică și chiar ebraică. La această abundență de inscripții se adaugă cîteva statui și obiecte descoperite de Karl Jettmar, precum și manuscrisele din Gilgit.

Inscripțiile permit identificarea numelui donatorilor. Unele din ele au fost scrise din ordinul șefilor locali, a vasalilor regiilor din Gilgit. Sînt apoi sute de inscripții care trebuie atribuite negustorilor sogdiani⁴ veniți de la

¹ Denumirea iraniană a scîților, popor de pastori nomazi, de limbă indo-iraniană, ce a migrat, în sec. VIII-VII î.e.n. din Asia Centrală spre nordul Marii Negre. Influențe ale artei scite au fost receptate și în arta geto-dacilor.

² Inscripțiile de pe cursul superior al Indusului sînt notate într-o scriere de origine arameică, numită *kharoșthi* (care se citește de la dreapta la stînga). Cître secolul V e.n., *kharoșthi* este înlocuită de o scriere gangetică, numită *brahmi* (citită de la stînga la dreapta).

³ Lucrarea sa *Arta stepei* a apărut și în traducere românească la Editura Meridiane.

⁴ Locuitori ai Sogdianiei, regiune din Asia Centrală, al cărei principal oraș era Samarkandul. Populația sa

Samarkand prin Chitral. Dinatorii din Chilas și cei reprezentativi pe coperta unui manuscris din Gilgit poartă costume și spade care provin din Asia Centrală.

Relațiile dintre Gilgit și Asia Centrală erau astfel atestate încă din primul mileniu î.e.n. Săpăturile arheologice sovietice, alături de inscripțiile din Chilas, dovedesc că în secolul I î.e.n. un mare grup de populație iraniană-scită — *saka* — din Pamir și-a croit drum prin valea Gilgit. O parte dintre aceștia s-au așezat aici, alții la Chilas, iar cei mai mulți au ajuns până în Gandhara, unde au întemeiat un regat.

O părticică a lumii indiene

În intervalul cuprins între secolele III-VI s-a produs o schimbare: valea Gilgitului și cursul superior al Indusului (Chilas) au fost unificate sub stăpânirea unei dinastii independente la carei suverani — numiți *Patola* sau *Patola Șahi* — și-au atribuit titluri de origine indiană. Ei au întreținut relații foarte strânse cu lumea chineză.

Drumul Gilgitului nu era un drum în înțelesul pe care îl dăm astăzi cuvântului. Este imposibil să trasezi pe hartă o singură linie care să îl materializeze. El era un ansamblu de itinerare, care formau un nod în jurul Gilgitului, utilizând toate trecătorile din Karakorum, văile afluenților Indusului, însă foarte puțin fluviu însuși. Călătorul își alegea traseul astfel încât să poată trece prin pasuri înainte ca zăpada să le blocheze și să poată traversa riurile în perioada de regim scăzut al apelor — ceea ce impunea deseori opriri de câteva luni — în funcție de încărcătura pe care o ducea, de animalele de povară pe care le avea, sau nu, la dispoziție, de numărul de cărași necesari, de tulburările

razboinica a fost supusa pe rând de regele persilor Cyrus (559-530 î.e.n.), apoi de Alexandru Macedon, în anul 329 î.e.n.

Kuşanii

Imperiul kuşanilor constituie o enigmă doar parțial rezolvată de istorici. Potrivit cronicelor chineze, în jurul anului 165 î.e.n. triburile de nomazi turci Hiung-nu au invins triburile numite Yuch-Chi, care au părăsit nord-vestul Chinei și au cucerit, la 130 î.e.n., regatul elenistic al Bactriei, pe care l-au împărțit într-o serie de principate. Conducătorul unuia dintre acestea, Kujula Kadphises a întemeiat la începutul sec. I î.e.n. puterea kușană, care a reunit într-un singur imperiu — în jurul nucleului inițial Bactria — teritorii din Asia Centrală, din valea Kabulului, Indusului (Punjab), Jamunei și Gangelui. Imperiul kușan a atins apogeul puterii sale sub domnia lui Kanishka (79-101 î.e.n.), care a rămas vestit ca mare cuceritor, administrator și constructor (marea stupa de la Purushapura, orașul Kanishkapura), precum și ca protector al artelor și literaturii.

Kuşanii au deschis drumul comercial pe uscat între India și Imperiul roman, asigurând desfășurarea schimburilor regulate între Eufрат și Gange, de o parte — în contextul favorabil creat de tratatul de pace încheiat în 63 î.e.n. între împăratul Nero (54-68) și regatul part, care avea să rămână în vigoare încă o jumătate de secol —, și între China și Imperiul roman, de cealaltă parte. Chinezii recunoșteau în kușani a treia putere a lumii, alături de China și de Roma.

Adăugându-se descoperirilor din tradiționalele șantiere arheologice din subcontinentul indian, rezultatele cercetărilor efectuate în ultimele decenii în Bactria și în regiunile învecinate dinspre nord de către arheologii sovietici și francezi confirmă că în perioada kușană (sec. I-IV) viața urbană, susținută de o agricultură bazată pe sisteme de irigații complexe, a cunoscut o dezvoltare deosebită.

Sub kușani, s-a realizat o interesantă sinteză între elementele artistice greco-iraniene și cele ale artei stepelor aduse de nomazi, alături de care a înflorit curentul artistic buddhist de tip Gandhara, propriu sintezei indo-elenistice. Riturile de înmormântare atestă coexistența unei diversități de credințe — de la buddhism la zoroastrianism, manieism, creștinism sau cultele tribale. Scrierea kușanilor (inscripții pe monede și pe monumente) utilizează un alfabet grec adaptat la o limbă iraniană, precum și scriitură indiene și arameice. Deși permeabilă la așteptările influențe, imperiul kușanilor a reprezentat cu precădere un instrument al propagării civilizației indiene.

Din sec. III puterea kușanilor a slăbit sub presiunea expedițiilor primului rege sasanid Adașir Babagan (225-241) și a ridicării unor dinastii indiene locale, supraviețuind vreme mai îndelungată în valea Kabulului și în regiunile învecinate, până la începutul sec. IX, când i s-a pierdut definitiv urma.

Gh. M.

politice, sau de tilhării semnalate și care îl puteau interzice accesul într-o vale sau alta.

Importanța strategică a drumului ne apare astăzi cu claritate. În această zonă s-au înfruntat — începând cel puțin din secolul I î.e.n. — puterile care își disputau subcontinentul indian și Asia Centrală. Importanța sa culturală reiese la fel de limpede din descoperirile făcute în ultima vreme. Drumul a transformat Gilgitul într-o părticică a lumii indiene, a servit drept cale de penetrație a limbilor, culturilor și religiilor indiene în Asia Centrală, a

făcut posibilă întemeierea unei școli artistice cu influențe asupra Casmirului și Tibetului. Mai rămânea de dovedit importanța sa comercială și economică. Mărturiile păstrate și realitățile geografice nu ne permit să ne închipuim că drumul Gilgitului ar fi putut rivaliza cu cel al Bactriei, care era, la rîndul său, și el, doar unul din elementele unei rețele mai vaste ce forma celebrul „drum regal”. Ar fi însă greșit să se creadă că prin Gilgit treceau numai călugării și militarii. Doar profiturile aduse de comerț pot explica prezența negustorilor sogdieni, relativa bo-

gătie a regilor din Gilgit și amploarea donațiilor lor către mănăstirile buddhiste. Izvoarele nu ne-au păstrat date despre natura mărfurilor transportate, dar putem presupune că ele aveau un volum redus și o valoare mare: lapislazuli, rubine, pietre prețioase și aur din Karakorum, mătăsuri din China și Asia Centrală, parfumuri și tămâie, șofran din Cașmir, mirodenii, orfevrărie și statuete.

Vreme de șapte secole au existat forțe politice suficiente de puterice care au asigurat călătorilor o securitate relativă și au întreținut cărările pe care surpările și alunecările de teren le distrugneau constant. Nu știm cum au reușit *kușanii* și mai apoi suveranii din dinastia *Patola* să supună căpeteniile locale, în cadrul unei federații aflate sub autoritatea lor. Dar ne putem face o idee despre dificultățile întâmpinate, căci știm că armatele cașmire — care dispuneau de un armament superior, de tunuri și dinamită și erau conduse de ofițeri britanici bine pregătiți au avut nevoie de 50 ani pentru a ajunge la aceleași rezultate.

Marile suprafețe acoperite cu inscripțiile sau desenele enumerate mai sus nu conțin nici un exemplar posterior secolului VII. La acea dată, se pare, legăturile cu Asia Centrală, cu China și cu India au fost tăiate. Motivul — așa cum rezultă din ansamblul de texte disparate reunite de Karl Jettmar — l-a constituit expansiunea arabă spre est și cea tibetană spre vest. Relațiile politice și comerciale au fost întrerupte. Gilgit, Chilas și Chitral au fost anexate de tibetani, care s-au înfruntat cu arabii și chinezii în această zonă. Se pare că tot acum a luat sfârșit rolul de placă turnantă între lumea indiană, Asia Centrală și China, pe care îl jucase regiunea Indusului superior în primele secole ale erei noastre. ■

Introducere și versiune
românească:
Gheorghe MAGHERU

REGATUL FRISIEI — INIMA COMERCIALĂ A EUROPEI DE NORD

(Urmare din p. 71)

Suedia, trecând prin Rhenania și istmul jutlandez, ei au putut să reconstituie rețeaua de relații vest-est stabilită odinioară de către frizi. Ca și aceștia, ei au instalat colonii omogene, organice legate unele de altele. Au împrumutat chiar, dându-le cu structuri noi și capacități multiple, modelele vechilor lor nave: cea rotundă, din care au făcut *hulca* și cea plată, din care au făcut *coga*.

Cum au suportat olandezii, al căror număr — atît în *terpen* cît și în regiunile rîurilor joase — n-a încetat să sporească, această retragere? De fapt, energia lor a fost investită, începînd cu anul 1000, în colonizarea agricolă, cu construirea celor dintîi diguri, inițial supraînălțare empirică a vechilor drumuri. Ei au întreprins conversiunea în *polder* a vechilor pășuni sărate. Dependența lor față de piețele externe a devenit mai puțin constrîngătoare, atîta vreme cît puțin cît a existat un oarecare echilibru între cucerirea de *polder* și presiunea demografică. Dacă aceasta din urmă devenea prea puternică, moștenitorii vechilor frizieni reliau de bună voie drumurile exilului, ca în evul mediu timpuriu, creînd sate în Rhenania, în sec. XII, sau în Finlanda, în sec. XVI. Dar mai cu seamă au reinnodat firul vocației de negustori intermediari pe care le-a atribuit-o poziția însăși a țării lor, în inima maritimă și fluvială a Europei de Nord.

Amsterdamul secolului XVII, Rotterdamul secolului XX — fiecare, la timpul său, principală piață de negoț și prim port de comerț al lumii occidentale — nu sînt, la urma urmei, moștenitoarele îndepărtate ale anticului Dorestad? ■

În românește de
Gloria CEACALOPOL

CLIO ANUNTA

CRUCEA ROȘIE ȘI NAZISMUL

În anul 1980, Comitetul Internațional al Crucii Roșii a cerut unui istoric elvețian, Jean Claude Favez, să întreprindă o anchetă privind rolul jucat de organizație în timpul celui de-al doilea război mondial, permițîndu-i accesul în arhivele sale. Rezultatul anchetei s-a materializat într-o carte. Verdictul: supraviețuitorii Holocaustului au dreptate cînd acuză C.I.C.R. că a ignorat dovezile clare ale chinurilor prin care treceau ei în lagărele de concentrare naziste — anunță ziarul *The Times*.

După cum arată istoricul elvețian, în 1942 Comitetul Internațional a hotărît că nu era cazul să lanseze un apel public în favoarea deținuților din lagărele naziste, iar în 1943, delegați ai C.I.C.R. care vizitau lagărul de la Ravensbrück, spuneau despre comandantul acestuia că „era foarte corect” și a arătat „bunăvoință”. Cînd s-a declanșat acțiunea de masacrare a evreilor în Ungaria, președintele de atunci al C.I.C.R., Max Huber, a refuzat să intervină pentru salvarea supraviețuitorilor, afirmînd că nu vrea să compromită organizația.

În decursul războiului, Comitetul Internațional mai mult a căutat justificări ale atitudinii sale decît să acționeze în favoarea victimelor. Unul dintre pretexte: nu putea interveni pentru cetățenii ai căror state nu mai existau. O altă motivație: C.I.C.R. nu dorea ca prin acțiuni în favoarea deținuților să faciliteze ajutorul acordat militarilor luați prizonieri. Ceea ce nu făcea decît să reflecte punctul de vedere al Alianțelor anglo-americane. În plus Comitetul Internațional se afla sub presiunea permanentă a guvernului elvețian, care dorea să mențină neutralitatea țării cu orice preț.

Comentînd cartea istoricului elvețian, reprezentanții ai C.I.C.R. au recunoscut că organizația ar fi putut salva mult mai multe victime ale nazismului decît a făcut-o. Esecul înregistrat de ea în timpul celui de al doilea război mondial constituie „cea mai gravă înfrîngere din istoria acțiunilor sale umanitare”.

D.M.

ASA VĂ PLACE ISTORIA?

UN FALSIFICATOR DE DOCUMENTE LA ÎNCEPUTUL VEACULUI TRECUT

MARCEL-DUMITRU CIUCĂ

20 octombrie 1820. O delegație, alcătuită din 120 locuitori ai orașului Tirgoviște se înfățișă înaltea Divanului Țării Românești pentru a apăra moșia obștei de tendințele acaparatoare ale vevodului țării, Alexandru Suțu. Acesta — cum arăta și cronicarul contemporan, Zilot Românul (Magazin istoric, nr. 6/1981) — își motiva acțiunea astfel: anume că acest oraș, Tirgoviște nu ar fi avut „seneturi de stăpînire a moșiei sale, ci ar fi hrăpire și, ca un lucru ce rău să stăpînește de tirgovișteni, să li se la și, de vreme ce rămîne apoi moșie slobodă, să o stăpînească Măria Sa, ca un domn și stăpînitor ce este,

căci tot ce este slobod (zicea prepulțorii și adăoga, a întări cuvîntul, și Măria Sa) domnesc să cheamă”. Tirgoviștenii pretindeau că stăpînesc moșia de veacuri, fiind dobîndită de strămoșii lor prin fapte de vitejie, invocînd în sprijinul acestei informații și două documente — unul de la Matei Basarab din 1640, altul de la Constantin Brîncoveanu — care ar fi statuat libertatea orașului. El nu au putut însă aduce aceste două documente în Divan, afirmînd că ele s-ar afla în posesia marelui postelnic. Acesta însă a jurat în fața altarului că documentele nu se află la el.

Cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap

Ca urmare, sprijinit de boieri și în înțelegere cu Pini, consulul general al Rusiei la București, Alexandru Suțu i-a silit pe delegați să-și pună iscăliturile pe actul de cedare a moșiei orașului. Din fericire, la scurt timp (la 18 ianuarie 1821) a survenit moartea lui Alexandru Suțu. Două delegații de tirgovișteni au venit de îndată la București — conform datinei, cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap — cerînd de la văduvă, doamna Eufrosina Suțu, „iscăliturile ce în silă ni le-au luat potrivniciei noastre, cum și două hrisoave, unul al răposatului întru fericire Matei Basarab vevod”. Întrucît rezolvarea doleanțelor lor se

tergiversa, o nouă delegație de 400 locuitori s-a înfățișat boierilor ocîrmuitori ai Țării Românești cerînd înapoierea moșiei, a iscăliturilor luate cu forța și a hrisoavelor domnilor Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu, care „de nu vor fi la Măria Sa Doamna date, dumnealui vornicul Nicolae Goleșcu să răspundă unde le-au dat, avînd bună încredințare de la părintii noștri că al dumnealui răposatul ban Goleșcu au fost și că acele hrisoave, fiind cu mari blestemuri, ne-au ferit dumnealui răposatul de bănuiala ce aveam la Măria Sa domnul Caragea”. Doamna Eufrosina a trimis hîrtiile privitoare la moșia orașului Tirgoviște, într-un plic, la Divan, care, la 18 februarie 1821, a hotărît ca ocina să fie redată obștei orașenești. În aceeași zi, de față fiind peste 50 delegați, ai orașului, documentele prin care vodă Suțu înstrăi-

nase moșia orașului au fost arse în Divan, iar mitropolitul, — arată consulul Austriei Fleischhackl von Hakenau — cu incuviințarea doamnei, a dat o declarație publică, sub amenințarea cu afurisenia, potrivit căreia oricine deținea sau avea știință de documentele care aparțineau din vechime tirgoviștenilor era dator să le înapoieze sau să dea în vileag pe tainuitor.

Hrisoavele nu au mai apărut însă niciodată. Cu toate acestea, necazurile tirgoviștenilor nu s-au încheiat pentru că în anii ce au urmat moșia orașului a continuat să fie cotoplită de boierii și sâtenii învecinați, ceea ce a determinat numeroase procese de hotărnicie în care presupusul document emis de Matei Basarab a fost deseori invocat. Unul dintre aceste procese, lung și greu, a început în 1837 și s-a prelungit pînă în 1872, avînd drept protago-

nisti oraşul Tîrgovişte pe de o parte şi pe boierii Văcăreşti (Elena Dădescu şi fiul ei, Iancu Dădescu) pe de alta. În 1820, odată cu hotărnicia abuziv hotărâtă de Alexandru Suţu, clucerul Goleşcu, ciuntise din ocina oraşului 1 150 pogoane, pe care le alăturase proprietăţii Văcăreştilor. Oraşenii nu au reacţionat atunci, deoarece moşia lor fusese, oricum, confiscată în folosul domniei. În 1837 însă cînd Elena Dădescu, văduva lui Alecu Văcărescu, a decis să facă hotărnicia moşiei sale, Văcăreştii, incluzînd în ea şi cele 1 150 pogoane dăruite galant de clucerul Goleşcu, au început neînţelegerile, deoarece moşia revenise între timp, tîrgoviştenilor şi aceştia nu mai erau dispuşi să accepte ciuntirea săvîrşită în 1820. Procesul a readus în actualitate hrisovul din 1640, magistratul oraşului cerînd tot mai stăruitor documentul; acesta era însă de negăsit. Cînd se pierduse orice nădejde, iată că un anume Ştefan Vilceleanu s-a adresat autorităţilor oraşului, afirmînd după tipicul propriu escrocilor, că el ar şti amănunte despre soarta documentului mult căutat.

Poliţai „scrupulos, la datorie”

Cum s-a ajuns la această dezvăluire? Iată împrejurările povestite de poliţaiul Naum Chirculescu. În iulie 1838, reprezentantul ordinii publice tîrgoviştene se afla la Piteşti, în casa rudei sale, Nicolae Chirculescu, fost grefier, unde l-a cunoscut pe Ştefan Vilceleanu. Pe cînd grefierul căuta între nişte documente vechi şi rupte, tîrgovişteanul ar fi zis că „aşa pot fi şi sine-turile moştenirii oraşului nostru Tîrgovişte, cele răpuse”, iar gazda, arătîndu-l pe Vilceleanu, i-a spus că acesta ar fi găsit vechile hrisoave ale moşnenilor din Săpata, pe baza cărora aceştia şi-au cîştigat dreptăţile lor. Poliţaiul întîlnindu-l a doua zi pe Vilceleanu şi întrebîndu-l unde a găsit hrisovul săpătenilor,

acesta i-a spus că de la socrul lui au rămas mai multe „sineturi de pămînt” între care era şi acesta, adăugînd că „îi se pare că ar fi zărit într-insele un hrisov ce po-menea de Tîrgovişte, dar nu l-au băgat în seamă”. Des-părîndu-se, a promis că se va interesa şi, dacă nu se va fi înşelat, înşuşi va veni la Tîrgovişte.”

Într-adevăr, peste nici o lună de zile Vilceleanu s-a prezentat la Chirculescu şi împreună cu acesta s-au dus la preşedintele Sfatului oraşenesc, Mihalache Vlădescu şi alţi demnitari, în faţa cărora a făgăduit „a ne găsi hrisovul cel pierdut al moştenirii oraşului”. Magistratul i-a dat adeverinţă că aducînd hrisovul, ori va fi socotit între oraşeni, ori va fi răsplătit cu bani „potrivit slujbei”.

Vestea găsirii hrisovului s-a răspîdit cu repeziciune în rîndul locuitorilor oraşului. Numai că Vilceleanu a început să-i amîne, scopul urmărit fiind atît de a ilustra greutatea găsirii documentului, cît şi, evident, supralicitarea răsplătii. La 8 septembrie, „un oraşan” îl vestea pe magistrat că l-a văzut pe Vilceleanu, care i-ar fi spus că „vine de la Bucureşti, unde au fost să înfîlnească pe prietenul la carele nădăjduie că o să fie hrisovul, dar nu l-au găsit, fiindcă era dus la tîrgul Riurenilor, de peste Olt, şi merge la Piteşti să-i ţie calea”. Era o primă contradicţie între afirmaţiile lui Vilceleanu, care, la început, spusese că ar fi văzut hrisovul Tîrgoviştei între sineturile rămase de la socrul lui, ca apoi să invoce un prieten, la care nădăjduia să fie documentul. Oraşenii s-au alarmat însă mai ales după ce, pe la sfîşitul lunii octombrie, „au venit în Tîrgovişte, Gheorghe, fratele igumenului de la mănăstire Butoi, carele mergînd pî la casele unora şi altora dintre oraşeni au propovăduit că el ştie pî omul ce are hrisovul şi că Ştefan Vilceleanu este un mincinos şi un ber-bant şi un craiu, dar cel ce ţine hrisovul cere plată însemnată”.

La 27 octombrie, din iniţiativa preşedintelui Sfatului oraşenesc, s-a format o delegaţie dintre cei mai de frunte oraşeni pentru a merge la Piteşti, împreună cu acel Gheorghe. Aici le-a fost prezentat un Mihale Constandin, care le-a mărturisit că hrisovul ar fi la el.

Din acest moment delegaţia tîrgoviştenilor, discutînd modalităţile de a intra în stăpînirea hrisovului, s-a împărţit în două tabere. Una, condusă de poliţaiul Naum Chirculescu, preţuînd „mai mult datoria slujbei”, a întreprins cercetări „în taină” despre Mihale Constandin şi a aflat că este supus... britanic, sub protecţia Stărostiei Kesaro-Krăeşti (adică habsburgice). Chemîndu-l înaintea Stărostiei din Piteşti, Mihale a recunoscut că hrisovul s-ar afla în posesia lui şi a pretins pentru el 5 000 de galbeni împărăteşti. „Două zile de-a rîndul — consenmează în declaraţia lor membrii respectivei delegaţii — am avut dezbateri şi deabea ne-am învoit ca să-i dăm 300 de galbeni şi să ne dea hrisovul, însă dacă va avea semne de hotărâ”. Mihale a adus întîi două copii, apoi şi „originalul”, spre a fi confruntat cu copiile. Nu a vrut să dea însă documentul pînă nu i se vor aduce banii. Oraşenii s-au întors deci la Tîrgovişte pentru a procura suma. Poliţaiul însă, „scrupulos la datorie”, a decis să continue ancheta singur „ca să lucrez aceea ce slujba mă îndatora, ca să nu intre oraşul în cheltuieli”. Într-o jalbă, întocmită de el ca din partea celor 23 de oraşeni tîrgovişteni şi înaintată autorităţilor piteştene, Chirculescu arăta că Mihale Constandin din Piteşti au găsit „răpusul hrisov al moştenirii noastre, dat de răposatul întru fericire domn Matei Basarab, ce arată toate semnele de hotărâ ce ocolească această moşie” şi cerea restituirea lui, fără nici o despăgubire, deoarece „nici se atinge de a lui fiinţă, ci în semnă de supus vretanicesc ţine la sine şi asemenea documenturi publice ale patrii noastre”. Autorităţile piteş-

tene au hotărât „să-i calce casa polițieneste” adică să facă o descindere acasă la Mihale și să restituie hrisovul păgubașilor. Numai că Mihale fugise la București, cu „original” cu tot! Acțiunea polițaiului a stîrnit nemulțumirea altui grup de locuitori ai Tirgoviștei, care, socotind că Mihale fugise datorită agitației create de Naum Chirculescu, au decis să cumpere, cu orice preț, hrisovul. În consecință, deputații mahalalelor din Tirgoviște, împreună cu alți boieri și negustori, totalizînd 33 persoane, au încheiat un nou „jurnal” prin care stabileau că „pomenitul hrisov este foarte trebuincios și folositor pentru oraș”, plata urmînd „a se face îndată”. Ei s-au împrumutat deci cu 10 990 lei, de la 28 orașeni și de la locuitorii satelor Ulmi și Prișeaca, trimițînd la București, unde fugise pastrătorul hrisovului, pe Avram cofetarul și Ioan Vlăsceanu, care au cumpărat mult rîvnitul document.

Izvor de inspirație — un almanah

Și iată că în iulie 1839 procesul a început, tirgoviștenii fiind mîndri de dovada pe care o vor produce înaintea instanței.

Surpriză! Cînd, documentul a fost supus expertizei, au aflat că ceea ce obținuseră cu atîta zbucium era un fals.

De fapt, domnia avea de mai multă vreme unele bănuieli privitoare la făptuitorii unor documente false, pîrînd cercetările pentru descoperirea lor. Firul acestei urzeli fusese descoperit întîmplător. Un anume Alexandru Bulgărescu sesizase domnia că niște cunoscuți ai lui, grecii Mihale și Dumitru, i-ar fi destăinuit că au un hrisov „al coroanei cinstirii Vistierii, făcut de răposatul întru fericire domn Vlad Radu vodă” pentru orașul Pitești, pe care doresc să-l vindă, „fîind scăpătați”. Copia hrisovului, anexată la jalbă de Bulgărescu dovedea în mod lim-

pede că hrisovul era un fals. De aceea, domnitorul Alexandru Dim. Ghica, prin rezoluția pusă pe jalbă, poruncește Departamentului Treburilor din Lăuntrul să aducă la cunoștința locuitorilor că „oricine s-ar arăta cu acest fel de document va întreprinde lucru zadarnic”. De aici înainte, evenimentele s-au derulat cu repeziciune.

Adus la Agie și cercetat în legătură cu proveniența hrisovului tirgoviștean, Mihale Constandin a mărturisit că are documentele de la Ștefan Vlăceleanu. Așa încît, la 15 iulie, Agia orașului București îi lua interogatoriul lui Ștefan Vlăceleanu, care mărturisea că i-a dat negustorului grec nu unul, ci trei hrisoave false și a primit de la el, numai pentru cel al Tirgoviștii, „72 icosari, 40 de rubiele și 20 de [galbeni] împărătești, 1 cal”, iar pentru cele ale Piteștilor și Ploieștilor nu a primit nimic.

În „tacrirul” (interogatoriul) care i-a fost luat, Ștefan Vlăceleanu dădea și cîteva date biografice: s-a născut la Iași, în 1802, și a rămas orfan de mic; în 1816 a plecat la București, unde a slujit la diferiți boieri, iar în 1827 a intrat în Școala Națională, dar aceasta „s-au stricat” cînd cu venirea rușilor în București. În anul 1830 s-a dus în județul Argeș și s-a căsătorit cu o nepoată a lui Dincă Brătianu, deputatul aceluia județ, fiica lui Toma Găleşescu. Prin 1837-1838 s-a sfătuit cu prietenul și vecinul lui, lăncu Spirea, și a făcut primul hrisov fals, cel al orașului Pitești, urmat apoi de cele ale Tirgoviștii și Ploieștilor și de două ocîlnițe — una a moșiei Mănăstirii Radu Vodă și alta a moșiei Zărnești.

În „tacrir”, el arăta și cum a făcut falsurile, mărturisind, în final, 11 documente falsificate.

Din cele 11 falsuri executate de Ștefan Vlăceleanu s-au păstrat în dosarele instanțelor de judecată care s-au ocupat de această afacere, numai copiile hrisoavelor orașelor Pitești și Tirgo-

viște, deosebit de instructive pentru cunoașterea mecanismului de alcătuire a unor astfel de documente, în general puțin cunoscute la noi.

Din analiza lor rezultă — ceea ce de altfel a fost limpede și pentru cei ce le-au cercetat cu 150 ani în urma — greșeli vizibile, foarte ușor de depistat de către cei care lucrează cu documentele. De exemplu, în hrisovul orașului Pitești, Ștefan Vlăceleanu atribuie anului 1438 concepțiile primei jumătăți a veacului al XIX-lea, vorbind despre „descalicarea romanilor în Dacia”, despre vîrsările de sînge „ce s-au făcut pentru această patrie” ș.a.m.d. În hrisovul Tirgoviștii, cu data 1640, pe domn îl intitulează „Io Matei Radu voevod”, introduce egalitatea între săraci și bogați în stăpînirea moșiei orașului, iar în ceea ce privește componența divanului domnesc se dovedește un „creator” cu totul și cu totul neinspirat. Pe lîngă că nu cunoaște numele nici unui dregător al lui Matei Basarab și înșiră tot felul de nume, îi erau străine și dregătoriile epocii, introducînd tot șaiul de bizareerii. Astfel menționează între dregătorii lui Matei Basarab un *Manea beceru*, un *Radu stratonic*, un *angratie Coman*. Grăitoare pentru metoda sa de lucru este, de altminteri, mărturia cuprinsă în depozitie: „Că de unde am avut eu știință pentru leaturile vechi, de zilele fiecăruia domn, o mărturisesc că din înfățișarea unui almanah ce mi-au dat știință chiar lăncu Spirea, am pus și eu leaturile în pomenitele hrisoave, iar vorbirea ce s-au făcut într-insele este de la sine-mi”.

Desigur însă că asemenea subtilități erau mai puțin la îndemîna locuitorilor orașului Tirgoviște, simpli meșteșugari și neguțatori, unii dintre ei neștiutori de carte, cu atît mai puțin deci cunoscători ai formalisticilor documentelor. Este, de altfel, elementul pe care au mizat dintotdeauna plastografi, escroci de tot felul. ■

Nume uitate:

contraamiralul Vanstabel

JACQUES DE LAUNAY

Jacques de Launay nu mai trebuie prezentat cititorilor români, iar celor ai revistei Magazin istoric cu atât mai puțin. Cunoscutul istoric belgian a apărut, prin cărțile sale, atât în librăriile noastre (Istoria secretă. Mari controverse ale contemporaneității — 1970; Ultimele zile ale fascismului în Europa — 1985; Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial — două volume — 1988), cit și în paginile revistei noastre (nr. 6/1968, 1/1977, 10-12/1986). De data aceasta, într-un text scris exclusiv pentru Magazin istoric, Jacques de Launay își propune să scoată de sub conul de umbră o personalitate a Revoluției franceze.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Un fost corsar devenit șef de escadră

În aprilie 1793 Revoluția franceză era în „pericol de moarte”. Invazia străină amenința. Pretutindeni foametea anunța tulburări ale populației din Paris și din provincie. Creșterea prețurilor și scăderea cursului asiguratului [hîrtie-monedă din timpul Revoluției] reduceau puterea de cumpărare a oamenilor. Griul se dosea. Orașele înfometate opreau din drumul lor convoaiele de grîne.

Din vara anului 1793 pînă în cea a anului următor, Comitetul Salvării Publice [Magazin istoric, nr. 7/1979] a avut drept obiective esențiale rezolvarea acestor două mari probleme, aparent insolubile: oprirea invaziei străine și stăvilirea foametei. Se știe că la Fleurus, pe 26 iunie 1794, generalul Jean-Baptiste Jourdan a învins decisiv forțele coaliției, conduse de prințul de Cobourg.

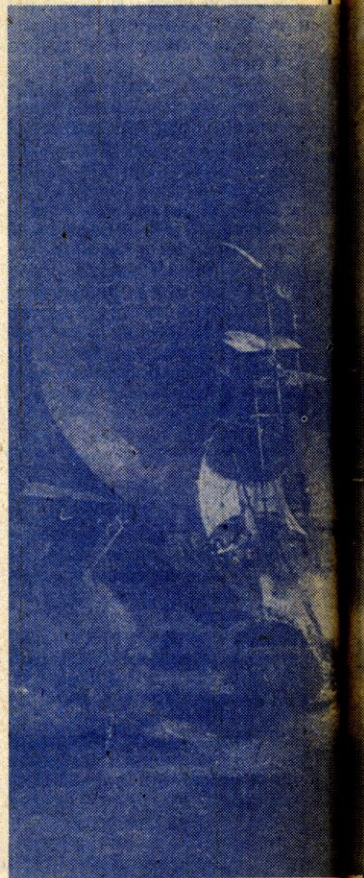
Pare însă a se uita o altă persoană, care a pus capăt foametei: contraamiralul Pierre-Jean Vanstabel (1746-1797).

Fiu și nepot de marinari, născut la Dunkerque, la 8 noiembrie 1746, Pierre Vanstabel s-a imbarcat de la vîrsta de 14 ani, pe nave de comerț. În timpul războiului cu englezii, început în 1756, război care avea să dureze șapte ani [Magazin istoric, nr. 5/1974], Vanstabel a luat și el parte la lupte, la bordul unor nave-pirat, potrivit tradițiilor celor din Dunkerque. Curajul și energia sa au fost unanim admirate, astfel că, la 25 ani, i s-a încredințat comanda unei nave.

Mai tîrziu, în timpul războiului de independență al coloniilor americane (1776-1783), francezii, îndemnați de Ludovic XVI, îi vor susține și încuraja pe „insurgenții din America”, provocînd astfel o ruptură pe fața cu Marea Britanie. Pentru cei din Dunkerque, care îi considerau pe englezi dușmani ereditari, venise deci timpul să fie reluat războiul pirate-

resc. Între 1778 și 1783, farul din Dunkerque a marcat ieșirea din port a 512 nave-pirat, care aveau să captureze 507 vase inamice și să jefuiască alte 680.

În 1778, cînd războiul din America era în plină desfășurare, Marina regală (de război) franceză a fost nevoită să-și sporească numărul ofițerilor. Ministrul marinei, An-

toine de Sartine, a ordonat imbarcarea a trei auxiliari pe fiecare navă de război, auxiliari proveniți din marina comercială. Vanstabel a fost unul dintre aceștia. După confirmarea în grad, avea să îl aștepte o strălucită carieră militară.

Printre alte succese, istoria

a reținut participarea sa, pe 17 august 1779, în plin război american, la capturarea vaporului englez „Ardent” (64 tunuri) de către fregata „Junon”, pe care o comanda ca secund. Mai târziu, Vanstabel a condus singur nave-pirat din Dunkerque, cum ar fi „Comte” și „Comtesse” și, în cursul multiplelor croaziere, a capturat numeroase vase

astfel încât să fie schimbat foarte repede. Întors la Dunkerque, în 1781, a luat comanda unei fregate cu 28 de tunuri, „Rohan Soubise”, cu care avea să patruleze în Marea Nordului. În noaptea de 3 martie 1781, „Rohan Soubise” a fost atacată de noua navă-pirat engleză „Admiral Rodney”. Lupta a fost foarte grea și a luat sfârșit prin pre-

le-a extras, permițându-i reluarea imediată a luptei.

Înștiințat de acest ultim act de vitejie, regele Ludovic XVI, atent întotdeauna la problemele marinei, a dat ordin să i se înmîneze căpitanului Vanstabel o spadă de onoare, iar noul ministru al marinei, marchizul de Castries, guvernator în Flandra și Hainaut, l-a numit ofițer al marinei regale.

Înfruntare navală anglo-franceză din anul 1778, pe cînd Vanstabel „își făcea stagiul” de pirat

inamice, în urma unor lupte singeroase.

Făcut prizonier, Pierre Vanstabel a petrecut o vreme pe o navă ponton engleză, dar Ludovic XVI, care îl remarcase ca pe unul dintre cei mai buni ofițeri ai săi, a făcut

darea navei engleze și incendierea ei, ordonată de căpitanul Vanstabel, care a găsit-o într-o stare prea proastă pentru a o păstra. În cursul acestei bătălii navale, căpitanul a primit două gloanțe în gît, pe care chirurgul de la bord i

cu titlul de locotenent de fregată.

Vanstabel a fost însărcinat ca, în fruntea unei flotile de mici ambarcațiuni, să asigure protecția convoaielor între Dunkerque și Brest. În 1787 se găsea la bordul navei

„Fanfaron”, executând o misiune de recunoaștere a coastelor Canalului Mîneei. A petrecut apoi un an la bordul fregatei „Proserpine”, la Santo Domingo și în Antile.

Cînd Franța a declarat din nou război Angliei, pe 1 februarie 1793, Vanstabel avea 47 de ani. A fost promovat capitan de vas, la comanda fregatei „Thetis”. În cursul unei croaziere extraordinară de patru luni în Canalul Mîneei și în largul coastelor Breitaniei, el a scufundat sau incendiat 40 de nave comerciale engleze, dintre care multe cu încărcături bogate. I s-a încredințat apoi o navă cu 74 de tunuri, „Tigre”, cu care a obținut capturi strălucite, aduse de el în portul Brest. Cînd, în noiembrie 1793, a debarcat la Quiberon, în mijlocul flotei oceanice, comandate de Villaret-Joye, Vanstabel a aflat de promovarea sa la gradul de contraamiral.

Fostul corsar a devenit astfel șef de escadră. Prima sa preocupare a fost să profite de decretul recent al Convenției Naționale și să deschidă larg portile marinei de război ofiterilor din marina comercială. Personal a îmbarcat pe navă „Tigre” originari din Dunkerque și Calais, cărora le cunoștea carajul, rabadarea și îndrăzneala.

Pe un ocean patrulat de Royal Navy

A început marea carieră a contraamiralului Vanstabel. Pe 16 noiembrie 1793, la ordinele lui, o divizie a părăsit portul Brest. Era compusă din șase nave, cu cite 74 de tunuri („Tigre”, „Jean Bart”, „Tourville”, „Impétueux”, „Aquilon” și „Révolution”), două fregate și două bricuri. Misiunea lor: supravegherea navigației la intrarea în Canalul Mîneei, pentru a intercepta un convoi englezesc, aflat la ordinele amiralului Richard Howe. Două zile mai târziu, acesta a apărut la orizont: 38 de vase, o forță mult superioară ca număr. Vanstabel avea să fie urmărit de

Howe timp de mai multe zile, evitînd totuși o luptă inegală. După o săptămîna de urmărire, contraamiralul s-a desprins și a reușit să captureze un convoi englezesc de 17 bricuri, ce se întorcea din Terra Nova, convoi pe care l-a adus la Brest, unde a aruncat ancora pe 2 decembrie, cu esc. dra completă.

Pe 24 decembrie, divizia Vanstabel a pornit din nou. Recolta din 1793 fusese proastă, mizeria era generală. În 1794 amenința foametea. Ca să nu mai vorbim despre războiul deschis cu toate țările Europei! Convenția Națională a ordonat reprezentantului ei în Statele Unite să adune în golful Chesapeake, la bordul unui mare număr de vase, cit mai multă făină și grîu. Ordinul a fost îndeplinit. Rămînea ca totul să fie încărcat și transportat pe un ocean patrulat și păzit de Royal Navy. Primejdioasa onoare de a merge să aducă aceste încărcături prețioase i-a revenit lui Vanstabel. Pe 24 decembrie 1793, cu pavilionul ridicat pe catargul navei „Tigre”, el a părăsit deci portul Brest, urmat de „Jean Bart”, o altă navă de 74 de tunuri, alte două de 36 de tunuri, „Unité” și „Sémillante”, una de 28 de tunuri, „Mouche”, și trei corvete.

Alte patru nave, două fregate și o corvetă îl însoțeau asigurîndu-i ieșirea din golf. Pentru a-l apăra la întoarcere, ele aveau să-l aștepte patrulînd în sudul Islandei. Vanstabel deținea la bord ci-

1 Reprezentantul Convenției în Statele Unite era Charles Genet, un girondin. Acest partid, ca și Danton, socotea ca trebuie evitat procesul regelui, cerut de montagnarzi. „Dacă e judecat, e mort”, spusese Danton. De aici eforturile girondinilor să întîrzie procesul și încercarea de a obține exilul monarhului.

Cînd procesul s-a dovedit inevitabil, Genet, prieten al lui Jefferson, trimis în misiune în Statele Unite, si-a amînat plecarea pînă în ultimul moment. Pe 21 ianuarie 1793, el a trimis doi secretari în Piața Revoluției, sperînd o rasturnare de ultima clipă. La întoarcerea acestora, așteptîndu-i cu trăsura pregătită, Genet a plecat spre Brest.

Dupa ce a adunat alimentele din golful Chesapeake, el a fost rugat de Comitetul Salvării Publice să se întoarcă în Franța, dar a refuzat.

teva milioane de livre, pentru a plăti americanilor alimentele cumpărate. Ceea ce nu l-a împiedicat să fie agresiv. În drum, el a capturat și scufundat 28 de bastimente englezești. Printre cele jefuite a fost și o navă care purta o ladă de argintărie destinată beului din Alger și o corvetă cu 24 de tunuri ce avea la bord pavilioane și drapele franceze, pe care, la întoarcere, contraamiralul le-a remis personal cu mîndrie la Paris.

Să nu uităm că toate aceste lupte se desfășurau în perioada unor mari furtuni pe mare, că echipajele lui Vanstabel erau atinse de epidemii și că, la sosirea sa, pe 12 februarie, la Hampton (Virginia), în golful Chesapeake, contraamiralul a trebuit să debarce pe cei bolnavi și să-i înlocuiască, să cumpere și să încarce alimente, să organizeze convoiul. El nu a putut întînde pinzele decît pe 11 aprilie anul următor, în fruntea unui convoi enorm de 170 de nave de comerț. Întîrzierea permisesse ca știrile să „transpire” la Londra, de aceea Royal Navy se pregătea, în mai multe puncte ale traseului, să intercepteze convoiul.

Villaret-Joye, comandantul flotei oceanice, urmarea totul din Brest, hotărît să întinda mina lui Vanstabel. El a plasat două mici escadre pe traseul acestuia, cu misiunea de a proteja convoiul, pînă la apropierea uscatului, în Breitania. Contraamiralul Cornic-Dumoulin, comandantul escadrei din Cancale, era de asemenea gata să intervină din rîda portului Bertheaume. De pe coasta engleză, amiralul Richard Howe a ieșit pe 2 mai 1794 din rîda Sfînta Elena, între Portsmouth și insula Wight, cu un important convoi destinat Indiilor. În largul coastelor Breitaniei, el a trimis o divizie navală, la ordinele contraamiralului Montaigu, însărcinat cu interceptarea convoiului lui Vanstabel. El însuși, de pe înălțimea Ouessant, s-a orientat spre ruta potențială a francezilor.

La ordinul Parisului, al Comitetului Salvării Publice, Villaret-Joye a ieșit din Brest pe 16 mai și s-a îndreptat spre Azore, pe unde trebuia să treacă Vanstabel. Pe 28 mai, Villaret, care avea la bord un reprezentant al Comitetului Salvării Publice, Jean Bon Saint-André, comisar al marinei, a întâlnit flota lui Howe. A urmat o bătălie navală: Villaret a rămas stăpîn pe situație, în timp ce Howe s-a întors pentru a-și repara navele în porturile englezești.

Convoiul lui Vanstabel a înaintat pe trei coloane, precedat de nava „Tigre” și urmat de „Jean Bart”, celelalte nave militare jucînd pe flancuri rolul dulăilor ciobanului, ce-i adună pe cei rămași în urmă. În largul insulelor Baleare, nu se vedea nimic. Contraamiralul a așteptat 48 de ore escorta lui Villaret. Fără nici un rezultat. A plecat din nou spre Brest. La sfîrșitul lui mai, el s-a apropiat de țarmul Franței, încercîndu-se cu resturile bătăliei navale ce se desfășurase aici două zile mai devreme.

Ce drum urma să aleagă? A detașat bricul „Mouche”, pentru a căuta escorta ce avea să i se alăture pe 3 iunie și, ocolind Brestul, s-a îndreptat spre insula Sein, zonă periculoasă, evitată mereu de englezi. Noaptea convoiul său a străbătut strîmtoarea Raz. Pe 12 iunie Vanstabel a avut șansa să atingă uscatul — cu tot convoiul său, *fără nici o pierdere* — în rada din Bertheaume, unde flota lui Villaret ancorase în ajun. Franța era salvată de foamete, 14 zile înainte de Fleurus, unde avea să fie blocată invazia străină.

În aclamațiile locuitorilor

În timp ce contraamiralul Vanstabel se achita cu strălucire de sarcina sa esențială, comisarul Lazare Carnot¹ îi

¹ Este vorba despre Lazare Carnot (1753-1823), deputat în Adunarea Legislativă (1791), apoi în Convenția

pregatea o altă misiune: degajarea gurilor fluviului Escaut și a portului Anvers, blocate de olandezi în urma păcii westfalice, încheiate la Münster, în 1648, la terminarea războiului de treizeci de ani.

Pe 16 noiembrie 1792, zece zile după victoria de la Jemappes, unde francezii își asiguraseră controlul Belgiei, Convenția Națională proclamase „libertatea absolută a riului Escaut”. Fusese formată atunci o flotilă la Dunkerque, opt unități, comandate de fregata „Ariel”, care urcase în susul riului Escaut, înfruntînd forturile din Rammekeens și Bath. Traficul fusese nul și, de la sfîrșitul lui martie 1793, după înfrîngerea de la Neerwinden (soldată cu evacuarea temporară a Belgiei de către francezi), Escaut fusese închis din nou. Era vorba deci de a restabili trecerea.

Vanstabel s-a instalat la Dunkerque și a echipat două canoniere, ce trebuiau să deschidă drumul unui convoi. În același timp a cerut prietenilor săi, corsarii, să patruleze de la Dunkerque la Ostende — au fost numărați 44 —, cu scopul de a face accesibilă în permanență gura fluviului, între Breskens și Vlissingen. În timp ce războiul corsarilor continua în Marea Nordului, englezii capturînd între 1793 și 1794 circa 316 vapoare, iar francezii — 410 englezești, Vanstabel a grupat în portul Ostende elementele unui convoi de excepție. Pe 3 februarie 1795, Convenția l-a numit „comandant general al forțelor navale ale Republicii în mările Nordului”, cu sediul la Amsterdam.

Vanstabel a adunat la Vlissingen două bricuri și patru canoniere și, urmat de opt

Națională (1792), membru al Comitetului Salvării Publice (1794), în cadrul căruia s-a ocupat exclusiv de operații militare, meritîndu-și pe deplin titlul de „organizator al victoriei”. În 1800 a fost ministrul de război al lui Bonaparte, iar doi ani mai tîrziu s-a retras din viața politică și militară, ocupîndu-se de studii matematice și militare (n. red.).

nave de comerț, două suedeze și șase franceze, cu destinația Anvers, a urcat fluviul Escaut. Contraamiralul se afla în fruntea flotei. În fortul Bath, un căpitan olandez a venit la bord pentru a-i face cunoscut faptul că vapoarele sale vor fi scufundate dacă va stăruî în a urca fluviul. „Dacă trageți o singură lovitură de tun, a spus contraamiralul, îmi voi așeza canonierele sub fortul vostru și bateriile voastre nu vor rezista un minut în fața tirului lor”. Olandezii s-au abținut și contraamiralul și-a făcut intrarea în Anvers, în aclamațiile locuitorilor. Pe 17 mai 1795, după supunerea Olandei de către generalul Charles Pichegru, la Haga a fost semnat un tratat cu această țară, care restabilea definitiv libertatea circulației pe fluviul Escaut. Vanstabel, instalat la Vlissingen, și-a continuat acțiunea cu dublu scop: pe de o parte, el a lansat în Marea Nordului unități de asalt contra englezilor, pe de alta, a grăbit la Dunkerque construcția navală de fregate de război.

Din păcate însă, vechile răni îi provocau mari dureri. Nu a mai putut pleca pe mare. A cerut deci să i se ia comanda. Reîntors în orașul natal, a murit de o „boală a pieptului” pe 30 martie 1797 înconjurat de familie.

Acest mare contraamiral care, în 1794, conform Convenției Naționale, „aduse multe servicii Patriei”, pe care o salvase de foamete, a rămas uitat de istorie. Cînd văduva sa a cerut o pensie, Consiliul celor cinci sute i-a acordat-o, pentru a o reduce la jumătate, două zile mai tîrziu. Pînă la urmă, soția lui Vanstabel nu a primit nimic. Astăzi, statuia contraamiralului împodobește totuși fațada intrării Primăriei din Dunkerque. Sintem fericiți de a-i fi putut aduce acest omagiu. ■

În românește de
Victor ANGHESCU

SAPUN MINUNE

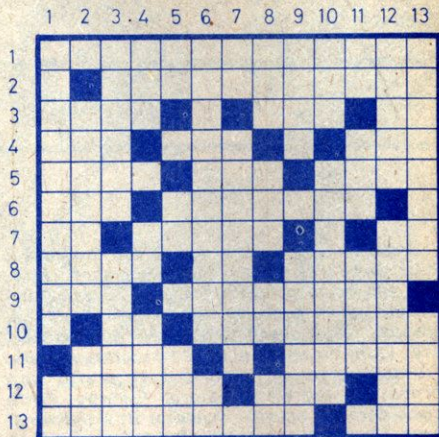
SYNTABON

● Alfarom vă oferă ● Alfarom vă oferă ●

NEAMURI TRACICE

ORIZONTAL: 1) Rege al agatirșilor (localizați pe riul Maris) menționat de Herodot ca domnind la începutul sec. V î.e.n. 2) Neam dacic pomenit de Ptolemeu printre cele care locuiau în Dacia, și localizat de Vasile Pârvan, în părțile de nord ale Olteniei și zona deluroasă din vestul Munteniei. 3) Trib tracic localizat de Strabon în apropierea coloniei grecești Apollonia Pontica (azi Sozopol - Bulgaria) - Căpetenie a celegerrilor! - Din Callatis! 4) Lac în Irlanda - Formă a poeziei lirice, frecvent folosită de marele liric grec Anacreon (c.570-478 î.e.n.) - În centrul colanului! 5) Suflat cu aur (inf.) - Rămase de la Seneca! - Lac mare în Asia. 6) Dumneata, cu economie! - Rege dac, predecesor al lui Diurpaneus și tatăl lui Decebal. 7) La intrare în Ohrida! - Important trib tracic stabilit, după cum ne informează Tucide (c.460-c.396 î.e.n.) în zona de la poalele Muntelui Pangeu, unde avea două cetăți: Phagres și Pergamos - Căpetenie a ceiagesilor! 8) A abandona, a părăsi - Nicolae Nicolae - Datorită acestor ani, Dunărea îngheța permitând cetelor de războinici daci să treacă fluviul în incursiunile lor împotriva Imperiului roman (sing.) 9) De la moși și strămoși! - Pus în siguranță, așa cum era teritoriul Daciei romane în urma construirii valului lui Traian. 10) Din Dionysopolis! - Istoric al goților născut în jurul anului 500 e.n., în Dobrogea (Scythia Minor), autor al lucrării, *Getica*. 11) Important trib tracic localizat pe Axios (Vardar) alcătuit din trei ramuri: sithonii, mygdonii și... (sing.) - „Oameni de la munte”, așa cum se puteau numi locuitorii tribului dacic al caucoensilor, localizați de V. Pârvan, „în regiunea de munte din Neamț și Bacău și ținutul spre apus din țara secuilor”. 12) Rege geto-dac din a doua jumătate a sec. III și începutul sec. II î.e.n., despre care vorbește scriitorul roman Trogus Pompeius - Acela - Scai! 13) Pădure pe care erau fixate hotarele dintre neamurile germanice și vastul teritoriu al lui Burebista - Din Bitinia!

VERTICAL: 1) Fiul regelui odrisilor Teres (c.470-440 î.e.n.) întemeietorul statului trac - Frunze de mohor! 2) Un alt rege al Traciei, nepot al lui Teres, menționat de Tucide - Perioade de timp. 3) Lipsită de aripi - Istoric grec din Sicilia (c.80-29 î.e.n.) care ne relatează în *Biblioteca istorică* despre luptele regelui Dromicete (pe la 300 î.e.n.) cu Lysimach. 4) Din Troia! - De la Diurpaneus! - Regiment (inv.). 5) Gete! - Sină! - Nai (pop.). 6) Puternic trib tracic, locuind la nord de Munții Haemus (Balcani) strămutat de romani la sud de

Adamclisi - Sud-nord. 7) Plai! - Cetățean al Dionysopolisului (Balcic), al cărui nume apare pe un celebru decret onorific. 8) Introduse în teacă! - Arină! - Ger! - În centrul Daciei! 9) Joc din Moldova - Rege al getilor pomenit de Iordanes în *Getica*, arătând că fiica lui, pe nume Metopa, a fost luată în căsătorie de către Filip, tatăl lui Alexandru cel Mare, „legind prietenie cu geții, așa încât a ajuns mai puternic prin această rudenie și a întărit regatul Macedoniei”. 10) Scop - O știre „denaturată” așa cum găsim multe la scriitorul antic Iordanes (fig.) 11) În tehnică! - Orografic! - Durere (fig.). 12) Table între capitel și arhitravă - Trib menționat de Ptolemeu în rindul principalelor neamuri geto-dacice localizat de el la sud de rătăcenii, caucoensi și bieți; istoricul nostru V. Pârvan îl situează în sudul Moldovei. 13) Un al doilea fiu al lui Teres și rege al Traciei (c.431-424 î.e.n.), care a întins regatul odrisilor, făcându-l, după cum precizează Tucide, „cel mai mare dintre toate cite sînt între golful Ionic (Adriatică) și Pontul Euxin și cel mai bogat în venituri” - Spadă încovoiată, în formă de seceră, arma caracteristică a geto-dacilor.

Ion ZECHERU

Dicționar: REE, NEI, ITEL

Bibliografie: Dicționarul de Neamuri și triburi tracice publicat în *Magazin istoric*, nr. 1-11/1976 și 1-4, 6-12/1977.

Soluția careului Napoleon: **ORIZONTAL:** 1) CORSICA - PIUS; 2) AUSTERLITZ - P; 3) MA - ANI - TAINA; 4) P - SPANIA - COD; 5) ORAȘ - COLOTA; 6) FUM - LETITIA; 7) OS - RIN - ARABI; 8) RIVERAN - ALIA; 9) MARIA - AAV - LF; 10) I - EM - EYLAU - F; 11) OBOSEALA - ODA.

ȚIGANII

Un popor își caută istoria (II)

IOANA URSU, VALERIU BUDURU

După ce, în numărul trecut, am încercat o incursiune în istoria și legendele acestui popor, aflat de răspindit în întreaga lume, să urmărim acum prezența lor în țările române, atestată documentar începând din secolul XIV. Cum au ajuns ei aici? În lucrarea citată, Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România, regretatul istoric George Potra considera că apariția Țiganilor în Moldova și Țara Românească a avut loc pe două căi: o parte au fost aduși de tătari, care, în virtutea cuceririlor lor, înfăinând grupurile de Țigani ce se îndreptau spre Europa, prin Colchida și Crimeea, îi luaseră în robie și-i purtau cu ei spre a le repara carele și a le poșcovi calii. Învinși în incursiunile lor, la noi și în alte părți, tătarii se salvau prin fugă, debarasându-se de tot ceea ce le putea îngreuna retragerea, inclusiv de robii aduși cu ei.

Nu este exclus însă, precizează istoricul amintit, ca o parte a Țiganilor să fi sosit la noi prin sud, făcând parte din acele grupuri de Țigani care se îndreptau spre sudul Europei și nordul Africii. Afirmatia este pe deplin verosimilă, dat fiind că există documente care semnalează prezența lor înfi în țările din Peninsula Balcanică și ulterior în țările noastre.

Slab organizați, aflați pe pragul cel mai de jos al dezvoltării sociale, lipsiți de o vatră care să le asigure stabilitate și certitudine, Țiganii au căzut repede în robia celor mai înstăriți și puternici. Timp de câteva secole, ei au trăit asemenea animalelor de povară, îndeplinind cele mai grele și umile munci, vinduți și cumpărați asemenea lor. Mulți oameni luminați ai vremii au descris în imagini cutremurătoare această perioadă din istoria nefericitului popor. „Chiar pe utoile orașului Iași — spunea, de exemplu, Mihail Kogălniceanu în celebrul său discurs rostit în ședința solemnă a Academiei Române la 1

aprilie 1891 — în tinerețele mele, am văzut ființe omenesti purtând lanțuri la miini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier animate de frunte și legate prin colane împrejurul gâtului. Bătăi crude, osindiri la foame și fum, închidere în închisori particulare, aruncați goi în zăpadă sau în râuri înghețate, iată soarta nenorociților Țiganii! Apoi disprețul pentru sfințenia și legăturile de familie. Femeia luată de la bărbat, fata răpită de la părinți, copiii ruși de la sinul născătorilor lor și răseți, și despărțiri unii de alții, și vinduți ca vitele la deosebiți cumpărători în cele patru colțuri ale României. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite ființe; era un spectacol grozav, strigător la cer. De aceea, povățuiri de spiritul secolului, de legile omenirii, un număr de boeri bătrâni și tineri au întreprins de a spăla patria lor de rușinea sclaviei”.

După stăpînii lor, Țiganii erau împărțiți în trei categorii: robi domnești, mănăstirești și boierești. Ei practicau la curțile și pe domeniile stăpînilor lor cele mai diverse activități. O categorie importantă în rîndul robilor domnești o prezentau, de exemplu, aurarii, împărțiți, la rîndul lor, după modul și locul în care extrăgeau aurul — din nisipul râurilor sau din pietre ce conțineau acest metal. Existau lingurarii, care lucrau vase din lemn, lăeși — cei ce prelucrau fierul, — ursarii — care dresau urși să joace „tananaoa”. Robii mănăstirești și cei boierești erau folosiți în bună parte la muncile cîmpului, dar și la alte treburi, în curte sau în casă, de la cele mai grele munci pînă la cele făcute de slujnica sau feciorul de casă, bona care creștea copilul, doica ce-l alăpta, vizitînd, rîndașul și bucatarul sau lăutarul ce făcea parte din taratul boieresc.

Zapise de danii și fol de zestre

Robii proveneau din moșteniri, danii și cumpărări, cei

domnești fiind completați și din prizonierii luați în războaie, ca și din acei Țigani care umblau prin țară, dovindându-se că n-au stăpîn, unii fiind fugiți din principatele

vecine. De obicei, daniile, ca și moștenirile și vînzările de robi se făceau cu moșii cu tot, dar existau și tranzacții care aveau în vedere numai salașe, familii sau persoane.

Daniile, îndeosebi cele făcute de domnie, au avut un rol important în sporirea numărului de robi de pe un domeniu sau altul. Domnii făceau danii către lăcașurile mănăstirești, dar și către boierii care i-au slujit cu devotament și credință.

În anul 1385, de exemplu, domnitorul muntean Dan I (cca. 1383-1386) confirma mănăstirii Vodița tot ceea ce unchiul lui, ctitor al lăcașului respectiv, îi dăruise mai înainte, printre care și „40 sălase de țigani”. În 1388, Mircea cel Bătrîn dăruia mănăstirii Cozia, printre multe altele, și 300 sălase de țigani.

În 1673, domnul Moldovei, Ștefan Vodă Petriceicu, dăruia un sălas de țigani unui slujitor al său, Ilie, vornicul despre doamna (adică cel ce îndeplinea dregătoria de vornic al doamnei), „pentru că ne-au slujit cu dreptate și cu bună slujbă”. Un alt voievod al Moldovei, Scarlat Callimachi, ca să ne mărginim numai la aceste exemple, dăruia la 1815 boierului Dimitrie Plaghino, mare postelnic, 20 de sălase din țiganii domnești, deoarece, cum se menționa în hrisovul respectiv, „totdeauna am avut grijă a răsplăti slujbele tuturor celor ce s-au aflat și se află slugi domnești noastre curți”.

Semnificativ pentru scopurile pe care le aveau aceste danii este și aceea făcută în anul 1785 de Alexandru Ioan Mavrocordat, care „miluia” cu patru sălase de țigani pe un boier care sărăcise și avea o fată de măritat. Una din căile prin care robii ajungeau de la un stăpîn la altul era moștenirea, ca și zestrea. Domnitori, boieri mari sau mici, înalți și mai mărunți dregători, chiar și călugări dăruiau sau lăsa moștenire odraslelor sau rudelor lor „suflete” de robi. La căsătorie, tinerele jupînițe primeau drept zestre, alături de moșii, case și alte bunuri și cîteva sălase de țigani. Marica Doamna, văduva lui Constantin Brîncoveanu, dădea, prin foaia de zestre din 11 septembrie 1723, nepoatei sale Mariuța, fiica lui Ștefan Brîncoveanu, omorît la Constanti-

Satra - o lume plină de pitoresc și diversitate: tată și fiu...

coveanu, omorît la Constanti-nopol, pe lângă sate, case, moșii, plantații cu vii, moară, heleșteu, și 19 sălase de țigani din satul Mogoșoaia. În aceeași foaie de zestre figurau, împreună cu vasele și toate celelalte obiecte necesare la bucătărie, și „o țigancă văduvă” și „două fete de țigan în casă”.

Proprietate absolută a stăpînilor, țiganii puteau fi nu numai dăruți, dar și schimbați ori vinduți, servind, cînd era cazul, și ca unitate de schimb. Prețul lor varia în raport de vîrstă, sănătate, hărnicie, „de au fost fugarii ori ba” și, bineînțeles, de preceperea și însemnătatea slujbei pe care o îndeplineau, prețuirea schimbîndu-se de la un secol la altul în funcție de valoarea banilor.

Tranzacțiile de vinzare-cumpărare se făceau în schimbul unor bunuri, inclusiv de ordin alimentar. La 1631, de exemplu, la Iași, un țigan, pe nume Platon, era vîndut cu „20 galbeni bani buni și o lapă”. În 1640, o țigancă era vîndută la preț de 10 galbeni, dar cumpărătorul, neavînd acești bani, oferea, în schimb, doi boi și 300 de aspi. În 1643, un țigan era vîndut pentru 100 vedre de vin. Tot în Moldova, dintr-un document de la 1641, rezultă

că un țigan, Ionașcu, fecior al lui Ursu Piscoaei, era vîndut vornicului Savin, „ca să-i fie dumisale țigan și rob cu feciorii lui ce va avea”, pe un poloboc de miere. Bunurile în schimbul cărora se puteau procura țiganii robi erau dintre cele mai variate, incluzînd și case, vaduri de moară, diverse obiecte. La 1800, „egumenul mănăstirii Govora dă o fată de țigan schimb pentru o pereche tingiri de aramă”.

Putea fi vîndut și o „jumătate de rob”, adică jumătate din numărul copiilor care i s-ar fi cuvenit unuia din soți, cum rezultă dintr-un document din anul 1724: „Deci eu am vîndut numai jumătate de țigancă, cu partea ei ce ar fi avînd din copii, drept cînsprezece lei bani vechi”.

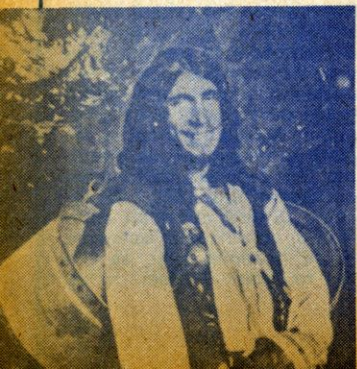
Au fost și cazuri în care țiganii aflați — grație diferitelor împrejurări — în stare de libertate, s-au văzut constrînși, fie de foame, fie pentru a scăpa de pedepsele la care fuseseră condamnați în urma săvîrșirii unor fapte grave, să se vîndă ei înșiși. O anume Marica țiganka, cu feciorii și ginerii ei, de exemplu, așa cum rezultă dintr-un document din 1692, se închina „Sfîntei episcopii de la Buzău, de a noastră bunăvoie și de nimenea siliți, să fim noi toți robi ai casei, numai

să ne scoată capetele din foamete". „Și cine se va trage dentru noi să fim toți robi aceștii case în veaci, iar de s-ar scula cineva cu vreo gilceavă pentru noi să zică într-alt chip, aceia să nu li să ție nici într-o seamă, nimic, că noi sintem robii episcopiei, iar alt nimănu!”.

Un ȋigan, „Ghera ȋiganul” — cum se spune în documentul încheiat — care furase șase cai și fusese prins și condamnat la spinzurătoare, ca să scape de osindă s-a vîndut, împreună cu familia, ieromonahului Teodosie de la mănăstirea Strehaia, care a plătit pentru el suma de 30 galbeni ungurești.

Documentele înregistrează și situații cînd hoți și alți oameni certați cu legea au fost scoși din temnița în schimbul unor sume de bani sau altor bunuri. Stăpînii aveau nevoie de cît mai mulți robi pentru cele mai diverse treburi. Prețul acestora a sporit în prima jumătate a veacului XIX, vinzările și cumpărările de robi practicîndu-se pe o scară întinsă. S-a ajuns și la efectuarea de tranzații în funcție de greutatea celui vîndut, ocuau prețuindu-se cu doi galbeni de fiecare individ vîndut, tînar sau bătrîn. Pentru cei cu meserii mai alese, ca bucătari sau lăutari, prețuirea a continuat să se facă însă nu cu cîntarul, ci pentru fiecare după meșteșugul său. Fiereste, cele mai bune prețuri s-au plătit pentru bărbații apti de muncă, pentru femei prețul fiind cu o treime mai

...ȋigan cîldărar în exercițiu comerțului său ambulant...

mic, iar pentru copii jumătate.

În aceste împrejurări, viața robilor este deosebit de grea. Ei practică — cum am văzut — cele mai grele și mai umile munci și stăpînii au drepturi depline asupra lor: îi pot da rui ca pe orice bun, îi pot schimba, îi pot vinde și cumpăra, îi pot sfîlci în bătaie, îi pot închide și supune la cele mai grele cazne.

Nu există legi cu privire la drepturile și datoriile lor. Diferite pravile sau hrisoave întocmite în spiritul mentalității acelor timpuri, chiar dacă au unele note de omenie, dezvăluie în primul rînd asprimea cu care erau tratați cei aflați în robie.

Duritatea pedepselor, condițiile grele de muncă și de viață, boardele lor semănînd cu un fel de viziuni de animale sălbatice — cum se remarcă într-o mărturie a vremii — îi determină pe mulți dintre robi să-și părăsească proprietarii, fugind unde văd cu ochii. Slujbașii domnești străbat drumurile pentru a-i prinde și vai de robul care este adus înapoi.

Există însă și stăpîni de omenie, care se îngrijesc cît de cît de robii lor. Sigur, la mijloc, sînt și interese economice: robii sînt, cum am văzut, un important bun economic și stăpînii au interesul să-și păstreze pe domeniul lor. De aici, și preocuparea de a nu se destrăma familiile de ȋigani ce munceau pe un domeniu. De obicei, cînd un rob sau o roabă își găsea partenerul de viață ce aparținea unui alt proprietar, se făceau schimburi de ȋigani, astfel încît familia să poată rămîne unită.

Au existat și situații în care diverși proprietari, recunoscători pentru credința și devotamentul cu care au fost slujiți, au acordat libertate unora dintre robi.

Marele act de slobozenie

„Nimic pe lume nu e mai scump și mai slăvit decît li-

bertatea; ea este odorul cel mai neprețuit ce l-a dat Dumnezeu oamenilor”.

Gîndurile acestea cărora — în *Istoria unui galbîn și a unei parale* — Vasile Alecsandri le da o atît de frumoasă expresie literară, au devenit, odată cu veacul XIX, devize călăuzitoare pentru activitatea forțelor progresiste românești. Și în contextul marilor eforturi de înnoire socială și națională, al afirmării marilor idealuri ale românilor ce au marcat această perioadă, s-a impus cu tot mai multă forță și necesitatea înlăturării stării anacronice care era robia. Domni și boieri luminați, tineri entuziaști, adepți statornici ai ideilor liberale aduse din Occident au îmbrățișat cu înflăcărare și această cauză.

De altfel, încă din a doua parte a veacului XVIII încep să apară legi care să asigure și ȋiganilor unele drepturi, cum este anaforaua din 1766 elaborată în timpul domniei lui Grigore al III-lea Ghica, ce a servit ca bază și celei din 1785, întărită în același an de către Alexandru Mavrocordat. Ulterior, în 1833, a fost elaborată o lege prin care ȋiganii puteau fi răsкупărați de la particulari „spre a deveni ȋigani ai statului sau, cum se zicea, spre a fi dezrobiți”. Pînă în 1839 au fost răsкупărate însă, din lipsă de bani, numai 185 de suflete.

Acțiunea comună a oamenilor generoși, în frunte cu tinerii cărturari care militau neobosit pentru progresul țării, s-a impus. În 1844, în Moldova, sub domnia lui Mihail Sturdza, și ȋara Românească, sub domnia lui Gheorghe Bibescu, s-a hotărît emanciparea ȋiganilor statului și ai mănăstirilor. Măsura a inclus și pe cei ce aparțineau mănăstirilor închinăte Muntelui Athos, fapt ce a stîrnit protestul călugărilor și egumenilor de aici, pe motiv că li se știrbesc drepturile lor sfînte pe care le-ar fi avut de cînd mănăstirile le fuseseră închinăte.

În același an, 1844, însuși Mihail Sturdza a eliberat pe

toți țiganii care aparțineau statului și mănăstirilor. Acțiunea domnitorului a avut un puternic ecou mai ales în rândul tinerilor învățați. Tinerimea moldoveană, deși se afla în vădită opoziție față de domnitor, căruia îi reproșa o serie de abuzuri și nedreptăți, a hotărât să formeze o delegație pentru ai aduce mulțumiri, arătându-i astfel că „în fața unui act mare, junimea română știa gândi și lucra înalt și bine”. Delegația formată din Costache Negri, Vasile Alecsandri, Costache Rola, D. Rallet, P. Mavrogheni și M. Kogălniceanu s-a prezentat domnului și Kogălniceanu a rostit cuvântul de mulțumire.

Cezar Bolliac, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, sublinia semnificația actului domnesc și îndemna pe toți cei în cauză să-l imite: „În lunile acestea s-a săvârșit o faptă mare într-o parte a României; unde ați fost d-voastră de n-ați auzit-o? În Moldova s-au slobozit toți țiganii mănăstirești și birul lor s-a hotărât a fi de aici înainte un fond pentru răscumpărarea țăganilor boierești. S-a făcut și mai mult, prințul [domnul] Moldovei a dat slobozenie la toți țiganii săi, a jertfit un venit de patru mii galbeni pe an — cum vi se pare aceasta domnilor?”.

Poetul și publicistul român adresa totodată un apel tuturor intelectualilor, îndemnându-i să militeze pentru totala desființare a robiei: „Veniți, domnilor, veniți toți ciți ați pus o dată mina pe condei, porniți de un sentiment nobil, profesori, jurnaliști și poeți, veniți să facem pentru întâia oară o cauză comună, cauza țăganilor și să ne luptăm pentru slobozenia lor”.

La 6 februarie 1844, Mihail Kogălniceanu a scos un supliment special la gazeta *Proșirea*¹, tipărit pe hirtie verde — ceea ce însemna speranță — în care, în proză

și versuri, era lăudată marea reformă.

În articolul *Desrobirea țăganilor*, scris de Kogălniceanu, după ce era lăudată fapta domnului, se sublinia că „toți românii, toți iubitorii de omenire, toți partizanii ideilor nouă și-au unit glasul spre a aplauda un act care dă slobozenia unui popor întreg”. O altă publicație a timpului, *Albina românească*, își exprima, între altele, speranța că „curind sau mai târziu, astă pildă frumoasă nu va fi pierdută pentru proprietarii particulari”.

În Muntenia, cauza eliberării țăganilor a fost îmbrățișată cu deosebită căldură de revoluționarii de la 1848, revoluția declarând pe toți țiganii drept cetățeni liberi. „Constituția le dădu libertate — se spune într-un document al vremii — și nepierzând vreme, au părăsit așezările lor, s-au dus în alte părți, unde începură să trăiască ca oameni liberi. La București, pe o piață fusese așezată Statuia Libertății; lângă ea vedeai adesea pe bieții țăgani în genunchi, cu lacrimi în ochi. Unii strigau: Libertate, libertate! De ce ai venit așa târziu la noi?”

Înfrângerea revoluției pașoptiste prin forța armatelor coteropitoare, a dus însă și la anularea drepturilor acordate țăganilor. Dar procesul eliberării depline nu mai putea fi oprit. „Sămînța — cum spunea Mihail Kogălniceanu — fusese aruncată și curind ea trebuia să-și poarte roadele”. În Moldova, în decembrie 1855, sub domnia lui Grigore Alexandru Ghica și în Țara Românească, în februarie 1856, sub cea a lui Barbu Știrbei, a fost decretată și eliberarea țăganilor particulari, robia fiind astfel în întregime desființată.

De notat că un număr mare de boieri, 420 în Țara Românească, potrivit unei liste ce s-a păstrat de atunci, și-au eliberat robii fără să pretindă vreo despăgubire. Pentru restul însă, statul a trebuit să plătească sume importante.

...și bulibașa, autoritar conducător al obștii

Statul a plătit, în rate, drept despăgubiri pentru eliberarea robilor, 4 613 112 lei, ceea ce la valoarea de atunci a banilor reprezenta o sumă considerabilă.

După dezrobire, o bună parte din țigani au fost împroprietăriți pe locurile mănăstirilor și boierilor, stabilizându-se ca agricultori și meșeriași. Alții, simțind în ei chemarea din străbuni, au început să colinde țara în lung și în lat, aventurându-se și dincolo de hotarele ei.

„Reforma — cum aprecia Mihail Kogălniceanu în discursul rostit în 1891, în ședința solemnă a Academiei Române — a avut în curind efectele sale salutare... Deși de la proclamarea emancipației nu sînt încă împliniți 50 de ani, țăganii ne-au dat industriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari... Sînt sigur că părinții noștri, văzînd progresele ce au făcut sufletele țigănești emancipate de dinșii, nu s-ar căi de reforma umanitară proclamată de ei”. ■

(Ve urma)

¹ Titlul gazetei a fost cenzurat după primul număr, la cererea puterii suzerane, publicația apărînd doar cu subtitlul „Foaie științifică și literară, care continuă programul Daciei literare”.

MARTIE
1941

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

• La castelul Belvedere din Viena, în același salon în care a avut loc adeziunea Ungariei, are loc, la 1 martie, solemnitatea aderării Bulgariei la Pactul tripartit. „Ciclul mărit al adeziunilor statelor Europei centrale și sud-estice — menționează presa acestei luni — salutat cu satisfacție deosebită în capitalele Reichului și Italiei, este considerat la Berlin drept realizarea acelei «Europe Continentale» destinată a-și justifica existența ei autonomă după terminarea războiului actual».

Tot în această lună, la 25 martie, Iugoslavia semnează și ea aderarea la Pactul tripartit, confirmată prin solemnitatea care a avut loc la Viena în prezența lui Adolf Hitler și a miniștrilor de externe al statelor membre ale pactului. Semnarea este precedată de lectura dată de von Ribbentrop a două note care precizează „hotărârea Germaniei de a respecta, în orice moment, integritatea și suveranitatea teritorială a Iugoslaviei”, cit și angajamentul „că guvernele puterilor axiale nu vor cere de la Iugoslavia, în timpul războiului, ca ea să permită trecerea de trupe sau transporturi de trupe prin teritoriul Iugoslaviei”.

• Prof. univ. Petre Bogdan, chimist, membru al Academiei Române, este numit președinte al Fundației culturale „Regele Ferdinand I”, în locul rămas vacant prin moartea generalului Ernest Baliff. Membru activ al mai multor societăți științifice din țară și străinătate, Doctor Honoris Causa al Universității din Nancy, prof. Petre Bogdan face parte din categoria marilor și iluștrilor profesori ai universității leșene.

• Direcția Generală a P.T.T. aduce la cunoștința publicului că a completat seria de timbre poștale purtând effigia regelui Mihai I cu următoarele 4 valori: 20 lei, 30 lei, 50 și 100 lei.

Între evenimentele consemnate în presa lunii martie 1941, urmărite cu mult interes atât de opinia publică din Capitala și din țară, cit și din străinătate, în prim plan se situează Proclamația către țară din 25 februarie 1941, prin care generalul Ion Antonescu, la o lună după singeroasele evenimente din 21-23 ianuarie, cere întregii națiuni să se pronunțe printr-o Adunare obștească plebiscitară asupra guvernării sale din 6 septembrie 1940 și pînă în momentul de față.

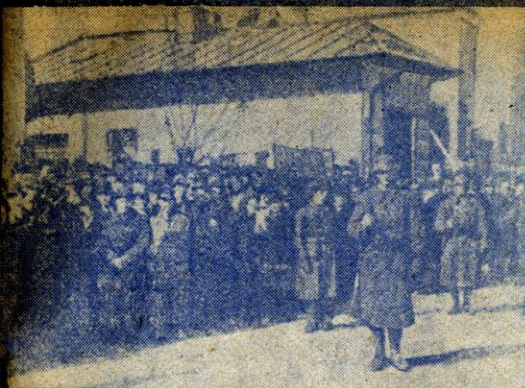
Adunarea obștească plebiscitară, după cum consemnează Decretul-lege, este programată pentru duminică, 2 martie 1941, populația fiind chemată „a-și exprima aprobarea sau dezaprobarea asupra chipului cum generalul Antonescu a condus țara de la 6 septembrie 1940 [art. 1]; toți cetățenii români de orice profesie care au împlinit 21 de ani sînt obligați să ia parte la vot. Evreii sînt excluși [art. 3]; votul va fi pe față și se va exprima prin *Da* sau *Nu* [art. 4]; nici o manifestare prin adunări, discursuri sau alte acte pentru a exprima aprobarea sau dezaprobarea, propagandă pentru sau contra, nu este permisă [art. 7]”.

În cuvîntul de convocare a acestei adunări, conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, declară, printre altele: „Am nevoie de mărturia voastră de încredere, de puterea voastră de sprijin. Așa cum altădată voievozii noștri în ceasurile de bejenie adunau poporul în tînda, bisericilor ca să-și improspăteze puterea, în biserică neamului și a regelui, vă chem azi să vă roștiți cuvîntul răspicat dacă am sau nu sprijinul vostru, ca să duc mai departe poverile noastre, ale tuturor. De aceea, v-am chemat pe toți să-mi judecați fapta și să vă spuneti cu hotărîre cuvîntul. Vă cer numai afit. Să înțelegeți că puterea unui neam față de el însuși și prezența unui neam în lume și în istorie se dovedește prin unitatea cu care în ceasurile de încercare știe să-și afirme cugetul și voința nestrămutată”.

Din procesul-verbal al Comisiei centrale a Adunării obștești plebiscitare din 2-5 martie, publicat în întreaga presă, rezultă că dintr-un total de 2 963 294 voturi, 2 960 298 sînt *Da*, iar 2 996 sînt *Nu*, deci un procent de 99,9% pentru și 0,1% contra.

„E o bucurie legitimă — scrie *Timpul* din 8 martie — pentru cine gîndește românește să constate că țara a știut să fie odată unanimă în sublinierea unei opere care-i dă dreptul la o viață nouă”.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile din text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Referendumul
din 2 martie 1941:
aspect de la
o secție de votare

Marele
diplomat român
Nicolae Titulescu
a încetat
din viață
la 17 martie 1941,
la Cannes

Cel mai răsunător *Da* a fost rostit de popularul actor Constantin Tănase, directorul Companiei Cărbuș care, entuziasmat de disciplina sobră a soldaților, le-a oferit 60 de locuri gratuit la reprezentarea revistei *Tănase tot Tănase*.

La 14 martie 1881, Parlamentul a proclamat transformarea României în regat. Cu prilejul aniversării a 60 ani de la acest important eveniment, *Timpul* din 16 martie publică textul scrisorii pe care regina Maria a adresat-o la 25 decembrie 1925 prințului Carol, în urma hotărârii acestuia de a renunța la tron. Documentul — socotit de publicația amintită drept „un îndreptar mișcător al misiunii de rege” — este precedat de o amplă prezentare, din care cităm: „Independența noastră a fost zidită prin înțelepciunea unei mari generații, în frunte cu Ion Brătianu, și a fost marea operă a regelui Carol I. Ca mărturie a cinstirii pe care țara o aduce dinastiei și ca dovadă că regalitatea noastră și-a cinstit totdeauna chemarea în fruntea neamului și a știut să stăpânească tot omenescul pentru a-și împlini marile destine; ca mărturie de recunoștință a jertfelor și suferințelor dinastiei noastre, general Ion Antonescu a hotărât să publice această scrisoare. Este un document uman de o profundă adâncime. Este, în același timp, un act istoric și un monument etic: contribuția măreață a reginei Maria la prestigiul dinastiei noastre, la temelia ei și a neamului”.

Iată acum fragmente din textul scrisorii: „Ce aș putea să-ți spun, Carol, fiul meu? Ce poate să spună o mamă fiului său atunci când îi străpunge inima pentru a doua oară?

Aveai totul: o țară care avea nevoie de tine, o muncă măreață înaintea ta, un viitor mare, un cămin fermecător, o soție bună și frumoasă, un copil de adorat, părinți care te iubeau și cărora ai fi putut să le fii mîna dreaptă. Părinți care merg spre bătrînețe, care și-au dat viața pentru o misiune pe care tu trebuia să o completezi. Renunți la toate acestea, le fărâmi în bucăți, le svirli deoparte, ca pe lucrurile de aruncat. Le faci imputarea că n-au încredere în tine, că n-au înțelegere pentru nevoile tale omenesti și nu-ți recunosc străduințele. Vorbel Vorbel! Știi singur că nu sînt decît vorbe. Care dintre noi nu a fost silit uneori în viață să asculte rațiunea, să urmeze un sfat aspru, să renunțe la ceva, să sacrifice o parte din cele mai scumpe dorințe? A iubi adînc nu înseamnă a merge orbește după ceea ce omul poate să dorească într-un moment de nebunie. A iubi înseamnă să încerci să-ți întinzi pe cel pe care-l iubești în drumul drept, să încerci să-l ajuți să trăiască cum trebuie, să se facă un om de onoare și folositor.

Cronică măruntă

● Revista *Convorbiri literare* publică din însemnările inedite ale arheologului Teohari Antonescu (1866-1910), profesor la Universitatea din Iași, la o relatare din 22 ianuarie 1895, cînd se afla acasă la Titu Maiorescu, unde acesta a citit piesa lui Ibsen, Copilul Eyolf, tradusă de el în limba română. „A comandat bere pentru mine, d-na Humpel (sora lui Maiorescu), Maiorescu, lapte pentru Negulescu și un punch pentru d-na Maiorescu. Apoi, luîndu-și foilele cu traducerea lui Ibsen și înțorcindu-le de cîteva ori în mîna, răsfolindu-le, scoîndu-și ochelarii și-a tras scaunul lîngă soră-sa care împrumutase cîlelel ochelari ai lui Maiorescu și amîndoi, aproape lipiți unul de altul, formau o grupă foarte plăcută; de altminteri, M-me Humpel, fiindcă nu auzea, căta să urmărească scrierea după cum citește Maiorescu. Maiorescu citește foarte bine, aproape n-am auzit o piesă de teatru citită cu așa inteligență, cu așa patimă și cu potrivirea de situație a personajilor puse în joc; pe de altă parte, pentru prima oară vedeam cită frumusețe și modulație capătă vocea lui cînd este emoționat sau scos din starea lui de tot momentul”.

● Marea noastră cîntăreță Maria Tănase a sfîrșit un adevărat delir în rîndurile publicului din Istanbul. „Pe noi — comentează presa — nu face decît să ne bucurăm faptul că sîntem atît de apreciați și că folclorul nostru găsește, prin interpretarea Mariei Tănase, înțelegere și laudă la Istanbul”.

● Pentru prima oară în istorie, un ministru de externe al Japoniei călătorește în Europa: o singură dată — în 1905, cu prilejul încheierii păcii ruso-japoneze — ministrul de externe de atunci, Kamura, s-a deplasat în Statele Unite ale Americii. Di. Matsuoaka.

**MARTIE
1941**

Generalul
Ion Antonescu
și mareșalul Göring
trec în revistă
compania de onoare
cu prilejul
întrevederii lor
din martie 1941
de la Viena

Cronică mărunță

omul care rupe tradiția milenară, joacă un rol politic deosebit de important, comentează presa. Călătoria d-sale are trei scopuri: împiedicarea situației din Extremul Orient, întărirea pozițiilor Pactului tripartit și ameliorarea relațiilor ruso-japoneze.

- Nu toate descoperirile sînt imediat utilizate. Așa s-a întîmplat și cu „hîrtia sugătoare” — sugativă. Puțini știu — comentează Timpul din 8 martie — că spaniolul Alfonso de Quintanilla a descoperit sugativă încă din secolul XVI. Aceasta a fost introdusă abia în sec. XIX. Înainte, nisipul servea drept sugativă. Astfel, Goethe n-a avut niciodată sugativă și s-a servit de un păhărel de nisip, care era vesnic pe masa lui de lucru.

- Distribuirea premiilor la Hollywood: cel mai bun film al anului 1940 Rebecca; cel mai bun producător — John Ford; cel mai bun artist — Ginger Rogers și James Stewart.

- Profesorul Mihail Jora este numit director al Conservatorului de muzică și artă dramatică.

- Generalul, Gheorghe Băgulescu este numit, în ziua de 28 februarie 1941, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Tokio.

- La 14 martie, noul ministru al României la Berlin, Raoul Bossy, sosește în capitala Reichului.

- Membrii Asociației scriitorilor militari români, întruniți sub președinția generalului V. Economu, comemorează două importante evenimente: 25 ani de la încetarea din viață a reginei Elisabeta (Carmen Sylva), legată pentru totdeauna de sufletul neamului și al ătirilor, și alegerea d-lui Liviu Rebreanu membru activ al acestei asociații.

- Citi români trăiau acum 50 ani peste hotare? Revista Timocul publică această statistică: în Albania — 120 000; Bulgaria —

să încerci să-l încurajezi ca să accepte partea sa de durere ca și partea de muncă și de plăcere.

Nu este în codul tău nici o credință, nici o stăpînire, nici un sentiment al datoriei, nici o cînstire a cuvîntului dat, nici o mîrginire a moralei, nici un drum drept pe care vrei să-l urmezi, nimic absolut nimic?

Atunci, fiul meu, ai dreptate să pleci; atunci, nu ne putem înțelege. Atunci, în realitate, nu ești demn să fii așezat în fruntea altora, să fii ales șef al unui popor care are nevoie de un conducător capabil de sacrificii, de un om care să-l iubească îndeajuns, pentru a se învinge pe el însuși din dragoste pentru popor.

Drumurile vieții sînt lungi și numeroase, Carol, și dacă, eu, regină, trebuie să te svîrl din mine, inima mea te va aștepta totuși la capătul fiecăruia din aceste drumuri... Maria”.

La capătul unei vieți în care strălucirea cea mai puternică s-a împlinit cu multe clipe de suferință și deznădejde, marele diplomat român Nicolae Titulescu se stinge din viață, în noaptea de 17 spre 18 martie, la Cannes (Franța), singur, izolat, departe de țara pe care a iubit-o neîncetat, cu întreaga putere a sufletului său.

Comentariile presei se opresc asupra unor date biografice și asupra marilor merite ale diplomatului și oratorului român: Nicolae Titulescu s-a născut în ziua de 4 octombrie 1882 la Craiova, părintele lui fiind președintele Curții de Apel din Cetatea Banilor. A urmat liceul în orașul său natal, după care a plecat la Paris, unde a făcut studii strălucite, fiind de două ori laureat al Facultății de drept. Întors în țară, s-a înscris în baroul de Ilfov și prin calitățile lui a devenit, în scurt timp, principalul colaborator al lui Take Ionescu. Activitatea la barou i-a adus, în 1905, catedra de drept civil de la Universitatea din Iași, unde a profestat pînă în 1909, cînd a fost transferat la București. În anul 1912, Nicolae Titulescu este ales pentru prima dată deputat, iar în anul 1919 e trimis la Conferința de pace de la Paris. Concomitent, deține de două pri postul de ministru de finanțe. Prima dată în guvernul Brătianu de la 10 iulie 1917, a doua oară în guvernul Averescu de la 13 iulie 1920. Take Ionescu îl numește ministru plenipotențiar la Londra, iar mai apoi delegat permanent al României pe lângă Societatea Națiunilor de la Geneva, unde, datorită activității sale este ales în două rînduri președinte (1930 și 1931). A făcut o mare impresie în epocă, duelul său oratoric cu contele Appony, în problema optanților care s-a soldat cu un real succes pentru diplomatul român.

În cursul carierei sale diplomatice a fost șeful delegațiilor ro-

Noul ministru
al României
la Berlin
Raoul Bossy,
mergând în audiență
la cancelaria Reichului
pentru a-și prezenta
scrisorile de acreditare
lui Adolf Hitler

mânești la conferințele de la Spa, Londra și Haga, din anii 1922, 1924, 1930; Academia Română l-a ales, în 1935, membru activ (*Magazin istoric*, nr. 3/1985).

„Azi — scrie *Timpu* din 20 martie — el pășește pe deplin în panteonul acestei istorii a lumii și a țării noastre. Personalitatea lui aparține istoriei și aceasta o va așeza la momentul potrivit, acolo unde merită”.

Nicolae Titulescu este înmormântat în ziua de 25 martie după-amiază în biserica ortodoxă Sfântul Mihail din Cannes. Din partea familiei sînt de față doamna Titulescu, d-na Nenișor, soră, și d-l Sergiu Nenișor.

Deși rămășițele lui pămîntesti au rămas pînă acum la Cannes, ultima dorință a lui Titulescu exprimată în *Codicil la testamentul meu* (*Magazin istoric*, nr. 3/ 1981) era: „Rog pe amicii mei Savel Rădulescu, N. Raicovicianu și scumpul meu nepot Sergiu Nenișor să aibă grijă să fiu îngropat la Brașov. Voesc ca rămășițele mele să se odihnească în Transilvania”.

În ședința intimă a Academiei Române de la 7 martie, prof. Alexandru Lapedatu, secretar general, prezintă „un dar excepțional” făcut Academiei de Iuliu Maniu, membru de onoare, cîștigînd din manuscrisele lui Simion Bărnuțiu, unchiul d-lui Maniu, păstrate pînă atunci în arhiva familială de la Bădăcin.

D-l Maniu oferă Academiei și originalul Memorandului pe care Comitetul Central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria hotărîse să-l prezinte în 1892 împăratului Francisc Iosif I. Se știe că, sub presiunea guvernului maghiar, cancelaria imperială a înapoiat Memorandul nedescăcut, necitit și fără răspuns. Actul original a revenit astfel în mîna lui Iuliu Coroianu. Păstrat în aceeași arhivă de la Bădăcin, el este predat Academiei Române, împreună cu conceptul său, care a fost făcut de Iuliu Coroianu.

„Azi — scrie Corneliu Albu, într-un articol apărut în *Timpu* din 28 martie — Memorandul se odihnește în arhivele Academiei Române, deși el ar putea alerga sprinten pe drumul ce l-a fost hărăzit acum 49 ani. Chiar dacă ar fi să rămînă unde este, un lucru trebuie stabilit: d-l Iuliu Maniu, asemenea marelui cărturar Șincal, cel care-și purta cronică în desagi pe malul Tirnavelor, a adus de la Bădăcin ceea ce a socotit că e mai de preț: Memorandul, un adevărat testament politic al poporului român din toate vremurile”.

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

289 000; Grecia — 250 000; Rusia — 3 062 509; Serbia — 637 123; Ungaria — 1 404 898; Italia — 3 000; America — 500 000. În total, numărul românilor de peste hotare este de 6 266 530.

● Albatros este cea mai tină revistă de literatură care apare în Capitală. În jurul ei sînt grupați nouă tineri de talent: Geo Dumitrescu, Elena Diaconu, Florin Lucescu, Dinu Pillat, Al. Cerna-Rădulescu, Ovidiu Riureanu, Marin Sirbulescu, Tiberiu Trețnescu și Virgil Untaru.

● Pe 16 martie are loc în amfiteatrul Liceului „Gh. Lazăr” șezătoarea închinată Bucovinei condusă de prof. Constantin Dinu. Șezătoarea se deschide cu conferința prof. M. Sbierea intitulată Bucovina noastră, urmată de dizertația elevului Victor Bănculescu despre Caracterul poeziei bucovinene. Corul elevilor execută Dulce Bucovina de D. Chirilac și fragmente din opera Crai Nou de Ciprian Porumbescu.

● La Iași apare Dicționarul limbii românești de August Scriban, fost profesor de limba latină la Liceul „C. Negruzzi” și la Liceul militar din Iași. Este o lucrare de 1 447 pagini în genul lui Petit Larousse, dar, comentează presa, „mai științifică în ceea ce privește originile cuvintelor”. Volumul se înfășează „ca o Evangheliie pe care, cu ochii lacrimați de bucurie, o trimite un modest apostol și un înveșnat străjer al limbii românești”, cum spune autorul în precurvintare.

● 20 martie: Jacques Truelle, noul ministru al Franței la București, prezintă regelui Mihai I scrisorile de acreditare.

● Cartea zilei Renașterea și reforma de snăru profesor Iosean Andrei Oțetea, apărută în Editura Fundației regale pentru literatură și artă.

DIALOG CU CITITORII

DIFUZAREA — ALERTĂ!

Primum din partea Direcției Județene de poștă și telecomunicații Sibiu următoarea scrisoare, semnată de ing. D. Manea, director și ec. C. Bădițescu, șef secției: „Prin prezenta, ți-nem să vă informăm unele aspecte privind modul de primire al publicației dv. în județul nostru, în anul 1990. Soșirea publicației se face cu mare întârziere și cu mari lipsuri, astfel în județul Sibiu în anul 1990 nu s-a primit numărul 7 pentru luna Iulie 1990, pentru această lipsă avem numeroase sesizări; astfel vă rugăm dacă aveți posibilitatea să ne expediți pe adresa DJPTC Sibiu un număr de 2 (două) bucăți din numărul menționat mai sus, pentru stingera a două sesizări adresate unității noastre. Vă mulțumim pentru colaborare”.

Din păcate, redacția nu dispune de exemplare din revistă, stocul nostru pentru arhivă și depozit fiind strict limitat, iar întreg tirajul epuizat.

Iată acum și o altă scrisoare trimisă de același DJPTC Sibiu cititorului ERAS TĂRANGUL, din Sibiu, care ne reclamase neprimirea abonamentului la revista noastră: „Urme cererilor dv. prin care semnalai neprimirea nr. 7/1990 al publicației Magazin Istoric vă comunicăm următoarele: Din relațiile primite de la Of. Jud. de Difuzarea presei Sibiu s-a constatat că nr. 7 al publicației menționate mai sus nu s-a sosit la unitatea noastră. În această situație nu am avut posibilitatea de a servi abonații cu acest număr.”

La data neprimirii publicației, unitatea noastră a informat DEP București prin telegramă și proces-verbal de neprimirea nr. 7 al publicației în cauză, însă nu s-a mai primit ulterior.”

O scrisoare asemănătoare a primit și dl. IONEL MARTINĂȘ, din com. Râdești, jud. Neamț, din partea DJPTC Neamț, semnată de ec. Ion Lemnaru, director adjunct, și ec. Maria Petruș, șef secție. În loc să fie anunțat că va intra în posesia exemplarului lipsă din colecția astfel că, în urma cercetărilor efectuate s-a constatat că nr. 7/1990 al revistei nu a fost expediat de către DEP la nici unul din punctele D.P. ale județului nostru, fapt ce a generat nemulțumirea tuturor abonaților revistei.”

Sint precizări care nu pot înlocui prin nimic exemplarele din revistă, absente în colecțiile cititorilor noștri.

În vreme ce foarte multe ziare și reviste au semnalat cu vigoare în fața opiniei publice carențele difuzării, noi, Magazin Istoric, am păstrat pentru noi necazurile, căutând să le rezolvăm de la caz la caz, în mod colegial. Iată însă că un asemenea caz — nedifuzarea nr. 7/1990 al revistei noastre în cel puțin 2 (două) județe — ne aruncă într-o stare de extremă derută. Revista Magazin Istoric este alcătuită prin efortul de zi (și deseori de noapte) al unei mici echipe redacțio-

nale și al unui mare colectiv de istorici, bibliotecari, arhiviști, fotografi, graficieni, tipografi, mașinieri, ingineri, pentru sute de mii de cititori din țară și străinătate. După revoluție interesul pentru revistă, corespunzător al atenției cu care este privită România în lume, a sporit, o dovadă fiind bogatul curier de peste hotare, abonaților noștri din străinătate și marile instituții care sînt abonate la revista noastră. Într-o asemenea situație de maximă audiență, grevele și ciudatele întârzieri ale difuzării abonamentelor ne lăsesă și pe noi și pe cititori. Sîntem obligați să spunem cu voce tare ceea ce ne scriu cititorii: Avem nevoie de „Magazin Istoric” în ultima vreme aceste cuvinte le auzim și mai apăsător de la românii de dincolo de Prut, care și înalte vreme, cînd revista era interzisă în acele locuri, ne citeau cu neașteptare.

După cum am amintit și în numeroase precedente ale revistei, situația difuzării Magazinului Istoric — ca de altfel a întregii presei române — devine pe zi ce trece tot mai îngrijorătoare. Primim zilnic în scris și telefonic nemulțumiri referențiale din partea cititorilor și abonaților noștri, care ne sesizează, cu justificată nemulțumire, neprimirea abonamentelor la Magazin Istoric, dificultățile întâmpinate în reînnoirea abonamentelor, faptul că revistă ajunge în cantități insuficiente la punctele de vânzare, întârzierea cu care este difuzată în foarte multe localități etc. etc. Nemulțumiri pe care, în mod firesc, corespondenții noștri ni le comunică în virtutea relațiilor de colaborare istorice între revistă și zecile de mii de abonați și cititori. Ritmul în care sporesc aceste deficiențe în difuzare a căpatat însă un dramatism fără seamăn. Cu toate repetatele intervenții ale redacției la forurile care se ocupă cu difuzarea — nu numai a Magazinului Istoric, ci a întregii presei — grave dificultăți și anomalii continuă să perturbe drumul revistei către cititori. Ce-i de făcut?

Noi ne străduim să găsim soluții de ajutorare a cititorilor care nu suferim abonamentului sau nu suferim să procure unul ori altul din numeroase reviste (inclusiv prin deschiderea unui punct de vânzare, începînd cu nr. 1/1991, la sediul redacției), pentru ca aceștia să nu-și descompliceze colecțiile. Înțelegem de asemenea și nobile condiții în care își desfășoară activitatea instituțiile ce au în atribuțiile lor difuzarea presei, în această etapă de trecere la economia de piață, dar nu înțelegem ca, lună de lună, numărul cititorilor care nu-și primesc abonamentul sau nu-și pot procura revista să crească într-un ritm alarmant, în loc să scadă, cum ar fi firesc.

Noi repetăm și în aceste rânduri înțelegem noastră disponibilitate la colaborare cu toate organizațiile din sfera difuzării și în primul rînd cu Direcția generală de resort din Ministerul comunicațiilor, ale cărei imense dificultăți cu care se zbate le-am înțeles în diferite ocazii.

Ne exprimăm, și pe această cale, speranța că cititorii înțeleg pe deplin condițiile în care ne străduim ca, lună de lună, revista noastră să apară. De asemenea sperăm ca suferințele cititorilor să fie înțelese alt de organele de difuzare, citi și de cele poștale. Semnalind-ne cu promptitudine orice deficiență sau dificultate întâmpinată în primirea abonamentului, în abonare sau în procurarea revistei prin cumpărare, cititorii nu se ajută doar pe ei, ci și pe ceilalți cititori și redacția.

Așa au procedat, după Anul nou cititorii ION T. MANEA, din com. Potlogi, sat Vlăsconi, jud. Dimbovită; VICTOR FENECIUC, din Iași; GHEORGHE I. PATEA din com. Dimbovită, jud. Argeș; PETRE ROȘCA, din com. Călăta, jud. Cluj; NECULAI DOBRE, din Galați; IOAN MUSAN, din Sibiu; EUGEN NICOLESCU din București; PETRU CHIRILĂ, din Piatra Neamț; MARIA BĂIEȚELU, din București; VASILE POPA, din Galați; DIMITRIE INDRIES, din Oradea; AUREL RUJAN, din București; SABIN IONESCU, din Satu Mare; ILE T. VASILE, din com. Sanislău, jud. Satu Mare; GHEORGHE CATARIG, din Năsăud; PAPIC LAZĂR, din Suceava; COTEA GHEORGHE din Sibiu; IORDACHE M. COVĂȘ, din com. Ci-reșu, jud. Brăila; GASPĂR PETRICI, din Poiana Tapului, jud. Brașov; VASILE CHIRILĂ, din sat Rogoz, com. Simbăta, jud. Bihor; LIVIU LUNG, din Brașov; GRIGORE POP, din com. Vișeu de Jos, jud. Maramureș; ION P. TINCA, din com. Borca, jud. Neamț; IOAN STANCIU, din Bran, jud. Brașov; MIHAI LEUCĂ, din sat Bărgău, com. Cicirlău, jud. Maramureș; MIRCEA IUGA, din Sibiu; IOAN CIUBOTARU, din Botoșani.

De asemenea, rugăm pe toți corespondenții noștri care ne scriu pe alte teme, să ne informeze, pe scurt, în scrisorile lor despre condițiile în care este difuzată revista în localitățile lor, despre modul în care se fac abonamentele la Magazin Istoric, termenile la care primesc revista etc.

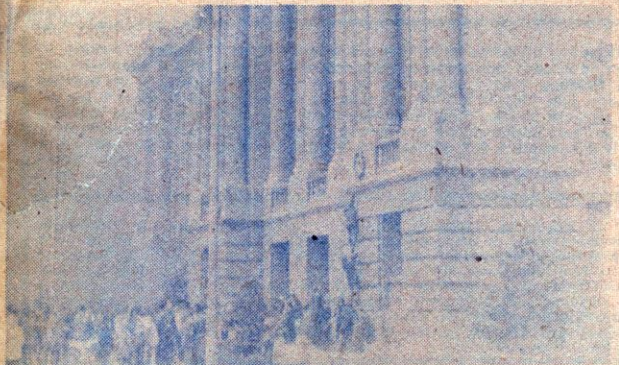
Doar astfel, printr-o și mai strînsă înțelegere cu dv., dragi cititori, vor reuși să fie înălturate cu sprijinul organelor competente din Ministerul comunicațiilor, de a căror colaborare nu avem decât a ne bucura, toate neplăcerile cu care vă confrunțați și ne confruntăm în difuzarea revistei. Semnalul de alarmă l-am tras!

ÎNȚRE CITITORII

Gînduri de prețuire față de revista noastră primim și de la dl. BURGHILEA ALEX. TCACENCO, din Sinaia: Am fost alături de dvs. de la apariția primului număr al revistei și pînă în prezent. Am un număr de peste 40 scrisori de la cititori din țară, care mi-au solicitat sprijinul în completarea colecției Magazin Istoric.

Vă adresez și eu sincere mulțumiri, alături de ceilalți cititori, pentru introducerea rubricii Rebus.

DIALOG CU CITITORII

ÎNAINTE DE FUGA DICTATORULUI

Ma numesc **CRISTIAN TOMICI**, domiciliu în Timișoara și sunt student al Facultății de filologie, din acest oraș. Am citit cu interes relatarile privitoare la desfășurarea evenimentelor revoluționare din decembrie 1989 din orașul nostru (*Magazin Istoric*, serie nouă, nr. 4, 5/1990). Citind paginile respective, am fost cuprins de emoția rememorării evenimentelor la care, parțial, am luat parte. Fiind fotograf amator, am încercat să surprind pe peliculă evenimentele la care am fost martor. Au rezultat imagini care, după părerea mea, pot ilustra cronică revoluției de la Timișoara (fotografiile din care reproducem și noi una, reprezentând momentul în care un grup de tineri, încep să demonstreze stema P.C.R. de pe fațada sediului fostei Județene de partid).

Atunci când, în 21 decembrie 1989, dictatorul a încercat să defăimeze revoluționarii timișoreni — **continuă corespondentul nostru** — m-am hotărât să ajut la răspândirea adevărului despre evenimentele. Am lucrat în grabă mare ca: 100 fotografii, după clișeele cele mai concludente. În zorii zilei de 22 decembrie, între orele 05.30 și 06.30, am mers în Gara de Nord a Timișoarei și am răspândit în trenurile accelerate ce urmau să plece spre Iași, București și Galați câte 2-3 fotografii, puse în plicuri „uitate” pe banchetele compartimentelor încă neocupate. La cîteva ore după acțiunea noastră a anunțat fuga dictatorului, dar în zorii zilei de 22 decembrie aceasta se putea prevedea cu exactitate.

DARURI

M. BARBU CĂLINESCU, fiul lui Arad Călinescu, asasinat de legionari în septembrie 1939, ne trimite o scrisoare primită din partea locuitorilor

comunei Clupa, jud. Argeș, de unde este originar tatăl său, semnată de învâțătorul **DUMITRU ION**, prin care aceștia mulțumesc pentru ajutoarele primite în cursul anului 1990. Sînt și acestea — se spune în scrisoare — daruri minunate ale Revoluției române din decembrie 1989, care a trezit conștiințele tuturor românilor, speranțele și voința lor spre o viață mai bună, mai demnă, spre libertate și democrație. S-a înlăptuit acum pentru vece mesajul poetului: „Desteapă-te, române!“. Ne-am deșteptat! Dumnezeu ne-a ajutat.

AUTORUL MELODIEI

CAROL MUNTEAN, dirijor de fanfară, din Călan: în nr. 2/1990 al revistei dvs., la pagina 43, menționat că cel care a compus cîntecul *Deșteaptă-te, române!*, actualul Imn de stat al țării noastre, a fost Andrei Mureșanu.

Cercetările unor muzicologi români asupra paternității acestui cîntec au stabilit însă că autorul melodiei sale este Anton Pann (cf. *Viorel Cosma, De la Cîntecul zărilor la imnurile unității naționale*, Timișoara, 1978, pp. 44-55). Andrei Mureșanu este autorul versurilor.

PRECIZARE

MIRCEA M. COTEAU, din București: în apreciată revistă de cultură istorică *Magazin Istoric*, anul XXIV, nr. 11(284) din noiembrie 1990, la pagina 78, articolul **Constantin Stere în pragul unui deceniu infernal**, s-a strecurat o greșală nedorită, tipărită de un nume propriu eronat, I. Pleșian, în loc de cel corect, I. Pelivan. Rectificare pe care o facem, citind în continuare din scrisorile cititorilor noștri. Subsemnatul posedă toată colecția revistei de la apariția ei și pînă în prezent — o adevărată comoră, fiind și unul dintre cei mulți care apre-

ciază în paginile ei și tratarea marilor evenimente ale istoriei adevărate a neamului nostru, și anume: Unirea de la 1859, Unirea Basarabiei cu Regatul României din 27 martie 1918, apoi unirea Bucovinei din 15 noiembrie 1918 și Marea Unire din 1 Decembrie 1918. Apreciez, de asemenea, menționarea și evidențierea bărbatilor de stat care au contribuit și participat la înlăptuirea acestor acte istorice, Ion Pelivan a fost unul dintre ei.

Mulțumim, alr pentru rectificarea nedoritelor erori, cit și pentru urările din finalul scrisorii d-lui M.M. Coteanu.

ȘI HENRI, ȘI PHILIPPE

SORINA IONESCU, din București, ne întreabă dacă generalul Henri Pétain este ruda cu mareșalul Philippe Pétain (*Magazin Istoric*, nr. 9, 10/1984, 4-6/1988, 3, 4/1987).

Pe mareșalul Pétain (care, într-adevăr, nu era general, cum a apărut la noi în nr. 11/1990, p. 31, col. a III-a, cit mareșal) îl cheama Henri Philippe Omer.

CERERI ȘI OFERTE

DOINA C. DANDU, sat Cozmesti, com. Stoiniceni-Prăjescu, jud. Iași, solicită: nr. 1-4, 8/1987; 4, 5/1988; ofera: nr. 6/1976; 4/1978; 1/1983; 7/1984; 6, 7, 12/1988; 1/1989.

GHEORGHE NITU, calea București, bl. B-5, sc. 3, ap. 1, Craiova, solicită: nr. 1-3, 8, 9/1989; 1, 4, 8/1976; 3/1976; 4/1979; 1/1981; 6, 9/1982; 1/1987; ofera: nr. 3/1982; 12/1973; 9/1975; 12/1983; 1, 10/1988; 4/1987.

TAMARA LATOTCHI, str. Alexandru cel Bun, nr. 3, Sighișoara, solicită: nr. 10/1987; 1/1988.

TONI LEPĂDATU, sat Pietroasa, nr. 89, com. Cîmpineanca, jud. Vrancea, solicită: colecția 1967-1970; nr. 1, 2, 5, 7, 11/1971; 1, 4, 5, 8/1972; 2, 5/1973; 2, 5/1974; 2, 10/1975; 6, 8, 10/1976; 2, 3, 4, 8, 9/1977; 9/1978; 4/1979; 8/1980; 10/1988; ofera: nr. 1/1973; 7, 9/1975; 1, 3/1979; 2, 8, 9/1980; 7/1982; 10/1983; 5/1988; 3, 6/1987; 1/1988.

GABRIEL GHEORGHE, str. Plantelor, nr. 8-10, bl. B-6, ap. 21, București, ofera colecția 1967-1980.

AUREL CHINDRIȘ, str. Nicolae Balcescu, nr. 4, Dej, ofera colecția 1968-1988.

ȘTEFAN POP, str. Aleea Bujorului, bl. 3, sc. A, et. I, ap. 5, Caransebeș, solicită: nr. 1-3/1967; 8/1988; ofera: nr. 4, 12/1968; 7, 12/1971; 3, 7/1972; 10/1973; 5/1974; 11/1975; 4/1976; 7/1982; 7/1983.

SIMINA IOAN, str. Adolofescentel, nr. 16, ap. 3, Timișoara, ofera colecția 1979-1988.

Preot DUMITRU IONESCU, str. Gladiolilor, nr. 1, bl. 6, sc. A, ap. 15, Alba Iulia, ofera: nr. 11/1972; 1/1974; 2, 7/1975; 12/1978; 4, 12/1983; 8, 12/1984; 1/1985; 3, 4, 5, 11, 12/1986; 1, 4/1987.

CONTENTS (Romanian History) D. Cantemir Moldavia's boundaries • Pan Halippa, I. Incuțel, I. Pelivan, A. Boldur Documents and Memories on Basarabia's Union with Romania (March 27, 1918) • Interview with K.F. Shatsillo (the USSR) • M.G. Brătianu 1953. The Enigma about G.I. Brătianu's Death • D. Berindel 1828-1848. Romanian Diplomacy • A. Șiperco June 1941-August 1944. René de Weck, the Swiss Minister, cables from Bucharest (XII) • N.D. Stănescu The Secret Service in the '30 (III) • E. Preda The von Bolschwing Case (II) • I. Tarălungă, C. Crăciunolu A German Aircraft Surrendered to the Allies • C. Popișteanu Brâncuși Triumphs in America • M.D. Clucă A Forger of Documents • G.T. Kirileanu 1914-1918. Diary (V) • In Bucharest, 50 Years Ago • V. Căndea A.I.E.S.E.E. in 1990

SOMMAIRE (Histoire roumaine) D. Cantemir Les frontières de la Moldavie • Pan Halippa, I. Incuțel, I. Pelivan, A. Boldur Documents et mémoires sur l'union de la Bessarabie avec la Roumanie (le 27 mars 1918) • Interview avec K.F. Shatsillo (Union Soviétique) • M.G. Brătianu 1953. L'énigme de la mort de Gh.I. Brătianu • D. Berindel 1828-1848. Diplomatie roumaine • A. Șiperco Juin 1941-Août 1944. Les rapports du ministre de Suisse à Bucarest. René de Weck (XII) • N.D. Stănescu Les Services Secrets dans les années trente (III) • E. Preda Le cas von Bolschwing (II) • I. Tarălungă, C. Crăciunolu Un avion allemand livré aux Alliés • C. Popișteanu Brâncuși triomphe dans l'Amérique • M.D. Clucă Un falsificateur de documents • G.T. Kirileanu 1914-1918. Journal (V) • A Bucarest, il y a 50 ans • V. Căndea A.I.E.S.E.E. en 1990

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. Кантемир Границы Молдовы • Пан Халиппа, И. Инкулен, И. Пеливан, А. Болдур Документы и воспоминания об объединении Бессарабии с Румынией (27 марта 1918) • Интервью с К.Ф. Шатсилло (СССР) • М.Г. Брăтиану 1953. Загадка смерти Г.И. Брăтиану • Д. Бериндей 1828-1848. Румынская дипломатия • А. Шиперко Июнь 1941 г. - август 1944 г. - донесения Рене де Век, министра Швейцарии в Бухаресте (XII) • Н.Д. Стăнеску Секретные Службы в 30-ые годы (III) • Е. Преда Дело фон Болсвинг (II) • И. Тарăлунгă, К. Крачунолу Германский самолёт, преданный Союзникам • К. Попиштуану Тряуфм Брынкуша в Америке • М.Д. Чука Фальсификатор документов • Г.Т. Кирялину 1914-1918. Дневник (V) • В Бухаресте, 50 лет тому назад • В. Кында А.И.Е.С.Е.Е. в 1990 г.

INHALT (Rumänische Geschichte) D. Cantemir Die Grenzen der Moldau • Pan Halippa, I. Incuțel, I. Pelivan, A. Boldur Urkunden und Denkschriften über die Vereinigung Bessarabiens mit Rumänien (27 März 1918) • Gespräch mit K.F. Shatsillo (Sowjet Union) • M.G. Brătianu 1953. Der Gh.I. Brătianus Rätselhafter Tod • D. Berindel 1828-1848. Rumänische Diplomatie • A. Șiperco Juni 1941-August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest berichtet... (XII) • N.D. Stănescu Der Geheime Dienst in die '30 Jahre (III) • E. Preda Der Fall von Bolschwing (II) • I. Tarălungă, C. Crăciunolu Ein deutsches Flugzeug den Alliierten übergeben • C. Popișteanu Brâncuși triumphiert in Amerika • M.D. Clucă Ein urkundenfälscher • G.T. Kirileanu 1914-1918. Tagebuch (V) • In Bukarest, vor 50 Jahre • V. Căndea A.I.E.S.E.E. in 1990

SUMARIO (Historie română) D. Cantemir Las fronteras de Moldavia • Pan Halippa, I. Incuțel, I. Pelivan, A. Boldur Documentos y memorias sobre la unión de Basarabia con Rumania (el 27 de marzo de 1918) • Entrevista con K.F. Șatillo (U.R.S.S.) • M.G. Brătianu 1953. El enigma de la muerte del Gh. I. Brătianu • D. Berindel 1828-1848. Diplomacia rumana • A. Șiperco Junio de 1941-Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest (XII) • N.D. Stănescu Servicio Secreto en 30 años (III) • E. Preda El caso von Bolschwing (II) • I. Tarălungă, C. Crăciunolu Un avión alemán entregado a los Aliados • C. Popișteanu Brâncuși triunfa en Norteamérica • M.D. Clucă Un falsificador de documentos • G.T. Kirileanu 1914-1918. Diario (V) • En Bucarest, hace 50 años • V. Căndea A.I.E.S.E.E. en 1990

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 18 lei, abonamentul pe 6 luni — 100 lei, pe un an — 200 lei.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 psfir. Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — București

42 327

Lei 18

